

SALOM J A N R I S K R Y Ž K E L S E

Salom ja N ris-Ba inskait -Bu ien (1904-1945) yra viena t moter poe i , kurios vardas okupuotoje Lietuvoje yra labiausiai išpopuliarintas. J gana dažnai mini sovietin spauda, apie jos patriotizm daug kalbama mokyklose per pamokas, jos poezijos yra nemažai išversta arba ver iama rus bei kitas sovietini respublik kalbas. Apie Salom jos N ries poezij taip pat rašomos ir skelbiamos pla ios studijos¹, o Lietuvos Akademijos Lietuvi kalbos ir literat ros institutas jai yra paskyr s daug d mesio, sutelkdamas ketvirtame *Literat ros ir kalbos* tome vairios medžiagos apie poet ². Ten vien bibliografija apie j užima 125 puslapius. O kartais tokie rimti kritikai, kaip V. Kubilius, savo straipsnius apie Salom j N r pradeda panegiriškais žodžiais.

Lietuvoje, atrodo, S. N ries poezij m gsta ne tik sovietin s propagandos paveikti asmens, bet ir tie lietuviai, kurie vertina gryn j lyrik , nes tokios r šies k rini poet s rašt rinkiniuose yra pakankamai. Ta iau šit lietuvi jausmai poet s atžvilgiu n ra visai gryni. Kaip v liausiai iš Lietuvos Vakarūs atvyk liudija, tautieiai, kurie nesusitaiko su sovietine okupacija, dažnai prisimena, kad S. N ris komunistams yra nemažai pad jusi savo poezija, kai ji 1940 metais pirmoji prad jo garbinti Stalin savo neva *Poema apie Stalin* . Tod l visai suprantama, kad d l šitos priežasties lietuviai laisvajame pasauly taip pat negali susilaikyti nuo priekaišt poetei. Taip pat nieko nuostabaus, jei šituose priekaištuose pasitaiko nemažai kartumo ir net pikt sp liojim .

Antai, V. Lozoraitien savo straipsnyje *Salom jos N ries kelias* tarp kito ko rašo : «Kokia N ris maža ir primityvi atrodo šalia

¹ D. Sauka, *Salom jos N ries k ryba* 1920-1940, Vilnius 1957, 207 psl. Vy-
t aut as Kubil ius, *Salom jos N ries lyrika*, Vilnius 1968, 377 psl.

² *Literat ra ir kalba*, IV t., Vilnius 1959, 571 psl.

t vis kovotoj už tikr j , laisv ! N ris savo noru pakišo galv po bolševik peiliu. Ji jau nebe tyli ir kukli, bet dr si ir ryžtinga, lietuviškame kostiume važiuoja Maskv ir tvirtu balsu skaito poem apie žmogžud ir jam po koj aukoja t vyn (...) Tokio N ries elgesio bolševik atžvilgiu kitaip negalima paaiškinti kaip tik jos sunkia liga. N ris buvo perd m lietuva . Net Paryžius, nei iš viso užsienis, nepakeit jos kaimo mergel s išvaizdos. Pirmiau tyli ir nedr si, staiga darosi kovinga bolševike, kuri tuo metu, kai T vyn kraujuoja ir ašaroja po bolševik okupacija, stato jiems altorius, o savo T vyn niekina ir teršia »³. Kadangi S. N ris mir kepen v žiu, autor savo straipsn baigia klausimu : « Ar negal jo kraujo kelias v žio l stel s pasiekti ir jos smegenis? »

Be abejo, aiškinti S. N ries visas skaudžias klaidas ankstyvu v žiu, kaip ia sugestionuoja V. Lozoraitien , atrodo, nušokti per toli vaizduot ir nieko neišaiškinti, kaip poet atsid r kryžkel se ir pateko komunist politines pinkles. Tikriausiai joks gydytojas nesutiks, kad S. N ries smegenyse v žys gal jo b ti pasisl p s kokius 20 arba bent 15 met , nes poet s klystkeli prad galima buvo užtikti jos sveikiausioje jaunyst je (1921-1930 m.). Šias eilutes raš s tur jo progos ar iau pažinti S. N r šito periodo gražiausiais metais (1924-1926), kada jaunoji poet , tik baigusi *Žiburio* gimnazij Vilkaviškyje, buvo atvykusi studijuoti literat ros Kauno universitet . Nenustojau poet s psichine bei poetine raida dom tis n v liau. Tod l turiu dr sos S. N ries evoliucij aiškinti kitaip negu V. Lozoraitien ir kitaip, negu j aiškina prokomunistiškieji kritikai.

Ir dokumentin s medžiagos apie S. N r jau yra pakankamai paskelbta, kad b t galima pagr stai ir vispusiškai pažvelgti poet s psichin raid . Tiesa, didžioji tos medžiagos dalis — šimto liudytoj atsiminimai, sutelkti *Literat ros ir kalbos* IV-me tome — yra per jusi per komunistin s cenz ros koštuv . Be to, yra žinoma, kad komunistuojantieji S. N ries draugai Lietuvoje ne vis medžiag apie poet yra paskelb . Ta iau apie j viešai žinomos medžiagos taip pat yra paskelbta — Vakaruose be cenz ros. Tai Igno Mal no atsiminim žiupsnelis *Mano bi iul Salom ja N ris* ^{4 5}, Bronio Railos *Sapnas apie Salom j* ⁵ ir Petron l s Orintait s atsiminim apie Salom j N r knyga *K laum s l m* ⁶. Taigi viešai žinomos medžiagos apie poet yra tiek, kad manoma ir verta kritiškai paanalizuoti

³ V. Lozoraitien , *Salom jos N ries kelias*, žr. *Europos Lietuvis*, 1960, IV. 7 d.

⁴ Žr. *Aidai*, 1958 m. 6 nr., 267-274 psl.

⁵ Žr. *Dirva*, Clevelandas, 1964 m. spalio m nesio numeriai.

⁶ Chicago 1965.

jos gyvenim , turint galvoje, kad S. N ries našas lietuvi literat roje vis tiek pasiliks, nors daug kas apgailėstaus jos klaidas, skaudžias pa iai poetei ir daugeliui lietuvi .

Kad neb iau blogai suprastas, nor iau iš anksto pasakyti, kad negaliu S. N ries laikyti nei prokomunistine heroje, nei niekšiška lietuvi išdavike. S. N ris man atrodo kaip paklydusi širdies moteris, kuri nemok jo kritiškai vertinti savo jausm bei vaizduot s poskrydži ir nesugeb jo j derinti su tikrove, o už šit nesugeb jim gyvenimas jai skaudžiai atmok jo. Gal jos klaidos neatrodyt tokios ryškios ir priekaištai d l j gal neb t tokie skaud s, jei S. N ris jaunyst je neb t buvusi katalik ir dargi ateitinink , aukštuosius mokslus baigusi katalikiškame Teologijos-filosofijos fakultete. Jeigu jaunaisiais metais ji b t buvusi liberalin s arba socialistin s pasaul ži ros, kaip kai kurie kiti lietuvi rašytojai, kurie vis d lto bendradarbiavo su komunistais sovietin s okupacijos metais, jos šuolis komunistin stovykl neatrodyt tokiu dideliu kontrastu jos jaunyst s dienoms. Bet S. N ris buvo pamaldžios motinos išaukl ta katalikiškai; ji su savo poezijos bandymais pirmiausia pasirod tarp moksleivi ateitinink ; ji buvo katalikiško *Ateities* žurnalo redakcijos nar (1924-1927 m.) ; jos pirm j eil raš i rinkin *Ankstų ryt* buvo išleids tas pats žurnalas, vadovaujamas Ant. Januševičiaus ; ji buvo baigusi katalikišk fakultet ir artimai draugavusi su žinomais katalikais. D l šit aplinkybi jos žingsniai kair labiau krinta akis, jos klaidos labiau smerkiamos, arba labiau giriamos, jos psichin evoliucija labiau traukia pašalie io d mes ir domauja ne vien literat ros tyrin toj . Tod l ia ir m ginama S. N ries gyvenim paži r ti iš ar iau.

JOS PSICHINIS VEIDAS JAUNYST S METAIS (1904-1929)

Pavel d j imas ik pol inkiai

Kad b t ryškesnis S. N ries psichinis veidas, koks susiformavo jos jaunyst je, nereikia užmiršti poet s t v . O jie, Simanas ir Uršul Žemaityt Ba inskai buvo Suvalkijos kininkai nuo Alvito. Kirš kaime jie tur jo vidutin (33 marg) k , kur poet s t vas buvo užsimoj s padaryti pavyzding . Sudegus trobesiams per I pasaulin kar , S. Ba inskas j vietoje pasistatydino m rinius su nuosava plytine, prisipirko žem s, iškasdino tvenkinius karpiams auginti, ta iau vien pavasar t žuv k sugriov pakil Širvintos

up s vandenys. S. Ba inskas m go gražius arklius. Nors nebuvo girtuoklis, ta iau buvo prat s su paž stamais pasivaišinti geruose restoranuose. Jis taip pat ne kart girdav sis, kad jis mokslus išleisi s visus savo vaikus (j buvo keturi , ta iau tik viena Salom ja te sigijo universiteto baigimo diplom).

Suprantama, kad šitokie plat s S. Ba insko užsimojimai reikalavo nemažai pinig . Tod l, kai poet s t vas mir v žiu 1933 m., pasirod , kad Ba insk kis buvo praskolintas 40.000 lit . Šit skol tur jo išmok ti k per m s s nus Viktoras, kuris buvo studijav s agronomijos mokslus Dotnuvos Žem s kio akademijoje. S. N ris dienoraštyje apie savo t v yra šitaip užrašiusi: « Vis gyvenim jis buvo romantikas ir svajotojas, kas kininkui visai ne prie veido [...] Jo planai visada buvo dešimt kart didesni, negu paj gos juos gyvendinti»⁷. Ona Ba inskait , tolima poet s giminait , S. N ries t vus trumpai yra šitaip charakterizavusi: «Jos t vas buvo išdidus, m go pasirodyti, pasigirti. Motina, priešingai, — paprasta, tyli, nuoširdi, darbšti, vaišinga »⁸. Poet s teta Kotryna Žemaityt apie savo seser , Salom jos motin , yra užrašiusi šitokius bruožus : «geros širdies, kantri, jautri, švari, tvarkinga, tyli, nem go triukšmo, vaid , daug nuk sdavo, nusileisdavo »⁹. Jei dar prid tume, kad 8. N ries motina buvo nuoširdžiai religinga, «labai karšta katalik », kaip rašo K. Ba inskas^{10 11}, tai tur tume beveik vis jos moralin paveiksl .

Bet šis atvaizdas buvo daug kuo panašus pa i Salom j . Šios gimnazijos draug P. Orintait , kuri, dar moksleive tebeb dama tur jo progos susipažinti su U. Ba inskiene, rašo, kad ji « nustebino nepaprastu panašumu savo dukter : tokia pat širdinga ir miela, tik atviresn , tokia pat kresnai daili, apvaliu veidu, domiom, didel m akim, per vidur sklusty mu sušukuotais plaukais »¹¹.

Taigi atrodo, kad Salom ja N ris iš savo t v buvo paveld jusi kai kuriuos priešingus psichinius bruožus : iš motinos — kuklum , tylum , nuoširdum , o iš t vo — stipri ambicij , vaizduot ir pla ius romantiškus troškimus. Šituos priešingumus, iš dalies paveld tus, iš dalies s moningai ir nes moningai poet s susidarytus, bene geriausia yra pasteb jusi H. Korsakien . Tuos savo sp džius ji

⁷ Salom ja N ris, *Raštai*, III t., Vilnius 1957, 414 psl.

⁸ *Atsiminimai apie Salom j N r*, žr. *Literat ra ir kalba*, IV t., Vilnius 1959, 21 psl.

⁹ Ten pat, 17 psl.

¹⁰ Ten pat, 11 psl.

¹¹ Petron l Orintait , *K laum s l m*, Chicaga 1965, 26 psl.

šitaip suformulavo : «Šalia poet s kuklumo jos b de rasdavo sau nemenk viet ir didel ambicija, netgi išdidumas. Žmoni b ryje ji m go b ti pirmoji, išskirtin , nors niekad šito pati neparod »^{12 13}. Šit poet s psich s dvilypum jos studentavimo dien draugas Ign. Mal nas šitaip nusak : «Sal Ba inskait , iš vienos pus s, buvo mimožiškai švelni ir jautri, o iš antros — tikrai ambicinga ir greitai užsiziėbianti. Tod l net studentišškai kolegiškuose pasiėaipymuose ji greit su bet kuriuo užeidavo ant pa i ašmen — sižeisdavo»¹⁵. Bet ši ambicinga, humoro stokojanti student iš motinos buvo paveld jusi kukli išvaizd . Ji buvo žemo gio, apskritaini linij , apvalaus veido didel mis tamsiomis akimis. Tur damas taip pat galvoje Salom jos emocingum , Juozas Paukštelis studijoz tarpe su šypsniu l pose j vadindavo k dik liu¹⁴, o keleriais metais v liau ši poet , tada jau nelaiming mokytoj , poetas kun. M. Vaitkus yra pavadin s uogele, nes iš tikr j ji jam atrodžiusi «panaši gražiai išsirpusi trešn »¹⁵.

Pati Salom ja šitokia savo išvaizda nebuvo patenkinta. Tai ypa buv matyti jos ankstybos jaunyst s metais, kai dar tebelank *Žiburio* gimnazij Vilkaviškyje. To laiko kai kurios draug s prisimena, kad b sima poet gerdavo acto, nor dama suplon ti, o kartais ned v - davo marškini , nes šis naminio darbo drabužis j storindav s. Kit kart v l nesugeb dama tinkamai pasl pti savo apskritas formas bei pasipuošti, ji, supykusi, neidavo net savo gimnazijos šoki vakar l .

Šitok Salom jos nepasitenkinim gali vaizdžiai pailiustruoti jos gretimo kambario draug s E. Adomaityt s-Kaunien s atsiminim epizodas. Ji rašo : «Kambary, kuriame aš gyvenau, buvo didelis veidrod is. Salom ja kartais ateidavo pasitikrinti savo išvaizdos. Kart , atsimenu, ruoš m s tradicin gimnazijos vakar . Ruoš si ir Salom ja. Apsirengus nauja suknele, ji at jo pas mane pasiži r ti veidrod . Ilgai sukin josi, nepatenkinta derinos suknel . Pagaliau, piktai pratarusi ' Stora kaip velnias ', trenk durimis ir iš jo iš kambario. pasilinksminim t vakar visai nebeat jo »¹⁶.

B dama studente, kai gyvenimas j šauk «gyvent ir myl ti», Salom ja vis dar pagalvodavo apie savo išvaizd , ketindama jos

¹² H. Korsakien , *Prisiminim fragmentai apie Salom j N r* , žr. *Pergal* , 1970 m. 6 nr., 147 psl.

¹³ Ignas Mal nas, *Mano bi iul Salom ja N ris*, žr. *Aidai*, 1958 m. 6 nr. 268 psl.

¹⁴ J. Paukštelis, *Truput atsiminim apie S. N r* , žr. *Literat ra ir kalba*, IV t., Vilnius 1959, 262 psl.

¹⁵ Mykol as Vaitkus, *Nepriklausomyb s saul je*, Londonas 1969, 155 psl.

¹⁶ *Atsiminimai apie Salom j N r* , žr. *Literat ra ir kalba*, IV t., 39-40 psl.

kuklum atsverti dvasios galiomis. Tai matyti iš jos dienorašio. Autai, 1925.IV.8 d. ji ten rašė vaikystės atsiminimais apie vieno elgetos pranašavimą, pagal kurį ji turėjusi užaugti didelė. Bet tai neišsipildė, nes ji pasilikusi «tik tokia spirgūtis». «Na, nra ko nusiminti, — rašė jauna poetė, — gal siela išaugsiu didelė, didesnė už tuos, kuriems gamta nepavydė jokių grožio»^{17 18}.

Šitaip pirmaujančios moters viltimi buvo galima guostis, bet vis dėlto jaustis menku spirgūčiu nebuvo malonu. Todėl, kol savo talentu pajėgs užimponuoti bent savo studijų kolegoms, Salomėja stengėsi iš savo kukli ištekli pasipuošti. Nors dažnai dėl davo kuklia suknele, bet «mėgdavo šalikus ir sagas. Avdavo nepaprastai aukštomis kulnėmis bateliais», liudija apie poetės jos universitetini studijų draugė P. Stankaitė¹⁵. Be abejo, taip pat dėl noro būti gražia ir domia S. Nris mėgo fotografuotis tokiose pozose, kurios išreikšdavo tai, kas joje buvo gražiausia — jos veidą, jos žvilgsnį. Užtenka tik pavartyti jos atsiminimų Vilniuje išleisto albumo¹⁹, kad pastebėtum, kiek daugelį kartų anais 1924-1930 metais Salomėja yra nusifotografavusi, vairiai pozuodama. Apie šitą jos moterišką silpnąybą vėlesnis jos kolega Lazdijuose, piešimo mokytojas J. Balttrukonis rašo: «Poetė mėgdavo fotografuotis, bet tik keliose nuotraukose ji panašiai save. Dauguma nuotraukų nevaizduoja tikros Salomėjos. Tai dirbtinis pozos, nieko bendro neturinčios su poetės veido ir sielos tikrove»²⁰. Be abejo, dėl to dirbtiniai pozos atsakinga ne vien ji, bet taip pat jos atvaizdus dar fotografai. Tačiau didelis susidomimas savo nuotraukomis liudija S. Nris norėjusi matyti save kitokios išvaizdos negu ji buvo.

Ta kukli Salomėja išvaizda kartais jai iškrėsdavo skani juokas. Pavyzdžiui, kai jaunoji poetė jau dirbo mokytojos darbu Lazdijuose, kartą gimnazijai atvažiavo kažin kokie ekskursantai. Pamatę Salomėją tarp mokinių, jie palaikė ją mokine ir mokytoja, kurioje ji klasėje mokosi, kaip sekasi mokslas. Ji natūraliai atsakinėjo ir suvaidino mokinę, kad visiems mokytojams būvuskanaus juoko²¹.

Bet ta kuklūs išvaizdos studentė ir mokytoja buvo be galo jautrios sielos moteris. Ji pasiduodavo kiekvienam naujam spūdžiui, beveik nuolat gyvendavo savo jūdrais ir kartais prieštaringais

¹⁷ S. Nris, *Raštai*, III t., Vilnius 1957, 325 psl.

¹⁸ *Atsiminimai apie Salomėją Nris*, žr. *Literatūra ir kalba*, IV t., 69 psl.

¹⁹ *Salomėja Nris* (albumas), Vilnius 1955.

²⁰ *Atsiminimai apie Salomėją Nris*, žr. *Literatūra ir kalba*, IV t., 126 psl.

²¹ Ten pat, 100 psl.

jausmais, kurie jos vaizduot je sukeldavo vairiausi vaizd ir min-
i . T nepaprast Salom jos jautrum , ia greitai nudžiungant bei
susižavint, ia dar grei iau užsigauant, nuli stant ir susim stant,
liudija visi poet s draugai ir paž stami. D l to j ne vienas S. N r
vadina mimoza. Retas kuris j neb t mat s poet s verkian ios
vairiose gyvenimo aplinkyb se. Ašaros tartum buvo jos kasdienin
duona, kurios reikalavo jausm kupina jos siela.

Bet ir jos tylumas nebuvo jos charakterio s moningai išugdyta
doryb , bet jos didelio emocionalumo pasekm . S. N ris nem go
apie save kalb ti, dažniausiai b davo rezervuota bei tyli ne d l
to, kad jai b t buv ne domu arba nemalonu kalb ti apie savo dar-
bus bei k ryb , bet tod l, kad ji bijodavo kitiems parodyti savo
neapskai tuojam jautrum . Kalb damasi su žmon mis, ji beveik
nuolat tur davo bud ti ir tramdyti save, nes niekada negal davo
numatyti, kokia emocija paims virš , prasiverždama regimu b du.
O ji prasiverždavo ia ašaromis, ia staigiu pyk iu (užsigavimu),
ia baime, ypa mirties baime, ia staigiu dži gavimu, ia sielvartu,
ia staigiu susim stymu. D l šit besikaitaliojan i emocij bei
nuotaik S. N ris dažnai atrodydavo k dikiška.

Ir pati save ji ilgai laik vaiku, tiesa, nekaltu, tik atvirumo
ieškan iu vaiku. « Ak, aš k dikis, k dikis ! — raš ji savo dieno-
raštyje 1925 metais, jau tur dama dvidešimt met . — Ne jau taip
vis gyvenim ir b siu tik silpnas k dikis. Ir kvaila, kvaila gi aš,
kai pamanau, o iš šalies ži rint dar kvailesn atrodau ! Taip, aš
nieko nedr stu. Neišdr stu aš pasipriešinti savo likimui ar gyvenim
kitaip tek t priversti. Neišdr stu ir neturiu teis s imti iš gyvenimo,
ko taip aistriai kartais širdis geidžia. Ne man pasaulis, ne man jo
rož s »²². Ir tod l Salom ja ne kart sl pdavo savo bej g skausm ,
kaip neprakalbinamas sfinksas.

Bet vos praeidavo diena antra, ir jau Salom j pasigaudavo
priešinga emocija. « Gyvent, gyvent, gyvent ! taip aitariai šaukia
širdis, — raš ji savo dienoraštyje. — Gyvent ir jausti laisv ,
jausti gyvenimo džiaugsm , b ti stipriu, nieko nebijan iu aru»²³.
Bet vos dviem dienom prab gus, Salom jos nuotaika v l kita.
Galvodama apie savo atostogas kaime, ji savo dienoraštyje raš .
« Mane baim ima. Kaimas ... Suakmen j veidai... Slegianti tyla ...
Melancholija, tamsi melancholija ir nuolatin baim nežinia ko,
nežinia d l ko ... Liga, sta iai liga, kai pamanau. Rodos stovi kažin
kokia baidykl ... Nevalia ber pestingai nusišypsoti. Širdis, lyg var-

²² S. N ris, *Raštai*, III t., 314 psl.

²³ Ten pat, 316 psl.

pelis ant si lo pakabintas, neramiai burzda — bud k ir b k pasireng s sutikti k nors klaikaus »²⁴. Ta iau, kai nuvažiuoja ant višk s kaim , kurio sak si bijanti, S. Neris nejau ia jokio klai kumo : « Kaip smagu pavasar mano t višk j. Ir visuomet ia smagu. Tikrai neužei iau pasauly poetiškesnio kampelio »²⁵.

S. N riai nebuvo svetimas nei vaikiškas išdykavimas, nei gaivalinis džiaugsmas. «Aš negaliu susilaikyti, perpildytas džiaugsmas veržiasi visu k no paviršium (štai mano silpnyb , kad savo jausm ne stengiu pasl pti). Aš nuolat šypsausi ir dži gauju, ir juokiuosi [...] Šokin dama ir pusiau dainuodama par jau namon. “ Tur b t, pasig rus ” — paman mano Michalina, kai š kaudama j apsakau kelis kartus », raš Salom ja savo dienoraštyje 1925.V.12 d.²⁶.

Tiesa, ia pavaizduotos S. N ries emocijos kaitaliojosi meil s paliestoje jaunoje širdyje, kai pradedanti poet buvo simyl jusi vien m lyn aki « švies karalait ». Bet argi erotiniai pergyvenimai k nors pakei ia žmoni prigimtyje ? Jie tik labiau išryškina tai, kas jau gl di joje. Šiuo atveju jie tik vaizdžiai atskleid Salom joje labai judr psichin gyvenim tarp vairi , dažnai prieštarujan i emocij , kurias jai buvo sunku suvaldyti. Jos nebuvo tinkamos pakreipti poet nuoseklum nei praktiškame gyvenime, nei poetin je k ryboje. Nuoseklumo b t buv galima daugiau tik tis, jei S. N ris b t buvusi kritiškesn , jei jos protas b t buv s paj gesnis vispusiškam svarstymui ir fakt analizei. Ta iau šitaip nebuvo. Protingas elgesys, palenktas gyvenimo reikalavimams, jai kartais atrodydavo kaip kauk , kuri reikia numesti ne tik jai, bet ir jos draugams, kad pražyst širdies žiedai ²⁷. Tod l br stanti poet proto kult ra mažai tesir pino.

S. N ries gimnazijos draugai ir mokytojai liudija, kad gimnazijoje jai gerai sek si mokyti kalb ir literat ros, bet matematikos mokslo, kur reikia atitraukto nuoseklaus svarstymo, ji nem go. Matematikos rašomuosius darbus jai pad davo atlikti kiti. To dalyko mokytojas užmerkdamo akis, rašydamas patenkinam pažym tik d l Salom jos poetinio talento. Kitaip ji neb t išlaikiusi n brandos egzamin , nes, išsigandusi matematikos žodini egzamin , jau buvo tyliai pab gusi; tik vienas mokytojas j prikalb j s sugr žti ir m - ginti.

Ir universitete S. N ris neparod didesnio intelektualinio paj gu-

²⁴ Ten pat, 318 psl.

²⁵ Ten pat, 323 psl.

²⁶ Ten pat, 339 psl.

²⁷ Ten pat, 336 psl.

mo bei intereso filosofin ms problemoms. N vienas jos paž stamas, jokia jos studij koleg neliudija apie Salom jos aktyv dalyvavim universitetini seminar diskusijose, arba apie kok nors svar jos seminarin referat . Šitos r šies pratybose ji tebuvo eilin tyli student , nes abstraktinis protavimas jai buvo per sunkus ir ne domus. Tiesa, bebaigdama universitet ar k tik baigus, S. N ris m gino skaityti filosofini rašt — Schopenhauerio *Meil s metafizik* ir Nietzscb s *Taip kalb jo Zaratustra*. Bet šitie pusiau literat riniai k riniai, kreipi žmog vienašališkumus, nedaug tegal jo sustiprinti kritišk protavim ir meil tikrovei, kad b t susidariusi atsvara Salom jos emocij ir vaizduot s spontaniškiems poskrydžiams, kuriuos ji ugd gana gausia ir vairia dailiosios literetat ros skaityba. Šitie spontaniški sielos poskrydžiai tiko jos talentui — nedideliems, daugiau ar mažiau spontaniškiems, lyrikos gabaliukams, bet jie buvo per silpni svaresni problem k riniams.

Bene nuo ketvirtos gimnazijos klas s prad jusi rašyti eil raš ius, S. N ris taip pat gana anksti prad jo s moningai ugdyti savo vaizduot , rašydama savo dienorašt . Ten užfiksuota daug emocij ir vaizduot s poskrydži , kuriuos br stanti poet pergyveno gimnazijos ir universiteto laikais. Šitie jos dienoraš io puslap liai kartais b na tokie graž s, kad jie yra tikra poezija prozoje, kuri sugestyvia j ga pralenkia ne vien Salom jos eil rašt . Kad ji anksti save prad jo ugdyti šit spontanišk poskrydži kryptimi, iš dalies «kalti» jos gimnazijos mokytojai ir draugai. Vieni buvo nusiteik jai išduoti brandos atestat d l jos poetinio talento, o antri to talento atšvaistes — jos eil raš ius — mielai skelb savo laikrašt liuose. D l to Salom jos s mon je gana anksti susiformavo vienašališka vertybi gradacija, kurios aukš iausioje virš n je atsistojo poezijos menas.

tik jusi (ir tikinta) savo poetin talent , S. N ris jau universitetini studij metais j buvo padariusi savo viso gyvenimo tikslu. Ne vienam paž stamam ji tada pasakydavo : « Mano menas man yra viskas ». « Visa, kuo aš gyvenu, yra menas ». Š š k prisimindama, Salom jos studij draug O. Gir yt -Maksimaitien prideda ir š poet s sakin : « Eisiu nelaiming širdži gydyti, ašarot aki šluosyti »²⁸. Šitaip nurodomas jos poezijos visuomeninis uždavinys. Ta iau j poet , atrodo, dažnai pamiršdavo ir tekartodavo tik pirm j savo š kio dal . Kas jai, kaip egotistinei lyrikei, buvo poezijos menas, tai ji pla iau išd st dienoraštyje 1926 metais po vieno meil s apsyvylimo rašydama :

²⁸ *Atsiminimai apie Salom j Nr , žr. Literat ra ir kalba*, IV t., 77 psl.

«Visa, kuo ir kam gyvenu, yra menas. Jis kaip saul gaivino mane nuo pat lopšio dien . D l jo tik aš nemirsiu ir nekrisiu bedugn . Šioji saul nušvies mano gyvenimo skeveldras, ir jos nemažiau gražios ir brangios man bus. Kiekviena šukel , spindulio atgaivinta, nauja saule visam pasauliui spind s »²⁹. Kitaip tariant, savo širdies patyrimus jaunoji S. N ris žad jo sujungti su savo talentu. Atsverdamas jos kuklut išvaizd , jis tur jo sukurti ne kažin kokius kelrodinius švyturius, bet grei iau kristolines šukutes, atspindin ias poet s emocinius pergyvenimus. Šit savo talento ypatyb — nuotaik bei emocij sužadint dain — Salom ja ne tik jaut , bet ir s moningai suprato (tai liudija dauguma jos poezijos rinkini vardai). Lakštingala negal jo ne iulb ti savo li desi , sielvart ir džiaugsm . Ta iau kai ji užsigeid tyr lakštingalos giesm suderinti su kimiu aro kalenimu snapu, tada jos poezija tapo dirbtin : joje nebeliko nei lakštingalos gyvos giesm s, nei ereli gr sming gars (*Poema apie Stalin , Bolševiko kelias, Marija Melnikait , Partizan*). Jos m gini-mas kalenti aru iš jo karikat riškas, nes priešingas jos emocinei prigim iai. Tas jos poemas galima vadinti ir verksmingu heroizmu. Juk ne juokams ji savo dienoraštyje buvo užrašius. « Širdis ir jausmas stebuklus daro »³⁰.

Salom ja N ris tuo tik jo taip pat, kaip kitu savo š kiu, kuris skelb , kad «visa moterišk sutelpa viename žodyje — meil ». Tai buvo jaunos poet s antra vertyb , kuri gal b t nedaug žemiau stov jo už poezijos men . Ta iau troškimas myl ti ir b ti mylimai jai atneš nemažai kar i skausm ir paliko ryškius p dsakus jos gyvenime. Kas myl jo Salom j , to ji nemyl jo, o k ji myl jo, tas dažniausiai jos nemyl jo. Kartais vyriškio palankum jos lyriniam talentui, arba jos trapiam asmeniui, ji palaikydavo meile. Bet, kai paaišk davo, kad tai tebuvo tik draugiškumas, ji giliai li d davo, arba jausdavosi apvilta. Neabejotinai Salom j myl jo jos gimnazijos mokslo draugas, už j gerokai vyresnis, S. Balsys. Jis ne kart j buvo išgelb j s nuo vieš j suklupim per matematikos rašto darbus. Jis metus ar ilgiau m gino globoti Salom j universitete, kol ji ia «sušilo kojas ». S. Balsys buvo ramus, lygus, praktiškas, be poetini poskrydži , reali j moksl šalininkas. Gal kaip tik d l to N ris ne vertino šito draugo meil s ištikimyb s. Jis netiko b ti svajoni karalai iu, kuriam jauna poet b t gal jusi nupinti savo dain amžin vainik .

²⁹ S. N ris, Raštai, III t., 353 psl.

³⁰ Ten pat, 215 psl.

Tokių karalai 1925 metais Salom ja vaizdavosi kit student m lynom akim. Ji lind davu, kai savo garbinamo jaunikai io nepamatydavo ten, kur tik davosi, ir dži gaudavo, kai jis draugiškai j pakalbindavo, arba j maloniai pažvelgdavo. « Ar tu žinai, mano skaistutis karalaiti, — raš dienoraštyje Salom ja, — jog vienas tavo šiltas ir saldus pažvelgimas begalin džiaugsm , giesmi giesmes mano sieloje kuria. Tik nuo vieno saul s šilto pažvelgimo visa širdis žieduos paskendo »³¹. Tam savo baltajam berneliui Salom ja sud jo kelet dain , nors tik vien antr teišspausdino. Kai paaišk jo, kad šis išsvajotasis jai neturi kit jausm , išskyrus draugiškum , S. N ris savo dienoraštyje 1926 m. pavasar užraš :

« Nemok jau aš branginti savo pavasario dien , nei savo gyvenimo, nei savo meil s . Tur b t taip vyko tod l, kad aš einu sau, o gyvenimas sau. Aš iškyly padanges, o mano gyvenimas palieka žemai. ia žem je pažinau aš j , ir jis mano gyvenimo vainik sipyn . Pamyly jau aš j padangi meile iš aukštumos. Savo gyvenimo krištolin ind nor jau pasiimti aukštumon ir j drauge ... Šiandien mano gyvenimo indas sudužo. Veltui aš rymau ašarota, ži r dama išbarsytas šukes »³². Vargš Salom ja ! Ji naktimis ašarodavo, dien b davu neprakalbinama, kaip juoda žem , kai jos išrinktasis jaunikaitis nepažvelgdavo, arba nepasakydavo, ko ji buvo tik jusis, o jis net nežinojo, kad d l jo jauna poet kankinasi³³.

Su gyvenimu susid rus

Kaltindama save d l savo meil s nerealumo, S. N ris ir toliau nepaj g suvaldyti savo moteriškos širdies, kuri skatindavo jos

³¹ Ten pat, 340 psl.

³² Ten pat, 353 psl.

³³ Kas buvo tada Salom jos išrinktuoju, n ra aišku. Juo gal jo b ti J. Grinius, A. Januševičius, J. Keliuotis. Jie visi m lynakiai. Savo atsiminimuose P. Orintait mano, kad tuo N ries išsvajotuoju buv s J. Grinius (žr. *K laum s l m* , 118 ir 138 psl.), nors jis pats to nežinojo. P. Orintait s teigimas gali b ti teisingas d l dviej motyv . Viena, J. Grinius kaip *Ateities* redakcijos narys 1923-1924 mokslo metais, dar nepažindamas Salom jos, kuri tada tebesimok Vilkauskio gimnazijoje, išved j spaudos viešum , išspausdindamas jos eil raš i *Ateityje*. Išrinktas to žurnalo redaktoriumi 1924-1925 mokslo metais, jis ne tik spausdindavo S. N ries eil raš ius *Ateityje*, bet dar j pa i pakviet redakcij tvarkyti dailiosios literat ros skyriui. Taigi jos talento vertinimas iš J. Griniaus pus s buvo labai aiškiai teigiamas. Tai gal jo sudaryti Salom jai iliuzij , kad ji vertinama kaip moteris. Vadinasi, akstino simyl ti buvo. Antra, S. N ris 1925 pavasar paraš nediduk prozas vaizdel vardu *Sapnas* (Raštai, III t., 31-33 psl.). Ten prisipažindama savo meil s paslapt , svarbioji veik ja (N ris) pasako : (Tas, kur aš myliu, Jonelis vardu). Tai Griniaus mažybinis vardas.

vaizduot kurti meil s svajones. Pajutusi tai, jaunoji poet m gino tapti realesne ir d l savo meil s kovoti atkakliau, kai m svajoti apie vien savo profesori . simyl ti j nebuvo nieko nepaprasto, nes S. N ries studij draug J. Laurinavi i t rašo: «J. Eretas studentams darydavo didel sp d, sugeb jo patraukti universiteto jaunim , ypa t jo dal , kuri ateidavo iš kaimo. Visos student s buvo j simyl jusios»³⁴. Prof. J. Eretas patiko student ms, nes tur jo patraukli išvaizd , graži iškalb , m go muzik , mok jo dai liai šokti, buvo geras sportininkas. O S. N ris tur jo pramušt galv šokiui, kaip liudija Ign. Mal nas. Reikia manyti, kad per student pob vius (*finalium semestri*, arba student ateitinink steigiamos *Šatrijos* draugov s savybinius vakarus) Salom ja ir palinko prof. J. Eret , m svajoti apie j , rašyti apie tai eil raš ius.

Tai dar nebuvo didel nelaim , nes ir kitos student s svajodavo apie t šaun vyrišk . Ta iau S. N ries nelaim buvo ta, kad ji buvo mažiau kritiška negu jos koleg s : ji nesuprato, kad jos meil J. Eretui negali b ti reali, nes profesorius 1925 m. ruden jau buvo ved s, o 1927 metais, kada poet labiausiai apie j svajojo, Eretas jau buvo susilauk s pirmagimio s naus. Gal b t S. N riai, kaip pradedan iai poetei, trapiai mergaitei, d mesingai klausytojai ³⁵, jis buvo parod s daugiau simpatijos negu kitoms savo student ms, bet romantikei Salom jai to užteko palaikyti tikra meile. Ja užsidegusi, ji prad jo kurti laisvas svajones, kurios neatitiko tikrovei. Dabar jos naujas širdies riteris nebebuvo baltas karalaitis, kaip anas m lynakis studentas, bet «jaunas sakalas iš Alpi », kurio «juodos akys

³⁴ *Atsiminimai apie Salom j N r*, žr. *Literat ra ir kalba*, IV t., 79 psl.

³⁵ V. Kubilius savo studijoje *Salom jos N ries lyrika* (Vilnius 1968, 88 psl.) cituoja šitokius nepaskelbtame S. N ries dienoraštyje (1928. XI. 19) užrašytus J. Ereto laiško žodžius jai : « Kas bus su manim, kai tav s ten nebebus, kai mano auditorija liks šalta ir bespalv ? Juk aš tik tau skai iau. Tau vienai. D l tav s aš tik ateidavau. Aš tau vienai šiuos visus metus skai iau *. Nuo sav s ten V. Kubilius rašo : «Prelat ir kanaunink komisijoje J. Eretas tur jo atsižad ti arba ryši su Salom ja, kompromituojan i katalikyb , arba darbo Teologijos-filosofijos fakultete. Jis išsižad jo Salom jos, o ji pati buvo išsi sta mokytojauti Lazdijus, tolim Lietuvos užkamp ». Darydamas šitokias išvadas, V. Kubilius remiasi nespausdintu J. Keliuo io *Pluoštu atsiminim apie Sal. N r*. Tik, deja, šitie J. Keliuo io atsiminimai n ra patikimi, nes 1926-1929 metais (Salom jos nelaimingos meil s laiku) jis studijavo Paryžiuje. Iš ten parvykdamas Lietuv vasaros atostog , apie Teologijos-filosofijos fakultet jis negal jo žinoti daugiau negu iš Franc zijos Grenoblio vasaroms parvykdamas J. Grinius, kuris su min to fakulteto žmon mis tur jo neblogesnius ryšius už J. Keliuot . Šio e žinios» apie S. N r ir Eret gal jo b ti susidarytos iš studen i gand tokios pat r šies kaip P. Orintait s gandas, b k tai tarp S. N ries ir J. Griniaus anks iau buv s meil s « ryšys », nors tai netiesa, kiek tai lie ia J. Grini .

žem v r , o sapnai padang » ir kuris «pavargo ir nuli do, kaip narve be saul s, be gimt j savo kaln , be draugu, be meil s », kaip S. N ris raš viename bevardžiame eil raštyje 1927.V.29 d. ³⁶. Šitaip sivaizdavusi savo profesori -šveicar Lietuvoje, jaunoji poet pasijuto galinti j išvaduoti iš žem sl ni , iš gyvenimo prozos, nušviesti jam gyvenimo keli , nes viename eil rašty šitaip raš :

Benami, ištremtasis kaln sakale,
Tau taip sunku ia, šiaur j svetimoj.
Aš b siu tau degan iu fakelu
Ir šviesiu tavo sutemoj ³⁷.

Bet šitaip sivaizduota « misija » pagal Salom jos filosofij tur jo b ti realesn , negu pamilus an m lyn aki student . Dabar jau nebeužteko jai pamatyti profesori tik universitete. Ji duodavo jam skaityti savo eil raš i , klausdama jo patarimo, stengdavosi vairiais pretekstais aplankyti profesori jo bute, nuvykti ten, kur jis b davo. Kai 1927 m. vasar J. Eretas išvyko Bazel (Šveicarijoje) pavieš ti pas savo motin , S. Neris bent eil raš iais svajojo apie j , nors t vasar Palangoje jos d mes buvo patrauk s kažin kas kitas. Bet ruden ji v l sugr žta prie sakalo iš Alpi , stengiasi su juo suart ti, nors jos žingsnius lydi nusivylimas. Kit , 1928 met vasar , kad ir pinig netur dama, Salom ja viena išvažiuoja Vakar Europ , pirmoje eil je Šveicarij , kur pas motin vieš jo profesorius. Jai, tur b t, ateidavo galv mintis, kad jis b ga nuo jos meilišk pretenzij , bet kaip ji gal jo atsisakyti vilties ? Juk 1926 metais ji buvo parašiusi savo dienoraštyje: «Širdis ir jausmas stebuklus daro. Kai tik juos laisv n paleidžiu, jie visados laimi » ³⁸.

Šitos nelaimingos meil s ir sivaizduotos moteriškos misijos — išvaduoti sakal — takoje 8. N ris 1927 m. ir paraš savo išgars - jus eil rašt *Be bažny ios, be altori , be sumainymo žied* . Bet ilgai jo neskelb , kaip nespausdino keli savo kit to laiko nuod ming eiliuot svajoni . Ji vis negal jo j atsikratyti, nes dar 1928 m. vasar Bazelio katedros didžiame varpe br ž savo ir profesoriaus vardus, «kad skamb damas varpas m s vardus kartot žaliajam Reinui »³⁹. T pa i met gruodžio m nes , jau gyvendama nebe Kaune, o Lazdijuose, Salom ja paraš *Ilg vakar* vaizdel , kuriame v l pasakojo, kaip Nemuno krant mergait iš jo ieškoti mylimojo

³⁶ S. N ris, *Raštai*, II t., Vilnius 1957, 243 psl.

³⁷ Ten pat, 296 psl.

³⁸ S. N ris, *Raštai*, III, 354 psl.

³⁹ Ten pat, 364 psl.

« t krašt , kur kalnai baltomis karimomis dang atsir m ». Ten prie Reino ant katedros « varpo ji užraš jo ir savo vard »⁴⁰. Tai paskutin s svajon s apie J. Eret , o eil raštis *Be bažny ios, be altori* , atspausdintas *Židinyje* lapkri io m n. numeryje 1928 metais, buvo viešas poet s atsisveikinimas iš Lazdij užkampio.

Tuo laiku Salom ja dar be jokio pyk io suvedin jo savo nelaimingos meil s balans , rašydama :

« A i tau už meil , a i tau už skausm ! Nes tai mano gyvenimo turinys. Nes nuo tos valandos aš tapau motina, — r pestinga, naktis nemieganti, ken ianti ir sav s išsižad jus. Aš tapau sesuo — švelni, gailestinga, nuolaidi » (1928.XI.19)⁴¹. Kad ir sikalb dama šitokios išminties pamok , Salom ja buvo perdaug moteris, kad neb t jautusi jokio nusivylimo kartumo, pama ius savo meil s sudužim . Tai ji pasak 1929. I. 4 d. šitokiais žodžiais : « Jis, mano sakalas, mano audringas maištingasis demonas, pasidar jaukus naminis paukštis. Su juo nebepakilti daugiau bežemiškas aukštybes. Aš likau viena »⁴².

Šis ia pla iau pavaizduotas Salom jos nelaimingos meil s epizodas yra svarbus dvejopai. Viena, jis parodo, kokios subjektyvios ir individualios buvo N ries poezij kv pian ios versm s jaunyst je. Antra, jis svarbus ir tuo, kad atskleidžia poet s erotini jausimi galyb : jie tokie stipr s, kad j potvynyje pradeda nebetekti galios jos katalikiškas aukl jimas ir jo moraliniai principai. Tiesa, ji t princip tada neneig , bet juos subjektyviai išpl t , savo aistr pateisindama savo moteriška emocionalia prigimtimi, kuri jai dav s pats Dievas. Tod l eil raštyje *Be bažny ios, be altori* romantiškoji poet Dievo vali interpretavo labai palankiai savo laisvai meilei rašydama :

Iš padangi — žvaigždži sosto
Štai — mus laimina Jisai !

Jis d jo žmogui šird
Su troškimais neramiais,
Vasaros vynu nugird , —
Jis ir nuod mes atleis !⁴³

⁴⁰ Ten pat, 69 psl.

⁴¹ V. Kubil ius, *Salom jos N ries lyrika*, Vilnius 1968, 156 psl.

⁴² S. N ris, *Raštai*, III t., 375 psl.

⁴³ S. N ris, *Raštai*, I t., Vilnius 1957, 83 psl.

Žinoma, ia b t galima tarti, kad ši Dievo valios romantini interpretacija t ra poetin s hiperbol s, jei neb t panaši min i poet s dienoraštyje. Bet tais paiais 1927 metais, kada buvo sukomponuotas eil raštis *Be bažny ios, be altori*, Salom ja užraš šitokias mintis : «Mano Dievas ir aš ... Mano Dievas gailėstingas, li dnas ir be galo geras, ir aš nuod minga, nužeminta ir tikra, be kauk s. Aš be kauk s, nors nuod minga ir keista, bet esu protingesn ir mano Dievui daug geriau patinku »⁴⁴. S. N ris sivaizdavo esanti Dievui malonesn už kitus tod l, kad ji atvira, savo meil s jausm neslepia, taigi neveidmainiauja, kai tuo tarpu tie kiti, kurie savo jausm viešai nerodo, tie klaidžioja prisideng melo kauk mis. Šitok sav s vertinim atskleidžia šitoks 1928 m. pradžios poet s ketureilis :

Aš nuod minga, Viešpatie !
Nesiginu — aš nuod minga,
Bet mano « nuod m » —
Šventesn už « švent j » « dorybes »⁴⁵.

Tiesa, nuod mi ir dorybi išdidus interpretavimas pagal savo galingos aistros reikalavimus neišskiria Salom jos iš žmoni gimin s, žinant, kad poet s prigimtis buvo labai jausminga, sunkiai apvaldoma. Ta iau šis religini min i pajungimas jausmams leidžia manyti, kad S. N ries religija yra buvusi jausmin ir tradicin , taigi negili.

Ta iau ar šitoks sprendimas N ries atžvilgiu teisingas ir tikslus ? Juk religiniai pergyvenimai yra tokie subtil s, kad juos labai sunku vieniems išreikšti, o kitiems juos suprasti. Antra, apie Salom jos religij juo sunkiau tiksliai spr sti, kad n ra paskelbt vis poet s dienoraš i , nes komunistai Lietuvoje yra suinteresuoti religines temas sl pti. Antai, Vyt. Kubilius, kuriam buvo manoma prieiti prie S. N ries rankraš i , paskelb iš jos 1923 m. dienoraš io graži ištrauk l apie b simos poet s, tada dar VII klas s gimnazist s pergyvenim , pri mus šv. Komunij : « O kaip saldu, kaip ramu ... Buvau šiandien Kristaus puotoje... Ragavau dangiškos laim s lašel »⁴⁶. Tik iš šios trumpos ištrauk l s sunku nustatyti, kiek ia religinio jausmo, kiek sakramento prasm s pergyvenimo.

Ta iau ia pacituotas tikras religinis trupin lis savotiškai nušvieia vis Salom jos poezij , kurioje beveik n ra nei aiškesni religi ni sielos poskrydži , nei religini min i . Išimt sudaro gana geras,

⁴⁴ S. N ris, *Raštai*, III t., Vilnius 1957, 357 psl.

⁴⁵ Ten pat, 310 psl.

⁴⁶ V. Kubil ius, *Salom jos N ries lyrika*, Vilnius 1968, 19 psl.

bet jokiamė poet s rinkinyje nespausdintas eil rašis *Prie kryžiaus*.
Jo paskutin je strofoje raš poet tikriausiai Lazdij vienuomoje :

Prie kryžiaus klupau kojas apkabinus,
Bu iuoju kruvinas vinis —
Su juo numirti ! J žmon s nukankino —
Man žmon s — svetimi ⁴⁷.

Tai bene pats reikšmingiausias religinio eil raš io trupin lis, iš kurio matyti, kad poetei užėina mintis moralin se sunkenyb se paguodos ieškoti Kristuje. Ta iau kitas ankstesnis, bet taip pat niekur neskelbtas trupin lis, parašytas 1924 m., jau yra silpnesnis :

Atleisk, o Dieve, man kaltybes,
Nes daug myl jau, daug kent jau,
Daug troškau ir kovojau
Ir šird kruvin ir sudraskyt
Tau nešu ⁴⁸.

Retkar iais S. N ris savo eil raš iuose pavartodavo krypsnius : Dieve, arba Viešpatie. Ta iau iš j apie religinio pergyvenimo gilum negalima spr sti, nes žmon s šitokius krypsnius pavartoja iš pro io automatiškai, neskirdami jiems gilesn s prasm s.

Taip pat mirtis, kurios Salom ja labai bijodavo nuo pat vaikyst s ir dažnai min davo savo eil raš iuose bei dienoraštyje, nesužadindavo jai religini transcendentini min i . Kai staigiai 1925 m. pabaigoje mir jos studij draug Tekl Spudait , poet jai paraš net tris eil raš ius, bet juose neprasiverž nei sielos nemarumo, nei siel bendravimo, nei maldos atod siai. Šit eil raš i viename juodraštyje poet amžinyb buvo pavadinusi simboliniu «Džiaugsmo Pilies » vardu, bet 1926 m. *Ateityje* išspausdintame tekste šito simbolio nebe paliko. Mirtis ten suprasta kaip vagis, kuris nesugr žinamai išpl š miel draug . Jos gyvenimas poetei atrod , kaip vos pražydidus lauk aguon l , kuri Juodas v jas taip pabu iavo, jog niekas neatmins, «kad ia liepsnojo aguon l rytmety»⁴⁹. Taigi, šituose eil raš iuose t ra tik gilus li desys d l persiskyrimo ir išnykimo —tik nat ral s žmogiški jausmai be antgamtinio žvilgsnio bei atspindžio.

Pagaliau reikia pasakyti, kad S. N ris yra parašiusi vien antr eil rašt krikš ionišk šven i — Kal d ir Velyk progomis. Ten

⁴⁷ S. N ris, *Raštai*, II t., 331 psl.

⁴⁸ Ten pat, 107 psl.

⁴⁹ Ten pat, 193 psl.

prastinis tradicinis Kristaus šven i džiaugsmas suliejamas ia su sniegu padengtos žem s skaistumu per Kal das, ia su pavasario prisik limu per Velykas. Kad ten kartais to džiaugsmo šaltiniui Kristui nebelieka nei simbolin s vietos, liudija eil raštukas *Velyk ryt* :

Tyla — rytinio džiaugsmo maldos.
Keliuose žmon s tartum v l s.
Varpai padange plav suoja,
Balt sias v liavas išk l .

vandenyn plaukia up s ...
Nak ia sukurti laužai g sta.
ryto saul galvos linksta,
O širdys spinduliuos pask sta.

Pavasarin s aukos smilksta.
Žibuokl mis pražydo širdys.
Pasauli, džiaukis ! Niekas, niekas
Jaunatv s juoko nenutildys !⁵⁰

Net keista, kad krikšioniško aukl jimo poet Velyk ryt si lo pasauliui džiaugtis ne prisik limo viltimi, bet jaunyste. Kitame velykiniame eil raštyje *Prisik limo varpai*⁵¹ yra pamin ta Didžioji Meil , ta iau šis abstraktus Kristaus priminimas skendi gamtiniuose vaizdžiuose ir bendryb se. Taigi šio eil raš io menin išraiška silpna. T pat reikt pasakyti apie religin s minties eilutes, sutinkamas kituose k rin liuose. Šitaip teužtinkant tik religinius trupin lius, bet nei vieno tikrai stipraus religinio eil raš io, savaimė peršasi mintis, kad vargš Salom ja, daug kent jusi jaunyst je, vis d lto netur jo gili , egzistencišk religini pergyvenim .

Ši daugiau intuityviniu pob džio išvad paremia kun. J. Juraitis, buv s S. N r i s mokytojas Vilkaviškio gimnazijoje. Jis rašo. «Tik jimas Salom jai savo esmė tebuvo tradicijos dalykas. Kol atmosfera buvo palanki, tik jimas joje laik si, bet kai tik s mon n m brautis kiti sp džiai, kiti jausmai, tik jimas paliko Salom j »⁵². Kaip mat me, jos tik jimas susvyravo, kai j prad jo blaškyti erotin s meil s bangos. Bet ia pat kyla klausimas, ar poetėi niekuo nepad jo ateitininkai, nes moksleiv s ir student s metais ji buvo tos

⁵⁰ S. N r i s, *Raštai*, It., Vilnius 1957, 19 psl.

⁵¹ S. N r i s, *Raštai*, III t., 220 psl.

⁵² *Atsiminimai apie Salom j N r*, žr. *Literat ra ir kalba*, IV t., 54 psl.

kult rin s ir religin s organizacijos nar ? — Jie poetei pad jo ir daug pad jo, tik ne ten, kur tos pagalbos, susid rus su gyvenimu, ji pasirod labiausia reikalinga.

Ateitinkai daug dav Salom jai kaip poetei, pad dami per savo spaud išvystyti jos talent . Pradedant *Ateities žied* rankraštiniu laikrašt liu Vilkaviškio gimnazijoje, einant per *Ateities* žurnal , jie išved S. Ner Lietuvos viešum iki savarankiško rinkinio *Ankst ryt* . J 1927 metais išleido ta pati *Ateitis*, kuriai vadovavo Antanas Januševius, b simas naci kaceto kankinys. Bet ateitininkai neišugd Salom joje id jingumo, principingumo ir realumo, nors niekada jie nebuvo tokie veikl s ir pasiryž imti gyvenim už rag viariose srityse kaip 1918-1926 metais, kai ji buvo gimnazist ir student . Kad jie net Vilkaviškyje buvo sudar savo nariams palankias aplinkybes ugdytis intelektualiskai, morališkai, religiškai ir visuomeniskai, S. N ries draug iš gimnazijos laik , P. Orintait taip rašo :

«Tada b ta tikrai sp ding laik moksleivijos savarankaus veiklumo ! Aistringai kibome ruošti paskaitas ir referatus, nuoširdžiai drask m s diskusijose, berdami citatomis iš visoki knyg , maiš m s po visas mokslo ir visuomeninio gyvenimo pagaires — naudingai lavinome savo iškalb , nuomoni žvalum , susivokim gin detal se ; taip pat ugd m s dvasinio akira io plot ir paži r savarankum . O jau tem gyvumas, o svarstym vairumas : ‘Ar yra Dievas P, ‘Gyvenimo prasm’, ‘Gamta ir žmogaus b das’ ir kt»⁵³ * . Vadinasi buvo kur ir kaip vispusiškai ugdytis. Jauna ir veikli ateitinink organizacija buvo sudariusi neblogas aplinkybes. Tik, deja, Salom ja jomis nesinaudojo, arba tesinaudojo vienašališkai. Tai paliudija ta pati P. Orintait rašydama :

«Ji [...] visai nebuvo linkusi organizacin veikl nei visuomeniskum . Netrauk jos, matyt, n ideologinis masalas. Savo subjektyviu jautrumu, lyrinio talento sp dingumu ji tartum g ž si save ir grimzdo vis gilyn individualin pasaul . Niekada n nem gino kuo nors ryškiau pasižym ti ateitinink darbuose. Neatsimenu, kad ji b t susirinkime bent kart viešai prabilusi. Be savo pam gtos srities, regis, daugiau niekuo kitu nesimagino. T nodavo tylomis suole, id jinius ar organizacinius gin us nesigilindama, susirinkim eiga tartum nesidom dama [...] Pakako gyventi poezijai ir g r tis savo k rybiniais džiaugsmis »⁵⁴.

⁵³ P. Or int ait , *K laum s l m* , Chicaga 1965, 20 psl.

⁵⁴ Ten pat, 19-20 psl.

Kia pasakoja P. Orintait apie Salom j moksleiv , tai patvirtina ir jos buv s mokytojas kun. J. Juraitis : ateitininkuose ji tepasi-reikšdavusi tik savo eil raš iais ⁵⁵. Panašiai ji elgdavosi ir studentavimo metais Kaune. Kai 1924 metais išrinktas *Ateities* redaktoriumi, J. Grinius pakviet S. Ner redakcijos nariu dailiosios literat ros skyriui vesti, jis dar tur jo slapt mint sustiprinti pradedan i poet pasaul ži riniu atžvilgiu. Jis man , kad darbas katalikiškos moksleivijos laikraštyje savaime paskatins Salom j nesitenkinti vien literat ra, bet taip pat gilintis painesnes filosofijos bei gyvenimo problemas. Deja, šitaip nebuvo. Per metus laiko susitinkant redakcijos reikalais, S. N ris tekalb davo arba literat riniais klausimais, arba apie paž stamus, o savo eil raš ius, skiriamus *Ateities*, ji vis rašydavo egotistin mis temomis. Ne kitaip ji elg si ir nuo 1925 m. rudens, kai naujas *Ateities* redaktorius A. Januševius pakviet S. Ner toliau r pintis dailiosios literat ros skyriumi.

Nors Salom ja buvo jautri vairiopam žmoni vargui bei skurdui, ta iau ji nesidom jo socialinio teisingumo ir demokratijos id jomis, kurios tada buvo gyvos ateitininkuose. N ši bendradarbiavim su kaimo jaunimu ir moterimis ji taip pat nesid jo. Kors to laiko jos dienoraštis liudija, kad ji prisimindavo žmoni vargus, ta iau tas negeroves šalinti ji svajojo ne organizacin mis formomis, bet kažin kaip svajingai individualistiškai, tartum iš nedr saus «spirgu io» nor t tapti meil s karžyge. Antai, 1926.III.3 d. dienoraštyje Salom ja užraš :

«Esi vargingiausi vargingiausia pasauly. Neturi nieko to, kuo žmon s taip giriasi šiame pasauly ir ko siekia. Nors — paskutin elgeta, bet esi turtinga turtais, kuri , gal b t, pasaulio turtingiausieji neturi. Turi šird ... o toj širdy meil s neišsenkam šaltin [...] Žinai, kad pasauly visi jos ilgis [...] Eik juos su ta šventa dangaus dovana. Žinok — nors ž si — pergal si ! [...] Eik, jie tav s laukia išties rankas, alkani, mirtinai ištrošk [...] Atiduok jiems, ko tik reikalaus : šird , krauj , gyvyb , visk atiduok vardan meil s»⁵⁶.

Kaip iš šios ištraukos matyti, tai graži, krikš ioniškai nuspalvinta svajon , bet visai nematyti konkre i priemoni jai vykdyti. Vra pagrindo manyti, kad, rašydama apie žmoni gelb jim , Salom ja galvojo poetin s nuotaikos pagauta, nerealiai, nes studentavimo metais (1925) ji yra parašiusi vien socialin s prasm s bevard eil rašt . Ten ji vaizdavosi, kad vienoje kelio pus je jos laukia puoš-

⁵⁵ *Literat ra ir kalba*, IV t., 53 psl.

⁵⁶ S. N ris, *Raštai*, III t., 350 psl.

n s r mai, o antroje — «pakrypusi menka l šnel ». K ji turi pasirinkti ? R muose j sutikt saldi b tis su prabanga :

O jei sukrypusion bak ž n dr s iau žengti,
 Tai juodas vargas, sielvartai pasveikint mane,
 Ir iš gyv širdies liepsn , iš l kes io skaudaus
 Išaugt r mai ir bokštais padanges remt .
 Tad aš renkuosi sau l šnel menk !⁵⁷

Tai, be abejo, liudija Salom jos ger šird ir gerus norus, bet poezijoje, o ne tikrov je, ne santykiuose su pilkais kasdieniniais žmon mis. Nuo j laikydavosi ji atokiai. Antai, viena neturtinga, tolima Salom jos gimin , M. Ba inskait - esnavi ien yra užrašiusi šitokius žožius : « Salom jai per jus *Tre i front* , Ba insk šeimos paž stami, neturtingieji žmon s, labai tuo steb josi. Jie nesuprato, kaip Salom ja, kuri jiems visados atrod išdidi, niekad su jais nesikalbanti, j lyg nematanti, staiga pasidar darbinink gyn ja »⁵⁸. Su pilkais vargo žmon mis ji nem go bendrauti n tada, kada ji atsid r j tarpe, neturtingame Lazdij miestelyje.

Vos baigusi universitet , S. N ris buvo paskirta vokie i kalbos mokytoja *Žiburio* gimnazijoje Lazdijuose. Šitame nuošaliame miestelyje netoli buvusios demarkacijos linijos su Lenkija jos išgyventi treji metai (1928-1931) buvo vieni sunkiausi ir dramatiškiausi neilgame poet s gyvenime. Vos atvažiavusi Lazdijus ir pama iusi j proz , bet kelias dienas negavusi Švietimo ministerijos paskyrimo rašto, Salom ja lauk , kad vykt « stebuklas » — paskyrimas neateit , nes ji neištversianti šitame urve⁵⁹. Ta iau iš jo kitaip : raštas at jo, ir ji gavo d styti vokie i kalb , kuri vis d lto jai buvo svetima. Šis darbas buvo juo sunkesnis Salom jai, kad jai stigo pedagogin s praktikos ir, svarbiausia, ji netur jo mokytojos pašaukimo. Ji nesugeb davo kv pti mokini , dažnai nepaj gdavo klas je palaikyti drausm s ir skaudinta neklaužad ji ne kart apsiašarodavo mokini akivaizdoje.

Po nemalonaus darbo par jusi savo nejauk kambar , Salom ja prisimindavo Kaune paliktus universitetinius draugus, kurie pripažino j pirmaujan ia moterimi d l jos talento ir net žav josi jos poezija, ia, Lazdijuose ji tetur jo tik vien draug J. I kauskait ,

⁵⁷ S. N ris, *Raštai*, II t., 137 psl.

⁵⁸ Atsiminimai apie Salom j N r , žr. *Literat ra ir kalba*, IV t., 29 psl.

⁵⁹ Ten pat, 95 psl.

taip pat tik pradedan i mokytoj . Tuo tarpu kiti gimnazijos kolegos jai atrod abejingi. Jie ne tik mažai dom josi jos poezija, bet net žeid j kaip poet . Tiesa, jie šitaip pasielg nety iomis, beveik nes moningai.

Šitaip atsitiko 1928 m. žiemos pradžioje, kai *Židinio* žurnale jau buvo atspausdintas S. N ries eil raštis *Be bažny ios, be altori* . Gimnazijos direktorius kun. J. Starkus tuo k rin liu išimtinai susidom jo. Gal jis pabijoj, kad tas laisvamaniškai skamb s eil raštis blogai nepaveikt jam pavestos gimnazijos mokini , arba savo ironing polinki takoje, jis vien ryt min to eil rašio pirm j strof staiga garsiai padeklamavo pedagog kambaryje, o kolegos mokytojai d l to pasileido kvatotis autor s akivaizdoje : kontrastas tarp tykos ir kuklios Salom jos žmonib ryje ir jos dr si posaki eil raštyje buvo juokingas. Bet humoro nesuprantanti jautrioji N ris š juok pri m skaudžiai asmeniškai, kaip pasity iojim , nes savo gyvenimo pašaukimu ji laik savo poezij , o *Be bažny ios, be altori* eil rašt buvo parašiusi savo nelaimingos meil s takoje.

Šis moralinis antausis, matyt, jai buvo toks skaudus, kad š vyk ji v liau yra pasakojusi ne vienam paž stamam (j tarpe Ign. Mal nui). Tuo tarpu pats direktorius nesuprato, kad jis S. N r žeid kaip poet , kurios garsas po *Anksti ryt* didelio pasisekimo buvo paplit s pla iai. Arba skatinamas per didelio susir pinimo d l eil - raš io neigiamos takos mokiniams, arba d l savo nesuvaldomo polinkio daug k ironizuoti, jis Salom jos min t eil rašt parodijuodavo per savo pamokas. Lazdij *Žiburio* gimnazijos dvi buvusios mokin s (V. Pavasaryt ir I. Lapinskait) prisimena, kaip kun. J. Starkus po žodži « Be bažny ios, be altoriaus, be sumainymo žied » nuo sav s dar prid davo : « Skrendam mudu po velni »⁶⁰.

Jeigu S. N ris ir neb t žinojusi ši direktoriaus pedagogini netakt — išjuokti mokytoj klas je, — ambicingajai poetei buvo gana pirmojo pajuokos incidento mokytoj kambaryje, kad d l to nublukt *Žiburio* gimnazijos vadovo jai kitaip rodytas palankumas. Anos pajuokos pakako Salom jos hiperbolinei vaizduotei, kad ji b t prad jusi ieškoti katalikišk veidmaini ir apgavik , d l kuri ji ken ia lyg ištremta Lazdij užkampyje. Nerasdama ia sau lygi draug , kurie b t dom j si ja, arba kaip poete, arba kaip moterimi, Salom ja ne kart jaut si Lazdijuose pasmerkta l tai sunykti, ypa savo nejaukiame kambaryje. Antai, 1928 m. gruodžio m nes ji savo dienoraštyje užraš :

⁶⁰ Ten pat, 84, 93 psl.

«Mano kambarys karsto išvaizdos. Jis ilgas, ir jo lubos — kaip karsto dangtis [...] Mano jaunos dienos ia palaidotos. Mano jaunyst , ia uždaryta, kaip paukštelis blaškos ir ilgais vakarais suokia šurpi vienumos dain . Mano žydin ios jaunyst s dienos tirpsta po viena kitos šitam šaltam, nykiam karste »⁶¹. Keliems m nesiams praslinkus, 1929 m. kovo pradžioje, poet savo savijaut Lazdijuose dar labiau paryškino iki hiperbol s. « Aš kasdien sutinku žmones, kurie mir . Jie lavonai. Vaikš ioja ir kalba. Kaip sunku, kaip sunku tarp lavon kasdien gyventi ! O kaip retai man tenka sutikti gyv žmog »⁶². Šitaip juodai vertindama savo aplinkos žmones, su kuriais dirbo, S. N ris ilg josi meil s, motinyst s, draug , platesnio gyvenimo.

Tod l iš Lazdij poet dažnai važiuodavo Kaun , nes ten gyveno linksm vasar draug H l Vil inskait , kuri retai teprisiversdavo atvykti Lazdijus. S. N ris verždavosi laikin sostin , nes ten be H. Vil inskait s dar buvo vienas antras studij draugas (J. Ambrazevi ius ; Ign. Malinauskas, su kuriuo ji nuo 1927 m. vasaros buvo artimai susidraugavusi) ; ten buvo studentavimo marg dien malon s prisiminimai, ten viliojo netik tinumai, ten trauk platus gyvenimas ir pasaulis, kur iš jos buvo pagrob Lazdijai. «J kažkas at m , pagrob iš man s ir juo tolyn, juo labiau jo netenku », — raš dienoraštyje S. N ris 1929 m. kovo m nes . — « O tie pasižad jimai vaikyst j. Ar tik jie nebuvo apgavimas ! Aš jau iu, kad kažin kas mane apipl š , apgavo. Beg diškai apgavo»⁶³.

Šitaip suabejojusi d l savo jaunyst s idealini pažad (tikriau d l ateitinink ideal ir pareig), beveik svaigdama ilgesiu pasivyti b gan i jaunyst ir pagauti pla iojo pasaulio gyvenim , dvidešimt penkeri met Salom ja 1929 m. v lyv pavasar prisiraš prie prof. B. Sruogos ekskursijos, organizuojamos Vakar Europ . Po jos ji sustojo Vienoje, kur ar iau susipažino su kairiaisiais socialistais. Su jais ji patyr nauj sp dži bei nuotyki , o vien j net stipriai simyl jo. Šitaip joje gim nauji persiorientavimo motyvai, subjektyv s motyvai, labai panaš s tuos, kokie Salom j student siejo su katalikais ir ateitininkais. Nuo 1929 m. vasaros prasid jo Salom jai tikrasis abejoni bei pos kio laikotarpis, nors dar dvejus metus laiko ji tebedirbo *Žiburio* gimnazijoje Lazdijuose ir tebespausdino savo eil raš ius katalik žurnaluose.

⁶¹ S. N ris, *Raštai*, Uit., 370-371 psl.

⁶² Ten pat.

⁶³ Ten pat, 382 psl.

ABEJONI IR POS KIO METAI (1929-1940)

Pos kis socialistus

Prosovietiniai rašytojai Lietuvoje skelbia, kad S. N riai lemiamieji pos kio metai buv 1931, kada ji nutraukusi santykius su buržuazine bei klerikaline spauda ir prad jusi bendradarbiauti socialist *Tre io fronto* žurnale, palankiame komunistams. Bet iš tigr j 1931 metai tebuvo tik vienas ryškesni svyravimo etap tarp socialist ir komunist . Poet s psichinis pos kis socialistus vyko anksiau — 1929-30 metais. Jis glaudžiai susij s su t dvej met ekskursijomis Vakar Europ .

Kad pasisuko Salom ja kair , pasteb jo net gimnazijos mokin s Lazdijuose 1929 met ruden . Viena j , tuo metu buvusi VI klas s mokin , V. Pavasaryt -Kauzonien rašo : «Antraisiais mokslo metais S. N ris buvo pasikeitusi, li dna, ken ianti, susim s iusi, dar labiau nem gstanti aplinkos. Mes tai aiškinom s savaip. Žinojom, kad ji buvo Vakaruose [...] Mums nepatiko, kad m s buvusi kukli aukl toja gr žo sumodern jusi, nusikirpusi kasas, pasipuošusi žiedu su didele žalia akim. Jos pasakojimai apie žali j Rein mums pindavosi su šio žiedo vaizdu »⁶⁴. Jaunosios moksleiv s neklydo. Po 1929 m. vasaros ekskursijos ji buvo pasikeitusi psichiškai.

Ji tada jau buvo susipažinusi ir susidraugavusi su studentais socialistais : K. Boruta, V. L. Serbent , Brunonu Zubricku, kurie Salom j buvo paveik vairiais atžvilgiais, pirmiausia tuo, ko jai stigo Lazdijuose : jie pripažino j kaip poet ir pagerb joje moter . Bet šito neužteko : jie puol taip pat jos trapi pasaul ži r , nepasigail dami jiems prasto sarkazmo Bažny ios, kunig ir moteryst s atžvilgiais. Teoriniais klausimais poet veik K. Boruta ir L. Serbenta, ypa šis pastarasis, nes jis, dr. G. Valan iaus liudijimu, buv s iškalbingiausias. Bet šie nauji S. N ries draugai greit pasteb jo, kad už teorines problemas jai buvo suprantamesni ir svarbesni gyvenimo pavyzdžiai. Tod l, kritikuodami buržuazinio gyvenimo ydas, naujieji draugai vedžiojo poet po apleistuosius Vienos miesto kvartalus, kur buvo matyti vargo bei skurdo vaizd , ir taip pat rod gražius nam blokus, sociademokrat valdžios pastatytus darbininkams. « S. N ris, b dama didelio jausmo ir sp džio žmogus, visa tai labai giliai m šird . Šie gyvenimo reiškiniai S. N riai pailiustruodavo m s teori-

⁶⁴ *Atsiminimai apie Salom j N r*, žr. *Literat ra ir kalba*, IV t., 85 psl.

ni samprotavim teisingum ir lenk j socializm », — liudija Vienos pokalbi iškalbingasis dalyvis V. Serbent ⁶⁵.

Bet Salom j dar labiau veik tai, kas liudijo apie moters ir poet s pripažinim joje. Apie tai V. Serbent rašo : « S. N ris iš iš pradži skaitydavo mums savo eil raš ius. Išklausius eil rašt *Be bažny ios*, prasid jo m s diskusijos draugyst s, meil s, vedyb klausimais. Nepaprastai graži gamta, kalnai, miškai, plaukiojimas Dunojumi poetei dar didel sp d , veik romantiškai. S. N ris labai simyl jo B. Zubrick . Noriu pažym ti, kad B. Zubrickas buvo ne tik gražus vyras, bet ir moter širdži “ specialistas ”, iešk s nauj meil s sp dži bei nuotyki » ⁶⁶.

Dr. Gr. Valan ius, kuris tada studijavo Vienoje ir gerai pažinojo Zubrick , duoda šitoki jo charakteristik : «Aukšto gio, tamsus, siukai priži r ti, dantys, nors taboku pajuod , bet paausinti, na, ir šypsny s kažkoks kitoks kaip kit , jam visad ant l p . Prideda prie jo kažkok mišin sarkazmo, lyg tai paniekos, žodži neraliuot ... krinta mergait s iš koj . Jei neb iau mat s ne kart , nesaky iau » ⁶⁷. Taigi Vienoje krito ir Salom ja su visa jos kraštutinumus linkusia prigimtimi. Su savo širdimi ji lenk savo prot ir elges kair . Tod l V. Serbent ir rašo: «Mano giliausiu sitikiniu, šiuo metu ir vyko S. N ries ideologinis persilaužimas »⁶⁸. Be abejo, kad prie to prisid jo ir B. Zubricko pažadas poet vesti⁶⁹.

Vesti, bet kaip ? Be bažny ios, be altori , be sumainymo žied ? Kam ši nuod minga svajon buvo skirta, anas « sakalas iš Alpi » nesutiko, o socialistinis «laisv nas » prie Dunojaus galvojo kitaip. Ar šird praradusi N ris atsispyr «laisvosios meil s » nuod mei ? Neturint aiški liudijim , šitaip teigti neatsargu. Šviesos šituo klausimu tegal t suteikti buv s poet s išrinktasis. Ji pati tepaliko tik naujos savo meil s poetizuotas nuotrupas — eil raš ius. Viename j *Kur baltos statulos*; ji kalba apie likiminius momentus :

Kur baltos statulos
Ir tamsiai žalios nišos, —
Ten vien vakar
Likimai m s rišos.

⁶⁵ Ten pat, 107 psl.

⁶⁶ Ten pat, 108 psl.

⁶⁷ Dr. Gr. Valan ius, *Didel s dramos mažas epizodas*, žr. *Draugas*, 1964 m. rugs jo 25 d.

⁶⁸ *Atsiminimai apie Salom j N r*, žr. *Literat ra ir kalba*, IV t., 107.

⁶⁹ Ten pat, 108 psl.

Atsimeni : — klajojom
 Po park gil sen ...
 Ir jausmas — gyvas kraujas
 Mums ugnimi srovena ⁷⁰.

Naujos meilės pobūdį dar ryškiau atskleidžia S. N. ris eilėraštis *Valkata*, kuris (V. Serbentos liudijimu) buvo skirtas B. Zubrickui. Ten poetė rašė :

Kaip Sacharos vėjas laisvėnas —
 Visagalio smuiko daina.
 Ji nupirko ir sielą ir kūną
 Savo magišką burtų kainą.

Panork — aš nueisiu dangi !
 Ar nužengsiu juodan pragaran !
 Dėl tavęs ne vien mirtį pasirengus, —
 Bet gyventi ir nemirti amžinai! ⁷¹

Anksčiau, kad ir stipriai aistrą atspindinčiuose meilės eilėraščiuose, S. N. ris nekalbavo nei apie kraują, srovenantį ugnimi, nei apie sielą ir kūną, pardavimą už magišką burtų kainą. Po pažinties su Zubricku Austrijos Vienoje jos erotinė daina tapo realistiškesnė, nes išryškėjo fiziologiniai vaizdžiai. Tačiau šitaip apdainuota Salomojos meilė neturėjo ateities kaip ir buvusios : B. Zubrickas S. N. ris nevedė, baigė studijas Lietuvoje, bet išvyko į Ameriką, ten susituokė su aire. Šis apvylimas S. N. ris skaudžiai išgyveno ⁷². Galbūt, kad šis naujos meilės vilties sudužimas ir pažadino poetę savivadybos mintimi dėl melo. Savo eilėraštyje *Paspausiu šalt plien* poetė rašė :

Melų kvapui jamia, melui — siela minti, —
 Tai gal mirtis iš melo išvaduos ? ! ⁷³

Bet 1929 m. vasarą Salomėja negalėjo nujauti, kad « vėjas laisvėnas » ją apvils. Ji tada tikriausiai tebetikėjo savo seniau suformuluotiems šūkiams, kad « visa moteris sutelpta viename žody — meilė », kad « širdis ir jausmas daro stebuklus ». Todėl sugrįžusi iš Vienos Lazdijus «moderniai» pasikeitusi, S. N. ris rašinėjo mylimajam

⁷⁰ S. N. ris, *Raštai*, 11., 90 psl.

⁷¹ Ten pat, 129 psl.

⁷² *Atsiminimai apie Salomę N. r.* žr. *Literatūra ir kalba*, IV t., 108 psl.

⁷³ S. N. ris, *Raštai*, 11., 139 psl.

laišk , raš ir siuntin jo jam savo eil raš i , žinoma, svajodama apie nauj 1930 m. ekskursij ir nauj susitikim su mylimuoju Vienoje.

Bet prieš tai poet s gyvenime tr ko dar vienas saitas, j siej s su ateitinink *Šatrijos* senaisiais draugais. B tent, 1930 m. pavasar Urugvaj išvyko H. Vil inskait , Salom jos intimiausia draug . Tai buvo bohemiškos nuotaikos mergina, kuri nepritapo prie Kauno teatro aktore, nebaig universiteto, o laim s m ginti važiavo Urugvaj . Jos išvykimo proga S. N ris ne tik paraš vien gražiausi ir patriotiškiausi savo eil raš i *Tremtinio Lietuv* («Lik sveika, t viške žalia »), bet ir ekspresyviai pavaizdavo šitos draug s reikšm sau :

«Jei neb t draugo už t kstan i myli — nepasiekiam j toli tolim , tai siela neverkt pusiau padalinta, — raš poet . — Tai širdis nešaukt , pl sdama krauju. Ji buvo visai mane nepanaši. Dr si, atkakli, teisyb akis r žianti. Už teisyb kovojanči visais pasireiškianiais b dais. Aš — tyli, nedr si, bijanti šeš li . Sakalas ir balandis [...] Be tav s esu kaip augalas be saul s. Kaip v tros palaužtas medelis. Tu — protas. Aš — jausmas. Jausmas yra aklas. Jausmas kaip v jas nesuvaldomas, be atodairos siau iantis [...] Mano jausmo audrojan i j r , mano beprotiško jausmo v tr tu mok jai numalšinti ir tikr keli atvesti »⁷⁴.

Šitaip vaizduodama netektos draug s reikšm , S. N ris, be abejo, šiek tiek perdeda, poetizuoja. Jei H. Vil inskait ir neb t buvusi poet s uostu, tai vis d lto ji buvo šiokiu tokiu inkaru. Bet tas inkaras pats nusitrauk ir nuplauk už j r mari . O Kaune, kur dar buvo vienas antras studij draugas, Salom ja mokytojos darbo negal jo gauti, nes ten valdiškos vietos buvo rezervuojamos didesnio darbo stažo asmenims, arba autoritetinio režimo ištikimiesiems. S. N ris šitoms kategorijoms nepriklaus . Tod l jai beliko griaužtis Lazdijuose prie nem gstamo darbo, svajoti apie Vien , laukti ateinan ios vasaros, kad su nauja ekskursija išskrist Vakar Europ , did j pasaul , pla i laisv , kur audringas jausmas bei vaizduot tur t kur pasiausti.

Ir iš tikro 1930 m. vasar S. N ris v l išvyko Vakarais su B. Sruogos suorganizuota ekskursija. Ar po jos poet buvo sustojusi Vienoje pam ginti išaiškinti, kod l B. Zubrickas vis reiau beat-siliepia jos laiškus (gal ir visai buvo nutil s). Ar ji tada mat si su K. Boruta, kuris jai tur jo imponuoti savo dr sa kaip socialistas revoliucionierius, nes studijavo užsienyje laisvu tremtiniu, kad už

⁷⁴ S. N ris, *Raštai*, III t., 383 psl.

savo nelegali veikl išvengt Lietuvos teismo ir kal jimo ? Deja, tie klausimai lieka neaišk s^{74a}, nes iš tos vasaros stinga rašytini dokument . J tarpe neb ra poet s dienoraš io iš 1930-1935 m. laikotarpio (jis arba ding s, arba ty iom neskelbiamas). Ta iau viena aišku : po 1930 m. vasaros ekskursijos 8. N ries draug ratas tarp liberal ir socialist buvo prasipl t s. Šalia K. Borutos atsistojo Antanas Venclova, *Tre io fronto* svarbiausias redaktorius, kuris v liau suveddino poet su Br. Raila ir kitais to žurnalo bendradarbiais.

Prad jusi tre ius mokyklos darbo metus Lazdijuose, S. N ris artimesni draug vis netur jo, išskyrus J. I kauskait . Surasti ten sau lyg šeimininio gyvenimo partner perspektyv taip pat nebuvo, o su did jan iu met skai iumi motinyst s ilges ji jaut instinktyviai, nes dar 1929 m. pavasarop, prikaišiodama kitiems apgavyst , ji buvo parašiusi: «Aš esu dabar mokytoja. Taip nor jo kažkoks tironas, ir aš turiu b ti. Ir kasdien jausti, kaip tie vaikai, tie beso iai šakalai, tie pl šr s paukš iai pl šo mano siel , ryja mano gyvyb lašas po lašo [...] Aš esu auka. Aš esu pasmerkta sudraskymui. O kur tai, k man žad jot ? O apgavikai, pagavikai ! [...] Tur iau b ti motina, naujas gyvybes užžiebt, naujas šviesas bedugn j pasaulio tamsyb j »⁷⁵.

Kaip tenkinti šit motinyst s ilges ? To pasiekti su senaisiais draugais (ateitininkais) Salom ja vil i nebetur jo. Antra vertus, jie gal buvo tap nebe dom s, nes draugyst je ji siek ne tik ištikimyb s, bet ir domumo. Juk dar 1926 m. ji buvo užrašiusi savo dienoraštyje : «Visi, kuriuos sutinku, geriau sakant, kurie mane sutinka, iš karto atrodo dar paken iami, bet toliau visai pilki, ydingi žmon s [...] Kod l taip maža sielose kilnumo, naujumo, veržimosi aukštybes [...] Trošku man ir kas kart ankš iau darosi gyventi toj bespalv j žmoni buity »⁷⁶.

Be abejo, kad nauji draugai iš socialist tarpo Salom jai atrod naujesni ir spalvingesni negu senieji, tarp kuri vaidenosi jai ir apgavikai. Su socialistiniais «dr suoliais» poetei atsiv r naujos perspektyvos jos neramiems jausmams ir vaizduotei. Tiesa, vienas j jau buvo apvyl s Salom j kaip moter . Ta iau jis tebuvo tik «moter specialistas», bet ne rašytojas. Tuo tarpu *Tre io fronto* bendradarbiai žadino joje vairi nepatirt vil i . Gal tai jie buvo tie arai, kurie menk «spirgut » tur jo pratinti aru skraidyti ?.

^{74a} Tuo laiku K. Boruta buvo Berlyne, kaip rodo jo laiškai iš ten rašyti (K. Boruta, *Drauge su draugais*, Vilnius 1976, 164-239 psl.).

⁷⁵ S. N ris, *Raštai*, III t., 382 psl.

⁷⁶ Ten pat, 351 psl.

Kaip ji ži r jo *Tre io fronto* žurnal bei jo bendradarbius 1930-1931 met s vartoje, poet išd st savo laiške (1931.II.22) K. Borutai. Jam ji raš , kad kiekvien *Tre io fronto* numer perskaitanti iki paskutin s raid s, ko neatsitikdavo jos gyvenime n su vienu žurnalu. «Man tai patinka tas gyvas, energingas žodis — laisvas pavasario v jas ! Ir mane jis veikia savotiškai: kaip stipr s vaistai ant žaizdos užpilti. Juk aš gyvenu tuo pat ir visa širdimi jums pritariu. Ir seniai neken iu to bedvasio, supel jusio mies ioniškumo »⁷⁷.

Šitaip rašydama, S. N ris jau buvo užmiršusi, kad tarp jos sen j draug taip pat buvo ne vienas, kuris neken supel jusio mies ioniškumo, nors ir nepadarydami iš to vienašališkos neapykantos. Tik tada poet socialine kritika nesidoma jo. Ji pabudo, kai nauji socialistiniai draugai palenk jos moterišk šird neapykantos tik jim , ypa kai joje subrendo apmaudas prieš « ponus vyrus », kurie dažnai moter laiko savo tarnaite, arba smagum žaislu, o ji, šito nesuprasdama, nuskriausta d sauja ir rauda. Šis apmaudas prieš vyrus ir noras prieš juos kovoti pirm kart buvo sukil s Salom joje, perskai ius A. Schopenhauerio mintis *Apie moter*.

Tada (1927 m.) poet sak si nemiegojusi, išg rusi jo nuodus iki dugno. « Pasiut s senis, niekšas didžiausias ! — raš ji savo dienorašty. — Juk verta nusižudyti ir negyventi n vienos dienos, jei vis vyr tokios paži ros visas moteris [...] Gal ir daug turi tiesos tas senis Schopenhaueris, bet visgi jis didelis niekšas ! Aš kovosiu su juo, aš prismeigsiu j prie žem s kaip žalt [...] Nežinau, ar laim siu, bet jei nelaim siu, tai ir nepasiduosiu, geriau jau ž siu ! — Aš kita moteris ir mano meil kita »⁷⁸. Kiek ta kitokia ir nekitokia erotin meil buvo suteikusi Salom jai skausmo, jau esame mat . Bet, kad paskutinis skaudus jos nusivylimas B. Zubricku pažadino S. Neryje snaudžiant pasiryžim kovoti d l moters žmogiškos vert s, užmiršus d savimus d l vyr , galima spr sti iš to, kad, si s-dama savo eil raš ius *Tre io fronto* žurnalui 1931 m., ji ten nor jo paskelbti taip pat k rin l apie išbalusi vargo moter , kuri pusbadžiu augina savo k dik be t vo. J ragino poet rašydama : « O darbo moterie ! neduok sumindžiot savo šird , kaip kadais »⁷⁹.

Tai liudija, kad, eidama bendradarbiauti socialist žurnal , Salom ja nor jo pasirodyti ne d saujan ia, ne silpna ir baile, bet galinga moterimi, paj گیا kovoti d l vis moter žmogiškos vert s bei orumo. Kad protestuojan ios moters vaizdas anais 1930-1932

⁷⁷ Ten pat, 442 psl. K. Boruta t laišk atsak vasario 25 d. (K. Boruta, *Drauge su draugais*, Vilnius 1976, 202-204 psl.).

⁷⁸ Ten pat, 358 psl.

⁷⁹ S. N ris, *Raštai*, II t., 353 psl.

metais buvo giliai strigęs S. N. risas monir pas mon, gal niekas geriau apie tai nebyloja, kaip Švedijos epizodas, kur yra papasakojusi P. Orintait savo atsiminimuose *K laum s l m*.

1932 m. vasar Lietuvos Jachtklubo ekskursija, kurioje dalyvavo S. N. ris, Stockholmo uoste ilgokai užtruksu multins formalumais. Nelaukdamas j pabaigos, Lietuvos pasiuntinys rašytojas J. Savickis užlipęs laiv pasveikinti atvyksu j. Kreipdamasis ekskursijos vadov A. Sutk, J. Savickis juokaudamas taręs:

— «Ir ko tiek graži mergin atsivežte? Manote, pas mus jtr ksta? Pamatysite, ir m s šved s gana dailios...»

Saliute, didesn je minioje ir mažiau pažstam tarpe visada nepasitikinti ir kritiška, tuos Savickio žodžius tuoj pam šird: kaip jis gali mus šitaip nemandagiai pasitikti! Lyg mes, moterišks, ia nereikalings. Tai žeidimas!

Ir paskui kit dien, kai ekskursija buvo pakviesta mažam pri mimui Lietuvos pasiuntinyb je, ji griežtai atsisak ten eiti. Girdi, reikia tur ti savigarb, jei pats Savickis viešai išsitar, jog nereik jo ia m s atsivežti»⁸⁰.

Šis epizodas liudija, kad S. N. ris ne tik stokojo humoro jausmo, bet kad savo galingos moters rol ji buvo tiesiog pertempusi. Gal «spirgu iui», nepratusiam lygiuotis su «arais», tie pirmieji nevykskrydžiai kovos lauk ir atleistini, ypa prisiminius, kad kova d l moters savigarbos nebuvo poet s vienintelis motyvas bendradarbiauti komunistuojan i socialist žurnale.

Prisid ti prie *Tre io fronto* S. N. r skatino taip pat poetinio atsiuaujinimo reikalas. Juk po 1930 m. vasaros ekskursijos galutinai ruošdama spaudai savo antr j lyrikos rinkin *P dos sm ly*, poet negal jo nematyti, kad kai kurios jos temos pradeda kartotis, nors ir kitokiais atspalviais, bet kad originaliau skamba tokie jos eilraš iai kaip *Valkata*, *R stus tavo Dievas*, *Kai numirsiu*, *Be bažny ios*, *be altori*. Šis pastarasis jau anks iau, tik *Židinio* žurnale išspausdintas, buvo suk l s diskusijas tarp katalik bei tap s domiu prieskoniu kitiems. Žodžiu, naujenybi reik jo. Bet *P doms sm ly* pasirodžius pasaulyje 1931 met pradžioje, kritika nepasteb jo eilraš io, kuris iš esm s buvo naujesnis ir revoliucingesnis negu pagars j s laisvamaniškasis *Be bažny ios*, *be altori*. Tai buvo rinkinio paskutinis k rin lis *Kaip g dos d m*. Ten «prisipažindama», kad turinti sie-

⁸⁰ P. Orintait, *K laum s l m*, Chicago 1965, 51 psl.

loje sunki nuod m , poet deklaravo savo sait nutraukim su praeitimi, kuri nebuvo socialistin . N ris raš :

Jeį šiandien šypsaus ir tikiu gyvenim ,
 Tai tod l, kad nueit keli nulaužiau
 Kaip vyšnios išdžiuvusi šak .
 Sugroviau altori , kur melstasi amžiam,
 Kur garbinta meil ir m lynos pasakos.
 Ir tilt praeit vis sudeginau ⁸¹.

Tai buvo aiškus atsisakymas ir nuo krikšioni religijos, ir nuo meil s ir net nuo romantiško žvilgsnio pasaul , nes ir altori maldos ir pagarba meilei buvo « sumetamos vien krepš » su m lynomis pasakomis, visa tai užantspauduojant žodžiais : «tilt praeit vis sudeginau ». Šis pasisakymas buvo tikra dvasin naujenyb — statymas naujo tilto socializm , — nes buvo atmetama tai, k mark-sistiniai socialistai neig .

Tik, kai recenzentai t simboliais išreikšt deklaracij apie nauj j tik jim neatkreip tinkamo d mesio, palankiai vertindami vis *P d sm ly* rinkin , S. N ris nervinosi. Tai liudija J. I kauskait - Vosylien , kuri 1931 m. pavasar Lazdijuose tur jo progos steb ti poet iš arti. «Kai kritika rinkin *P dos sm ly* palankiai sutiko, — rašo J. I kauskait , — ji nejaut jokio džiaugsmo ir skund si, kad jai nepaken iami tie pagyrimai, kad ji norinti spjauti visiems akis ir iškr sti toki staigmen , kad visi išsižiot iš nustebimo » ⁸².

Pasirodžius *P doms sm ly*, 8. N ris gal jo dr siai kalb ti apie didel staigmen , nes tada, sudeginus tilt praeit , poet jau buvo nutarusi išsilaisvinimo žyg — atsisakyti mokytojos kankinimosi Lazdijuose, susid ti su *Tre io fronto* ereliais ir gyventi vien tik iš savo pašaukimo darbo — literat rin s k rybos. Šitoks išsilaisvinimo motyvas Salom jai tikriausiai buvo svarbesnis už poetin s tematikos atsinaujinim bei už kov d l moters savigarbos. Kad atsidavimas tik savo poetin s k rybos idealui, sutraukius pan ius su nelaimingos mokytojos kasdienybe, buvo svarbiausias akstinas pasireikšti poetei kaip stipriai asmenybei, galima spr sti iš jos absoliutin s laisv s siekim , kurie prasiverždavo ia poet s eil raš iuose, ia jos dieno-

⁸¹ S. N ris, *Raštai*, 11., 140 psl.

⁸² *Atsiminimai apie Salom j N r*, žr. *Literat ra ir kalba*, IV t., 104 psl.

raštyje. Antai, tok kasdienyb neigiant laisv s siekim randame išreikšt jau 1925 metais šitokiais aistringais žodžiais:

« Ak, ta begalin aistra gyventi, gyventi laisvai kaip žmogus-erelis ! Toji aistra liepsnoja lyg didžiulis laužas, kurio šviesoj visi šeš liai ir visa aplinka pask sta (...) ji mane stumia gyvenim , t did , plat , laisv gyvenim , t j laisv j k r jo pasaul . Jei koki pasaulio si lai, taisykl mis vadinami, nor t varžyti laisv — sutraukti juos kaip niekingus voratinklius !⁸³ »

Tuo tarpu jau jo treči metai, kai «tarnybiniai voratinkliai» d l duonos pan iojo poet , kartais visai užtemdydami erelio laisv s vizij . Tai bent dabar augantis socialistinis tik jimas tur jo t vizij poetei paversti tikrove — suteikti laisv k rybai. Tiesa, kad pradžioje gali b ti sunku, gal kuri dien net teks neprivalgyti, bet k tai reiškia f?Ar mažai žmoni gyvena, netur dami tarnybinio darbo ? Ar daug reikia vienam žmogui ? — tikin jo save poet apsisprendimo m nesiais gal tais pa iais žodžiais, kokius ji pavartojo kaip argumentus prieš J. Grini 1931 met vasar . Bet koks džiaugsmas lauks kasdien : laisv , k ryba ! karžygiška nuotaika ! Argi Salom ja vien dien neprisipažino, kad, parašiusi vykus eil rašt , ji džiaugiasi, tartum karžygy, pa m s priešo tvirtov ⁸⁴ ?

Be abejo, sunku atsp ti ir pavaizduoti visus motyvus, kurie paskatino S. N r pasiprašyti *Tre io fronto* bendradarbi kolektyv , nes žmogaus siela — ne laikrodis : joje visada pasilieka kažin kas irracionalaus bei neapskai iuojamai laisvo. Ta iau iš trijų ia panagr in t motyv svariausias atrodo pastarasis — k rybin s laisv s viltis. Ji tikriausiai buvo nul musi poet s elges , kai ji 1931 met pa ioje pradžioje pasipraš pasimatymo su *Tre io fronto* vyrais A. Venclova ir Br. Raila ⁸⁵.

Jie trys pasikalb ti susitiko Konrado kavin je, tame «Kauno plepal klube», kaip rašo Br. Raila, nes ten «m gdavo praleisti išsisas valandas darbo neturin ios poniusenkos, žyd pirkli žmonos, m s spauda, literatai ir visi menai »⁸⁶. Per t trijų pasikalb jim

⁸³ S. N ris, *Raštai*, III t., 316-317 psl.

⁸⁴ Ten pat, 406 psl.

⁸⁵ Br. Raila teigia, kad tas pasimatymas vyk s 1931 m. pradžioje, o Ant. Venclova rašo, kad tai buv per Velyk atostogas (*Jaunyst s atradimas*, Vilnius 1966, 233 psl.). Atrodo, kad ji jau nuo 1930 met pradžios buvo s lytyje su *Tre iu frontu*, kaip rodo K. Borutos laiškas A. Venclovai (K. Bor ut a, *Drauge su draugais*, Vilnius 1976, 142 psl.).

⁸⁶ Br onys Rail a, *Sapnas apie Salom j*, žr. *Dirva*, 1964. X. 9 d., 113 nr.

Konrado kavin je Kaune S. N ris atskleidusi šitok savo moralin stov :

« J s gal nepatik site, — prad jusi Salom ja, kaip atsimena B. Raila, — aš buvau j s žurnalo skaitytoja nuo pirmo numerio ir skai iau labai atidžiai. Aš jums pritariu, aš nor iau b ti su jumis. Aš nebegaliu pakelti gyvenimo Lazdijuose. Aš nebegaliu pakelti viso m s gyvenimo su jo melais, niekšyb mis, veidmainyst mis, neteisyb mis. Aš nebegaliu ilgiau tyl ti. Noriu pad ti tiems, kurie su tuo kovoja. Daug galvojau, kankinausi, blaškiausi. Bet taip juk negali trukti amžinai. Kas man daryti? »⁸⁷

Atsakydami tai, *Tre io fronto* atstovai išd st , kokie nema-lonumai ir gal net visuomen s kerštas lauki S. N ries, jai prad jus bendradarbiauti j , t. y. kair j socialist žurnale, ir klaus , koks svarbiausias motyvas, skatin s apsispr sti už *Tre i front* . «Visk pergalvojau dešimt kart , — pakrimsdama l put ir daugiau pažemindama bals t s Salom ja. — K jie galvos ar darys, man visiškai vis tiek, visiškai nesvarbu. Nepraž siu, kaip nors išgyvensiu. Ir lig šiol ne kasdien man b davo pyragai. Ir nelauksiu, kol mane išmes (iš *Žiburio* gimnazijos Lazdijuose, J. Gr.), pati išeisiu [...] Aš tik socializme matau ties ir teisingum , tik pas socialistus matau tikrus ir nuoširdžius žmones. J ateitis, ir tai bus mano ateitis. Nebe-paken iu ypa to davatkyno ir to tinklo, kuriuo buvau supan iota nuo vaikyst s ir tebepan iojama vis laik . Užteks klebon , užteks dar už juos bjauresni pasaulie i veidmaini . Užteks tarnauti « dievo tarnams »...⁸⁸

Perdav s tai, kiek prisimin s po daugelio met , Br. Raila prisi-paž sta, kad gird ti šitokius žodžius iš katalik poet s l p buv ne prasta, nors jo ausims tai skamb j «švelniai, beveik sal-džiai ». Raila taip pat žinoj s, kad anks iau kai kurios student s buvo pasipiršusios *Tre io fronto* bendradarbes ne tiek d l literat ros pom gio, kiek ieškodamos meil s nuotyki . Tuo tarpu per an pokalb Konrado kavin je instinktas sak s, kad šitoks «nebuvo Salom jos N ries kazusas», — rašo Br. Raila. — ia prie juodos kavos puoduko su citrinos ripkute s d jo susig žusi ne «literat ros meil », bet gili pasaul ži ros drama [...] Visa tai buvo giliai iškent ta, perdaug tragiška, ir kartu kažkas labai tyra ir labai gražu»⁸⁹.

⁸⁷ Ten pat, 1964.X.14 d. 114 nr.

⁸⁸ Ten pat.

⁸⁹ Ten pat.

Perdav s šitok savo susidaryt sp d ir Salom jos pakartotus nusivylimo motyvus, Br. Raila toliau rašo : « T vakar mes sutar me, kad Salom ja aiškiai, viešai, galutinai ir be rezerv stos *Tre io fronto* kolektyv . Apie tai gal s b ti d tas žurnale jos specialus pareiškimas ir naujos k rybos pavyzdžiai »⁹⁰. Tik S. N ris prašiusi neskub ti išleisti to žurnalo penkt j numer , nes ji norinti, kad pirmiau visuomen je pasirodyt jos naujas poezijos rinkinys *P dos sm ly*, kur ji atsisveikinanti su savo egotistine praeitimi. Br. Raila ir Ant. Venclova su šituo poet s prašymu sutik ir v liau apie tai painformav kitus savojo kolektyvo narius.

Jei dar prid sime, kad po Konrado kavin s susitarimo A. Venclova prad jo siuntin ti Salom jai socialistin s ir marksistin s literat ros jos naujam « tik jimui » teoriškai sustiprinti, atrodo, kad poet s pasirodymas tarp *Tre io fronto* bendradarbi tur jo vykti sklandžiai. Ta iau iš tikr j šitaip nebuvo pirmiausia d l pa ios Salom jos. Kad ir padarius aukš iau aprašyt susitarim su socialist žurnalo atstovais, ji neišsivadavo iš savo abejoni ir kent jim . Šituos S. N ries pergyvenimus liudija du jai artimiausi mokytojai Lazdijuose J. I kauskait ir J. Baltrukonis. Šis pastarasis yra pasteteb j s poet s religini abejoni išraišk , apie tai rašydamas :

« Sekmadienio rytas. Per mokini pamaldas bažny ios viduryje kl po Salom ja. Ji vieniša, susikaupusi, atkreipusi veid Dievo Motinos paveiksl , t jos pam gt j madon . Kl po be maldaknyg s, be rožan iaus, sustingusiomis l pomis. Gal tylioje maldoje ji kreipiasi Dievo Motin ir laukia iš jos atsakymo siel draskan ius klausimus ? O gal tai tik sp dingas pamaldumo demonstravimas ? Ne, tai mirštan i religini sitikinim atkakli kova su išaugusiomis abejon mis »⁹¹.

Tik gaila, kad šituose savo atsiminimuose J. Baltrukonis nenurod , kada jis mat poet toki , kaip ia aprašyta.

Tikslesn antroji liudytoja J. I kauskait . Ji S. N ries dvasin tamp , ypa vienatv s baim pavaizduoja 1931 m. pavasar po poezijos rinkinio *P d sm ly* pasirodymo. Pirmiausia ji poet s nu jim socialist žurnal aiškina Salom jos prieštaravimo demonu, rašy dama: « Atrodo, kad j viliodavo pavojai ir su jais susij išgyvenimai. Ji pati sakydavo, kad kažkoks demonas joje t n s ir ver i s j daryti kitaip, negu visi laukia »⁹². Toliau Salom jos draug J. I kaus-

⁹⁰ Ten pat.

⁹¹ *Atsiminimai apie Salom j N r*, žr. *Literat ra ir kalba*, IV t., 123 psl.

⁹² Ten pat, 104 psl.

kait pabr žia toki didel vienatv s baim , kad poetei ji neleidavo nak ia vienai pasilikti savo kambaryje:

« Savo id jin persilaužim Salom ja skaudžiai pergyveno. Šiuo lemiamuju metu ji dažnai pas mane užeidavo, ilgiau užsis davo, bet kalb ti tuo klausimu vengdavo. Matydama jos tempt b kl , nenor dama jos erzinti, aš taip pat neužsimindavau. Kart , ilgiau pas mane užsibuvusi, ji tar :

— Aš ši nakt pas tave nakvosiu.

Mielai sutikau ir neklausin jau priežas i , nes žinojau, kad vienu neatsargiu žodžiu galiu j žeisti, ir tada jokia j ga jos nesulaiky iau nakvoti. Kai paklausiau, kur jai pakloti patal , ji atsak :

— Aš gulsiu tik su tavim.

Supratau, kad jos nervai buvo tempti tos nepaprastos kovos, kuri vyko jos sieloje, jeigu pati papraš tokios «aukos ». Ir v liau, kai j , matyt, apimdavo vienumos baim , ji ateidavo pas mane nakvoti, o anksti ryt ty liai atsikeldavo, palikdavo mane miegan i ir gr ždavo namus »⁹³.

Ta jos vienatv s baim tur jo b ti tikrai labai stipri, jei, b gant nuo jos, Salom jai nebeužtekdavo nakt miegoti viename kambary su drauge, bet reik davo net fiziškai justi draug s k n šalia sav s.

Kad, apsisprendus už *Tre i front* , nesiliov abejon s varginusios poet , liudija taip pat jos laišškai to žurnalo redaktoriui A. Venclovai, kuris steng si jai b ti savotišku « dvasios t vu » : jis ne tik jai rašin - davo laiškus, teiraudamasis apie jos nuotaik ir darbus, bet taip pat nurodin davo, kas reikia skaityti, norint geriau suprasti mark - sizm . Atsiliepdama vien t laišk , S. N ris 1931.III.21 d. raš : «Daug labai galvoju ir pavargstu begalvodama, o dirbti maža dirbu. Beveik nieko ir nerašau. Tai veikia vienuma ir durnos s lygos. Nesisteb k, kad taip graudžiai suokiu; kiekvienas mano vietoj taip pat daryt »⁹⁴.

Salom jai siel sl g tada ne tik pasaul ži rin s problemos, bet ir praktiniai klausimai. Tarp j buvo sipareigojimas ne tik parašyti nauj eil raš i pagal socialistines tezes, bet taip pat suredaguoti deklaracij , aiškinan i , kod l ji nutraukia santykius su praeitimi. Laikas b go, terminas tiems raštams teikti art jo, o Salom ja vis nieko negal jo sugalvoti. Tod l ji ir skund si Venclovai, kad beveik nieko nerašanti. Pagaliau sulipdžiusi penkis eil raš ius, ji išsiunt juos *Tre io fronto* vyrams, ta iau savo naujojo tik jimo deklaracijos ji nepaj g parašyti. Tod l laiške redakciniam kolektyvui ji teisinosi:

⁹³ Ten pat.

⁹⁴ S. N ris, *Raštai*, III t., 445 psl.

«J s kalb jote, kad reikalinga b t parašyti, kod l aš stojau Tr[e io] fr[onto] kolektyv . Aš neparašiau. Kai pasirodys mano eil raš iai *Tr[e iame] fi[onte]* — visiems bus aišku kod l. O pasiaiškinti, padaryti išpažint prieš tuos, kurie *Tr[e iā] fi[ontā]* « neskaito », kad jie paskui tur t iš to sensacij , man nesinori. Nebent jeigu Jums tas reikalinga kaip laidas, kad aš savo noru ir blaiviu protu stoju pas Jus ir kad atsisakau bendradarbiauti visoj toj spaudoj, kurioj lig šiol buvau. Tai man visai nesunku b t , bet aš nežinau iš tikr j , kaip ia rašyti »⁹⁵. Vargš Salom ja ! Ji buvo pasiruošusi pasukti savo gyvenim pagal socialistin tik jim , o nežinojo vieno elementari jo reikalavim : kolektyvo interes pirmenyb s prieš individo norus. O *Tre io fronto* arams kaip tik nor josi iš S. N ries atvejo padaryti politiškai kult rin sensacij , kuri sudrumst lietuvi visuomen s nuotaikas ir sudaryt reklam j žurnalui^{95a}.

Tod l jo kolektyvas, K. Korsako patartas, pasiliko prie nusistatymo, kuris buvo sutartas per pasikalb jim Konrado kavin je Kaune : su socialistini tem eil raš iais turi b ti ir prozin deklaracija. Salom ja šitam reikalavimui pakluso ir pagaliau savo pareiškim atsiunt . Bet ko jis buvo vertas ir kokius r pes ius sudar *Tre io fronto* redakcijai, tepasako vienas jos buvusi nari , Br. Raila. Savo straipsnyje jis rašo : « Sunkiausia buvo su jos deklaracija ir naujomis “ poemomis ” [...] Visi dalykai pagal m s standartus buvo silpni, nevyk , jovališki. Vpa chaotiškas tasai viešas pareiškimas, kuris rankraštyje buvo gal dvigubai ilgesnis, negu v liau žurnale atspausdintas [...] Mes j brauk m, trumpinom ir m ginom suvesti šiokios tokios logikos r mus (žinoma, kiek iš viso ten buvo tos “ logikos ”, kuri, dabar ži rint, atrodo visai absurdiškai). Kelis kartus tais m ir bent du kartu jai siunt m perži r ti. Ir ji pati dar tais , “ gerino ”⁹⁶.

Kad ir si sdama pagal savo skon perredaguot pareiškim , S. N ris vis dar buvo prieš jo spausdinim žurnale, rašydama : « Pasižad jimai bendrai mane labai varžo, ir aš j vengiu, nes daug geriau atlieku t pat darb nepasižad jus. Ir neseniai gautas Kazio B[orutos] laiškas mane paskatino prie šito pakeitimo. Jeigu jis ia b t , tai b tinai su manim sutikt ir pats pasi lyt keisti arba jokio pareiškimo ned ti »⁹⁷ *.

⁹⁵ Ten pat, 447 psl.

^{95a} Jau 1930.I.16 d. K. Boruta iš Vienos raš A. Venclovai : Salom j N r «suvilioti reikia jau vien d l to, kad koki por prabaš i apopleksija užmušt (tai irgi b t galima rašyti aktyv)», žr. K. Boruta, *Drauge su draugais*, Vilnius 1976, 142 psl.

⁹⁶ Br. Raila, *Sapnas apie Salom j* , žr. *Dirva*, 1964.X,16 d., 116 nr.

⁹⁷ S. N ris, *Raštai*, III t., 453 psl.

Atsikalbin dama nuo savo deklaracijos spausdinimo, Salom ja gyn joje savuosius ištaisymus prieš *Tre io fronto* redakcijos si lym paneigti jos aukstybesn lyrik .

«Negaliu taip griežtai pasmerkti savo praeities poezij , — raš ji redakciniam kolektyvui. — Rašiau tai, k širdis liep ir visuomet taip darysiu. Negaliu taip pat pasižad ti, kad visai ir niekad nerašysiu elegišk ir egotistini eil raš i ; žinoma, tai bus neišvengiama b tinyb — nuod m , kuri ir iš J s , jei ne visi, tai dauguma retkar iais papildo. Savaimė aišku, kad proletariato reikalai, revoliucija, kova — pirmoji vietoj. Tai darbas vis visiems. Bet yra poilsio valand l s, kurios priklauso atskiram individui, ir aš jas rezervuoju sau. Tod l ir išbraukiu griežtumus »⁹⁸.

Šitaip S. N ris baig savo byl su *Tre io fronto* redakciniu kolektyvu d l savo deklaracijos, kurios turin Br. Raila laiko be galo nemoterišku, net ne literat riniu, tik kok iai politiniu⁹⁹. *Ankstyryt* rinkinio autor s l pose deklaracijos žodžiai skamb j beveik klaikiai. O to jos pareiškimo paskutinis sakiny s buvo gal mažiausiai savarankiškas. Jis skamb jo :

« Nuo šio laiko s moningai stoju prieš darbo klas s išnaudotojus ir savo darb stengsiuos sujungti su išnaudojam j masi veikimu, kad mano ateities poezija b t j kovos rankiu ir reikšt j norus ir kovos tikslus. Tatai paaiškina ir mano *Tre i Front* stojimo fakt »^{99 100}.

Greta nevykusio pareiškimo blogi reikalai buv ir su eil raš iais, kuriuos S. N ris buvo atsiuntusi *Tre iam frontui*. J nebuv galima ištaisai spausdinti. « Tais me, truput gerinome, bet tos poemos buvo nepataisomos, — rašo Br. Raila. — Visos trys poemos buvo parasytos laisvu ritmu, su pastangomis kai kurias eilu i gal nes rimuoti; žemiau jos prastinio lygio. Jos rod , kaip proletarinei poetei dar sunku persilaužti [...] Dar kit dviej tam numeriui jos prisi st “ poem ” visai negal jome d ti. Ta iau tik jom s, kad [...] ji netrukus išmoks be pagalbos pati vaikš ioti per aštrius ateities akmenis »¹⁰¹.

Ir tie S. N ries eil raš iai, kuriuos redaktoriai beveik iš pasigail l jimo d jo savo raudon j žurnal , atrod labiau panaš s retoriš-

⁹⁸ Ten pat.

⁹⁹ Br. Rail a, *Sapnas apie Salom j* , žr. Dirva, 1964.X.14 d.

¹⁰⁰ *Salom ja N ris* (albumas), Vilnius 1955, 67 psl. Deklaracija buvo atspausdinta *Tre io fronto*, 1931 m. 5 nr., 6 psl.

¹⁰¹ Br. Rail a, *Sapnas apie Salom j* , žr. Dirva, 1964.X.14 d.

kai politin makulat r negu poezij . V liau ir pati j autor tai pamat , nes j ne d jo n vien savo vieš rinkin . O kai tuos eil raš ius išvydo redaktori ištaisyti, poet jaut si nejaukiai.

« Man truput g da d l savo eil raš i , kad jie tokie mizerni, — raš Salom ja A. Venclovai. — Sunku taip iš karto save perdirbti»¹⁰². Kitaip tariant, poet netiesiog prisipažino, kad dar silpnai te si gyvenusi socialistin tik jim , nors nuo « atsivertimo » Vienoje jo pabaig jau antrieji metai. Jos kv pimo nebuvo sustiprin s nei A. Venclovos jai nusi stas Plechanovas, nei kitos V. Drazdausko par pintos marksistin s knygos. Nuo j jai tik galva skaud davo iki sprogimo ¹⁰³.

Taigi, pirmieji veiksmingi žingsniai socializm ved S. Ner kaip poet pralaim jim , nes ta socialin (objektyvin) poezija, koki ji m gino rašyti *Tre iam frontui*, buvo prieš jos emocionalin prigimt , taigi prieš jos talent . Net nuostabu, kad pirmas Salom jos s lytis su socialistiniu realizmu taip negailestingai nukarp sparnus jos k rybinei vaizduotei. Nepaisydamas šito k rybinio S. N ries pralaim jimo, A. Venclova dži gavo, nes šitaip *Tre iam frontui* buvo nukalta keletas politini ir reklamini monet .

« Rodos, Tau jau šiek tiek rašiau apie t sp d , kur Kaime padar Tavo stojimas *Tre i Front* , — raš jis laiške Salom jai 1931 m. geguž s 27 d. — Galiu neapsirikdamas pasakyti, kad visose kavin se, redakcijose, gatv se apie tai ir dabar daugiausia tekalbama. Be abejo, tai didžiausia ši met literat ros sensacija. Visa pažangioji visuomen šiuo Tavo žygiu be galo džiaugiasi. Buv Tavo draugai, žinoma, tuo nepatenkinti ir labai nustebinti, bet nieko nepadarysi»¹⁰⁴. Žinoma, taip pat nieko nepadarysi, kai oficialus *Tre io fronto* redaktorius ia perdeda savo džiaugsm ir vykiui suteikia didesn s reikš m s, negu jis gal jo tur ti. Bet mums svarbiau, kaip jaut si S. N ris, pasirodžius jos pareiškimui ir eil raš iams to socialist žurnalo 5-me numeryje. Ar ji buvo pasiekusi stiprios, savo likim valdan ios moters džiaugsmo ?

Apie tai neturint joki dokument , sunku, kas nors teigti. Ta iau viena aišku, kad S. N ris savo sivaizduoto išsilaisvinimo žyg t s toliau : ji atsak mokytojos pareig *Žiburio* gimnazijoje Lazdijuose ir nuo 1931 m. liepos 1 dienos tapo savanoriška bedarb . Šiek tiek atsikv pti po buvusios pavasarin s moralin s tampos ir pasirošti

¹⁰² S. N ris, *Raštai*, III t., 456 psl.

¹⁰³ Ten pat.

¹⁰⁴ *Literat ra ir kalba*, IV t., 339 psl.

laisvos literat s darbams, pirmiausia *Tre io fronto* žurnale, vasaros atostog Salom ja išvyko Palang .

Ten atsirado ir kai kurie jos naujieji draugai iš minimo žurnalo kolektyvo. Žinoma, buvo pasidžiaugta bendru laim jimu ir buvo šiek tiek paplanuota, kaip *Tre io fronto* 6-j numer b t galima padaryti dar sensacingesn . Draug nebuvo užmiršta n sustiprinti N r marksistinė teorija. Bet kadangi Br. Railai ir kitiems labiau r p jo vasaros saul ir j ra, tai « politinio vadovo » pareigos «neofitei » Salom jai savaime atiteko fanatiškiausiam kolektyvo nariui V. Drazdauskui, kuris buvo kairiausias iš vis , su aiškiais komunistin mis tendencijomis. Su jam prastu radikalumu jis uoliai kal

Salom jos galv , nem gstan i teorij , visokias marksistines išmintis, o poet š kart nemažiau uoliai t «pamoksl » klaus si, nes tai gal jo sustiprinti bei kv pti jos nauj j poezij , kuri tur s b ti išspausdinta *Tre io fronto* 6-me numeryje, kai jis pasirodys spali m nes .

Ta iau, visiems to žurnalo «arams » suskridus Kaun 1931 m. ruden , paašk jo, kad Salom jos realiausias viltys staiga susvyravo : Lietuvos vyriausy b *Tre io fronto* žurnal buvo uždariusi, gal b t, remdamasi tuo triukšmeliu, d l kurio buvo džiaug sis A. Venclova geguž s pabaigoje. « Salom jai žurnalo staigus uždarymas ir draugus ištinkan ios nelaim s buvo tikras ir vos pakeliamas sm gis, — rašo Br. Raila. — Iš vis m s ji jaut s, tur b t, nelaimingiausia, skaudžiausiai pergyveno ir dar labiau už kitus vis klausin jo : kas gi daryti ? »¹⁰⁵

Susidariusiai situacijai aptarti *Tre io fronto* visas kolektyvas (išskyrus K. Borut) lapkri io m nes susirinko pos džio Kauno *Pale Ale* restorano atskirame kambaryje. Visi kalb jo apie prast stov , bet niekas nesugeb jo nieko pasi lyti. « Pagaliau jausdamas daugumos palinkimus, — rašo Br. Raila, — taškus ant i prad jo statyti žymiausias m s marksistas Drazdauskas. Es , tur tume imtis iniciatyvos išsiaiškinti visus klausimus su Lietuvos komunist partija, gal ir su jos didžiausiais glob jais Maskvoje. Jeigu tinkamai susitartum me, tada gal tume eiti iš vieno su jais : kiek reik s pogrind , kam reik s — net kal jim »¹⁰⁶.

Šitokiam pasi lymui *Tre io fronto* kolektyvo dauguma pritar . T pritar j tarpe buvo ir S. N ris. Ji buvo viena t , kurie v liau prad jo nutarim vykdyti ta prasme, kad su jo santykius su slaptais

¹⁰⁵ Br. Raila, *Sapnas apie Salom j*, žr. *Dirva* 1964.X.23 d., 119 nr.

¹⁰⁶ Ten pat.

komunistiniais vienetais. N ris suart jo su studentais komunistais ir j slaptam hektografuotam laikraščiui *Aurorai* dav Marijos Girait s slapyvardžiu pasirašytus kelis politinius eil raš ius, kurie buvo silpni arba net silpnesni, negu išspausdinti *Tre io fronto* 5-me numeryje. Ta iau šituo šliejimusi prie komunist S. N ris pasitik - jimo iš j vadov dar nelaim jo. Tilž je išein s *Balso* laikraštis, instruktuojamas iš Maskvos V. Mickevi iaus-Kapsuko, rado reikalo sp ti savo skaitytojus rašydamas :

«Petro Serapino [Petro Cvirkos, J. Gr.] ir Marijos Girait s eil s ne kas kitas, kaip politin provokacija, kad t eili pagalba sukompromituot komunist spaud , pad t komunist priešams apšmeižti komunistus... T poet provokacija taip bjauri ir šlykšti, kad kiekvienas doras žmogus tur šalintis t niekš »¹⁰⁷. Tai šitok pasitik jim komunistai reišk Salom jai — M. Giraitei, nors ji tuo pa iu slapyvardžiu vien eil rašt (*Akmenys ir plytos gri va*) buvo išspausdinusi 1932 metais komunistiniame žurnale *Priekalas* (Maskvoje). Gal b t, kad šito eil raš io menkumas kaip tik leido sp ti komunist kritikams, kad po M. Girait s pseudonimu slepiasi provokator , nors tai buvo naivios idealist s pasiklydimas tamsiam totalitarin s partijos prieangyje.

Pos kis atgal

S. N ries gyvenime 1931-1932 metai vieni tamsiausi . Tada ji buvo pasiekusi dugn ne vienu atžvilgiu. Pirmiausia ji buvo smukusi kaip poet , nes tais metais savo parašyt eil raš i ji pati v liau nedr so spausdinti n viename oficialiame savo rašt rinkinyje. Antra, *Tre io fronto* kolektyvas, kur ji buvo sud jusi tiek išsilaisvinimo vil i ir kuris j buvo taip dviprasmiškai išreklamav s, sugriuvo nepataisomai: po ano nutarimo sueiti santykius su Lietuvos komunist pagrindžiu vieni nariai šio nutarimo d l tam tikr priežas i negal jo vykdyti (K. Korsakas, J. Šimkus), o kiti jo atsisak (K. Boruta vos tik j sužinoj s, o Br. Raila v liau). Šituo sugriuvimu S. N riai išslydo iš po koj pirmoji bazel socialistinei literat rai kurti, o komunist tarin jimai negal jo jos nuteikti k rybiškai. Bet gal svarbiausia, kad ji buvo bedarb su labai nedidel mis santaup l mis, o šio kio literat rinio darbo (sakysime vertim) ji tegal jo gauti iš tos visuomen s, kurios buvo daugiau ar mažiau griežtai atsižad jusi savo pagars jusioje deklaracijoje *Tre iame fronte*. Pagaliau po kiek

¹⁰⁷ *Balsas*.

laiko ji ir kambariu tur jo dalytis su buvusia studij drauge Em. Kvedaraite V. Mykolai io-Putiuo bute.

Kaip S. N r ies gyvenimas atrod 1931-1932 met s vartoje jos draugams, tai vaizdžiai papasakoja Br. Raila :

« T ruden ir žiem ligi kito pavasario, dažnai su ja susitikdavau bendrai ir atskirai. Ji buvo bedarb , gyveno iš kukli santaup li , gana skurdžiai, išsinuomojusi studentiš k kambar l Žaliakalnyje. Man geidavo šird , kai pas j užeidavau, nes tokia aiški buvo jos nelaim . Kartais ji b davo nervinga, paniurusi, niekada nesišypojo ir visas jos lyriškas moteriškumas buvo beveik ding s. Jos stalelis buvo apkrautas rusiškomis knygomis... ir daugiausia marksizmo klausimais [...] Vien kanot , beveik lieting pavasario vakar už j s jos ni r kambar l, Salom j radau tiesiai užgulusi ant storiausio dialektinio materializmo veikalo. Buvo šalta, ji s d jo susisukusi megztine pilka skara ir, matyt, labai sigiliniusi [...] Man ji visuomet buvo gera. Gal d l to ji staiga pak l galv ir šyptel jo. Tai buvo saul s spindul is juod nakt ir paskutinis iš an daugelio pasikalb jim »¹⁰⁸.

Suprantama, kad skurdžiai gyvenant, Salom jai prad jo nublukti patrauklumas to Kauno, kur ji anks iau taip verž si iš Lazdij . Nebetokia žavi beatrod ir išsvajotoji k r jo laisv , kai rašytoja tur jo gyventi iš savo plunksnos. Tai iš dalies atskleidžia poet s laiškas (1931.XII.9) draugei P. Oriantaitei. Ten randame šitoki frazi :

« pratau gird ti teising ir neteising kalb . Truput keista, kuomet geri paž stami [...] eidami pro šal , nususuka, nepasisveikina [...] Neatsako pasveikinim — nusišypsau [...] Daug dirbu, vis su tais vertimais, o pinig kaip n r, taip n r, labai sunku išgauti. Nors gyvenu Kaune, bet visai ne sostin s nuotaika : nebuvau n vienam baliuj, tik dukart š ruden buvau teatre, retkar iais nueinu kin . Šiaip nieko »¹⁰⁹.

Kai savo laiške kalb jo apie darb su vertimais, Salom ja tur jo galvoje svetim taut autori vertimus, kuri ji buvo gavusi iš Šv. Kazimiero draugijos krikš ioniškomis knygoms leisti. Su šia leidykla poet suvesdino du jos paž stami ateitininkai, Dr. Juozas Leimonas, Jaunimo *Pavasario* s jungos pirmininkas, ir Simas Zareckas, Ateiti-nink spaudos administratorius bei *Sakalo* knygoms leisti bendrov s narys. Jiedu kreip si rašytoj kun. Mykol Vaitk , Šv. Kazimiero¹⁰⁸

¹⁰⁸ Br. Rail a, *Sapnas apie Salom j , ž.* Dirva, 1964.X.23 d.

¹⁰⁹ S. N r is, *Raštai*, III t., 463 psl.

draugijos valdybos nar , dviem tikslais : skurstan iai Salom jai pad ti ekonomiškai, duodant jai literat rinio darbo, ir pabandyti j sugr žinti katalik tik jim . Šitie tikslai kunigui Vaitkui atrod geri, nors jis tik jo, kad atsivertimas ar atvertimas yra ne tiek žmogaus pa- stang , kiek Dievo malon s dalykas. Jis sutiko paveikti Šv. Kazimiero draugijos valdyb , kad ji duot poetei vertim darbo.

At jusi su kun. M. Vaitkum susipažinti ir pasikalb ti apie reikal , S. N ris kategoriškai pareiškusi: « “Jei bandysit mane atversti, tai žinokit, kad tokiu atveju aš iš J s jokios pagalbos jokia forma nepriimsiu, ver iau badausiu ”. Man patiko jos ryžtas ir dr sa, — rašo Vaitkus [...] — Tod l N ries s lyg atsakiau nuoširdžiai maždaug taip : — Sutinku. Nesistengsiu gr žint katalik tik jim . Bet jei per m s bendravim , pokalbius, bendradarbiavim sugr žtum t prie Kristaus, aš labai džiaug iuosi »¹⁰⁰.

Po šitokio j susitarimo kun. M. Vaitkus tur j s sunkum su Šv. Kazimiero draugijos pirmininku prof. A. Dambrausku-Jakštu. Šis pradžioje tesutiko duoti Salom jai vertim darbo su s lyga — « kad ji viešai atšaukt savo prisid jim prie bolševik »¹¹¹. Tik po ilgesnio pokalbio A. Jakštas nebestat s jokios s lygos. Šitokiu b du S. N ris pirmiausia gavusi iš Šv. Kazimiero draugijos versti austr rašytojos Enrica Handel Mazzetti *Ritos laiškus*.

Kadangi Šv. Kazimiero leidykla autoriams ir vert jams honor rar temok davo, kai darbas b davo išspausdintas, tai Salom jai avanso, kurio ji nor davo, kun. M. Vaitkus duodavo iš savo privataus kišenio. Šitaip poetei yra tek gauti daugiau pinigų, negu buvo sutarta su leidykla. D l susiklos iusi draugišk santyki vert ja ir be reikalo kartais aplankydavo kun. Vaitk . Prad jusi versti Handel Mazzetti krikš ionišk roman , poet pareiškusi: «jog ta Rita su jos laiškais darosi jai domi. Toliau : jog tas veikalas j jaudin s, net graudin s. Dar v liau : jog J zus v l dar sis jai mielas »¹¹².

Matydamas, kad Salom ja, sugr žusi Kaun , pradžioje buvusi skaudžiai vieniša, nes « nuo avi atitapo, prie vilk dar nepritapo », kun. Vaitkus veddino poet Sofijos iurlionien s-Kymantait s literat rinius šeštadienius. Šitame naujoviškame «salone» S. N ris buvusi uoli dalyv . Poet kun. Vaitkus taip pat aplankydavo, kai ji jau gyveno V. Mykolai io-Putino bute. Pokalbiuose jie beveik neliesdav politikos. Tik vien kart kun. Vaitkus ryškiau tekritikav s sovietin bolševizm , kai S. N ris dar tik jusi jo socialiniais užda-^{110 111}

¹¹⁰ Mykol as Vaitkus, *Nepriklausomyb s saul j*, III dalis, Londonas 1969, 155-56 p.

¹¹¹ Ten pat, 157 psl.

¹¹² Ten pat, 163 psl.

viniais, nematydama, kad bolševizmas yra išsigimst s socializmas, nes pirm viet iškelia politin valstyb s j g , o ne socialin žmoni gerov . Dažniausiai jiedu kalb davosi kult ros ir literat ros klausimais, pirmoje eil je lietuvi dailiosios literat ros reiškiniiais. « Tik nuostabu, — rašo M. Vaitkus — N ris pasiliko nepareiškusiai man jokio savo susižav jimo m s komunistin s ar jai artimos grup s k ryba». Be to ji, «bolševizmo šalinink , neatrod besidominti rus bolševik literat ra, kaip kad ir mes kiti lietuviai [...] Sal negiedojo man panegirik apie bolševik “ šedevrus ”, bet ir iš viso j nemin davo [...] Jei paliesdavom svetimas lietart ras, tai paprastai vokie i »¹¹³.

Kada Humanitarini moksl fakulteto dekanas ir Tautosakos komisijos pirmininkas Kauno universitete V. Kr v -Mickeyus dav S. N riai apmokam nemaž darb — stilizuoti lietuvi pasakas, — ji savo naujo darbo pavyzdži skait M. Vaitkui. Šita proga jis ir pasi l s poetei iš m s pasak rinkti medžiag , kad paskiau pagal plan sukurt lietuviams tautin epop j , analogišk *Ramajanaí, Iliadai, Odís jai, Kalevalai*. Tod l yra pagrindo manyti, kad M. Vaitkaus paskatinta S. N ris m eiliuoti *Egl , žal i karalien* . Šitos poemos-pasakos pradžia kun. Vaitkui atrodžiusi kaip « gražus epin s poezijos perlas». Bet, kai po keleri met pamat vis Salom jos sueiliuot *Žal i karalien* , jis suabejoj s, ar epop j sukurti jos nosytei, nors ji ir daili, nes juk N ris — tipiška lyrik ¹¹⁴.

O kaip su S. N ries religija ? Ar «išsilaisvinimo » audrai nurimus, bevykdydama Šv. Kazimiero draugijos užsakymus, Salom ja nepriart jo prie savo jaunyst s tik jimo ? Kun. M. Vaitkus mano teigiamai. Išvertusi angl rašytojo Ingrabamo biblin apysak iš Kristaus gyvenimo, S. N ris prasitarusi: « kaip b t gera, jei ir aš taip gal iau tik ti kaip autorius ». Šitaip kun. M. Vaitkus yra sak s J. Griniui Lietuvoje. Išėivijoje rašydamas savo atsiminimus, jis mimim fakt beužfiksavo šitaip : «Beversdama *Dovydo S n* , Saliute dar ar iau priart jo prie Kristaus. Ji pati man vien syk prisipažino»¹¹⁵.

Ta iau gal ryškiausiai N ries gr žimas prie katalik religijos pasirod , mirus jos t vui S. Ba inskui 1933 metais. Šita proga išklausiusi kun. Vaitkaus užuojautos žodži , S. N ris tar :

« T veli, ar J s tikit, kad mirusiam gali pagelb ti, jei už j atlaikomoms mišios ? — Be abejo, tikiu, — atsakiau. Man iš karto buvo aišku,

¹¹³ Ten pat, 177psl.

¹¹⁴ Ten pat, 182psl.

¹¹⁵ Ten pat, 166psl.

jog Saliute nor t , kad atlaiky iau mišias už velion . Tik g dis prašyt. Tad pats pasi liau atlaikyti. Prid riau : b t gera, jei ir ji ateit t miši », rašo M. Vaitkus. — Po kiek laiko N ris v l at jo ir sako : “ T - veli, tikintieji mano, jog es svarbu velioniui, jei tre i , septint ir trisdešimt dien atlaikomoms už j mišios. Ar tai tiesa ”.

Ir v l supratau, jog ji nor t paprašyt, kad atlaiky iau. Tod l pats pasi liau. Ji buvo labai d kinga. Ta iau ji man niekad n žodeliu neprasitar lankiusis tas mišias, abejas ar vienas katras »¹¹⁶.

Stengdamasis globoti S. N r vairiškai 1931-1934 metais, kun. M. Vaitkus ypa sielėjosi jos menku ekonominiu stoviu. Šis stov j s jo širdyje kaip kokia nuodinga rakštis, nors pati poet tai ži r jusi tartum indiferentiškai, kartais sakydama : kaip nors išsiversiu! Ar daug ia man reikias ? Bet 1934 m. vasar pasitaik gera proga to klausimo teigiamam sprendimui. Vien dien Prezidento kanceliarijos viršininkas kun. dr. Pijus Bielskus paskambino telefonu kun. M. Vaitkui pranešdamas, kad Panev žio mergai i valstybin je gimnazijoje atsirandanti laisva mokytojos vieta, kuri gal t tikti Salom jai. Žad damas pats pad ti, Dr. P. Bielskus paragin s veikti M. Vaitk , kaip « glob j ». Šis pirmiausia tur jo pasikalb ti su poete.

Iškviet s j telefonu, kun. Vaitkus tiesiog giedote giedote s apie jos aukso ateit , pri mus pasitaikan i ger tarnyb , užtikrindamas, kad «jai pa iai neteksi joki žygi daryti, nei kur landyti, nei k maldauti, nei žemintis [...] Ji tur sianti vien prašym d l anos vietos parašyti Švietimo ministeriui ir teikti man»¹¹⁷, — rašo M. Vaitkus. Galop klausim , ar sutinkanti, Salom ja atsakiusi: — «Vadinas, J s norit manim nusikratyti ? »¹¹⁸. Ir apsiašarėjusi. tikinta, kad intencijos visiškai priešingos, ji sutiko su si lymu, o kun. Vaitkus pasiskubino susitikti Panev žio mergai i gimnazijos direktori Elison , kad šis sutikt N r priimti.

Elisonui mielai sutikus, M. Vaitkus, pa m s Salom jos prašym , išvažiavo Palang , kur vasarojo tuometinis Lietuvos Respublikos prezidentas Antanas Smetona, nes be jo rekomendacijos Švietimo ministeris prof. J. Tonk nas tikriausiai neb t dr s s skirti išgarsint tre iafrontinink vien geriausi valstybini gimnazij . Kai kun. Vaitkus išd st prezidentui visus motyvus už S. N ries skyrim , A. Smetona paklaus s : « Tad ar gal tum t laiduoti, kad ji tarnybos vietoj nevarys komunistin s propagandos ? »¹¹⁹. Kun. Vaitkus garan-

¹¹⁶ Ten pat, 172-173 psl.

¹¹⁷ Ten pat, 189 psl.

¹¹⁸ Ten pat.

¹¹⁹ Ten pat, 196 psl.

tavo, o A. Smetona tada savo ranka ant S. N ries prašymo užraš savo rekomendacij Švietimo ministeriui.

Šitaip d l poet s geresnio gyvenimo buvo užangažuotas net aukščiau pastatytas Lietuvos respublikoje asmuo, kur komunistai vadindavo «kruvinuoju fašistu». Kas gal jo tik tis, kad Saliute, buv s « spirgutis » po triukšmingo, bet nepasisekusio erelio skrydžio

Tre i front, susilauks tokio savo nelinksmo stovio supratimopatirs žymi moralin ir materialin pagalb kaip tik iš asmen tos visuomen s, kurios ji buvo demonstratyviai atsizhad jusi d l tariamai išsilaisvinamojo skrydžio ?

Nuvažiavusi Panev ž 1934 m. rudens pradžioje ir prad jusi dirbti mergai i gimnazijoje, S. N ris v l «jaut si nuskriausta, ištremta, dažnai verkdamo», kaip liudija S. Didžiulien , kuri su Salom ja buvo susidraugavusi Panev žyje. Nors labiau subrendusiai ir patyrusiai poetei ia mokytojos pareigos geriau sek si, ta iau ji j nem go ir nesisteng b ti gera mokytoja. Neteik jai didelio džiaugsmo n jos lyrikos naujas rinkinys *Per l žtant led* (1935 m.), nes kritikai beveik vienbalsiai nurodin jo, kad poet nukrypstanti nuo savo talento, nors rinkinyje aiški politini eil raš i nebuvo. Suprantama, kad šitokie atsiliepimai gadino nuotaik jautrios širdies moteriškai, kuri pasižym ti ir žmon ms tarnauti pirmiausia nor jo savo poezija.

Tiesa, Salom ja savo naujo rinkinio proga susilauk kai kuri gyvenimo apvilt moter pritariam j laišk bei padr sinim iš nežinom socialist . Vienas antras skaitytojas, abejoj s d l savo pasaul ži ros, net klaus si poet s patarim . Vienam tokiam nežinomam savo skaitytojui S. N ris atsak (1935.7.6. d.) savo dienoraštyje : « Tu stovi kryžkel j ... ir prašai, kad tau nurody iau keli . Kod l tu pats ndr sti jo susirasti? Aš myliu savo keli , nes j pati susiradau [...] Mano kelias veda bedugn s pakraš iu [...] Tu nežinai, kad aš maža, silpna ... Kaip dažnai aš drebu d l kokio nors šiurkštaus kvailio žodži »¹²⁰. Argi tai b t žodžiai «spirgu io», bijan io šeš li ?

Kaip jie kontrastiškai skamba, palyginus š S. N ries prisipažinim su erelio skrydžiais arba galingos moters užmojais *Tre iame fronte* ir net *Per l žtant led* ! Juk šito rinkinio eil raštyje *Tu moteris*,

¹²⁰ S. N ris, *Raštai*, III t., 392 psl.

r s iai išbarusi moter d l meil s r pes i «ponui vyrui», poet vadino j «belaisve lyg avis » ir liep atsiminti, kad :

Tavo eil atpirkt pasaulio nuod m ,
Tau teks atvert naujam gyvenimui duris ! ¹²¹

Tai pranaš s žodžiai, tur b t, iš skrydžio su «arais » pavasario. Tuo tarpu Panev žyje S. N ris pradeda užmiršti galingos, daugiau ar mažiau politiškos, moters rol ir pasuka «buržuazin s individualist s » keliu, pasakyt komunistai. Panev žyje per šoki vaka- r lius ji mielai duodasi šokdinama karinink , nors dar 1933 metais buvo leidusi *Auroros* slaptame laikraštyje išspausdinti eil rašt *Keturiems*, kur r s iai buvo kalb jusi apie niršus major , kuris dav s ženkl sušaudyti keturius komunistus. Dabar S. N ris šveln ja, nes ji pradeda svajoti apie meil , kurios komunistai bijo.

1935 m. vasar pabuvojusi Palangoje prie j ros, kur buvo pasi- šlykšt jusi nuog moter k nais ir šituo atžvilgiu pritarusi A. Scho- penhaueriui, Panev žyje ji džiaugiasi, prisiminusi tas savo jaunas dienas prie j ros, kai jos gimnazijos draugas S. Balsys jai ištara pirm j savo meil s prisipažinim . Per radij išklausiusi Beethoveno sonat ir jo laišk *Nemirtingai mylimajai*, S. N ris prisimin ir prof. J. Eret , d l kurio anks iau buvo kent jusi bei kar i žodži pasakiusi, bet kuris j su kitais studentais buvo supažindin s su anuo genijumi.

Salom ja neber stauja, nes 1935 metais jai v l buvo nusišypsojusi meil . « Taip netik tai, taip staiga — kaip žaibas nukrito meil , — raš savo dienoraštyje (1935.XI.11) N ris. — V l meil ... tokia ne- laukta, tokia skaisti, graži »¹²². Salom ja šviesiai nudžiugusi, nes ji myli ir j buvo pamil s jaunas skulptorius, J. Zikaro buv s mokinys, Bernardas Bu as, kuris pažad jo j vesti ir netrukus savo žod ištes jo.

Bernardas Bu as kit žmoni atžvilgiu buvo tiesus, ramus ir praktiškas iki kraštutinumo, kaip rašo jo geras paž stamas iš gim- nazijos laik Br. Raila. « Tiek gimnazijoje, tiek ir v liau jis visada buvo labai lygaus charakterio, švelnus, jautrus, malonus. Šypsena retai apleisdavo jo veid , ir negal iau daug tarti, kad tai b t buvusi tik kokia prasta šypsenos kauk »¹²³. Kai B. Bu as ar iau pažino S. N r , jis jau apie dešimt met (po mokslo Italijoje) Pane-

¹²¹ S. N ris, *Raštai*, It., 170 psl.

¹²² S. N ris, *Raštai*, III t., 395 psl.

¹²³ Br. Raila, *N Šv. Raštas nebepadeda*, žr. *Dirva*, 1964.XI.6 d., 125 nr.

v žyje buvo su pasisekimu dirb s skulptoriaus darb . Tarp jo k rini buvo Maironio reljefinis atvaizdas to poeto mauzoliejiui prie Kauno katedros.

Nors B. Bu as buvo garsios visuomeninink s, liberal s ir patriot s Gabriel s Petkevi ait s-Bit s globotinis, jos paimtas nuo arklo ir statytas gimnazij , kaip sako Raila, ta iau jis visuomeniniais ir politiniais reikalais nesidom jo. « Tik katalikyb s jis nepraktikavo ir nepais , buvo indiferentas, laisvamanis, — rašo Br. Raila. — Ta iau netur iau pagrindo sakyti, kad buvo ateistas, o grei iau kažkoks sunkiai aptariamias gandhiškas spiritualistas»¹²⁴. Atrodo, kad B. Bu as buvo sitikin s, jog menininkas n ra pašauktas eiti konfliktus su visuomene, kurioje gyvena ir « sau užsidirba duon ». Tur b t, ne be Bu o takos buvusi maištinink prieš « žalt » Schopenhauer pakartoj o priešinga kryptimi tai, kas jos gyvenime vyko 1927-1930 metais.

Kaip tada Salom jos nepasisekimai meil je buvo nemažai prisid j prie jos protestuojan io šuolio kovotoj socialist eil se, taip laiminga meil poet je sustiprino pusiausvyr , pad jo pereiti « per l žtant led » neforsuot poezij ir iš dalies svajing jaunys- t s pasaul vaizd .

Tariamai kairi socialiste S. N ris Panev žyje nebenor jo pripa- žinti materializmo, nes jai ateidavo mintis, kad «kažkas dar lieka be medžiagos. Žmogus nori, kad likt , kad likt jo asmenyb , jo individualyb nemirtinga. Nemirtingoji siela», — raš ji savo die- noraštyje ¹²⁵. Poet polemizavo su savo realistiniais kritikais, sukur- dama jiems eil rašt *D des*. Ji save aiškiai laik romantike rašydama: « Negaliu padaryti iš sav s realist s, romantike ir mirsiu. Man baisiai kyri tas pilkas kasdieniškumas, tas žmoni smulkumas, menkyst . Kod l jie nieko didvyriško, kilnaus netrokšta ? »¹²⁶

Savo meil s nuotaikoje dažnai galvodama apie mirt ir nemaryb , poet galvojo apie eil raš i cikl , kur ji buvo nor jusi pavadinti *Heroica*. Tik heroizmo pavyzdži ji ieško ne grynuose politikuose — ne Markse, Plechanove, Lenine ir ne keturiuose sušaudytuose komunis- tuose, apie kuriuos ji buvo m ginusi eiliuoti prieš kelerius metus, — bet meno asmenyb se. « iurlionio vizijos, Wagnerio muzikos gotika, Ni s klied jimai — heroizmo kelias, — raš poet savo dienoraš- tyje. — Kai pagalvoji — gyvenim , jo pažang kuria ne gyvieji,

¹²⁴ Ten pat.

¹²⁵ S. N r i s, *Raštai*, III t., 399 psl.

¹²⁶ Ten pat.

o mirusieji, savo didvyriška mirtimi pasidar nemirtingi, jie veda tuos b riu s, tas procesijas, jie kursto kr tin se nerami ugn »¹²⁷.

Nors ia S. N ris tarp herojišk asmenybi nemini L. van Beethoveno, ta iau jis poetei yra tikrasis genijus ir herojus. Per radij išklausiusi jo IX-j simfonij , ji raš : «O, nemirtingas genijau, koks menininkas gali tau prilygti šiame pasaulyje ? Juk už tavo t vien k rin galima atiduoti gyvenim . K reiškia žmogaus gyvenimas prieš džiaugsmo simfonij visai žmonijai, visiems amžiams [...] Stovi man akyse vaizdas, kaip Weimare pasitiko važiuojant herzog didysis Goethe ir dieviškasis Beethovenas. Goethe sulinko prieš žemišk valdov , o Beethovenas nelinko prieš niek »¹²⁸.

Taigi 1935 m. pabaigoje S. N r prad jo lankyti beveik tokios pat sparnuotos mintys, kokios j lankydamo 1926-1928 — simyl jimo metais. Prabilo joje v l iš prigimties krikš ioniška siela, kuri buvo krikš ioniškai suvirp jusi, kai prieš dvejet -trejet met Kaune vert *Ritos laiškus* ir *Kunigaikšt iš Dovydo nam* . Panev žyje Salom ja ilgisi nemaryb s, bet svajoja j pasiekti daugiau savo literat riniu talentu, kuriuo tada, kaip jaunyst je taip pat stipriai tik jo, o kiekvienu pasisekusiū eil raš iu džiaugdavosi, tartum karžygys, pa m s priešo tvirtov .

Panev žyje svajodama apie vairi kult rini didvyri nemaryb , S. N ris suformavo ir savo paži ras apie poet , koks jis tur t b ti. Apmatuose vienos paskait l s, kuri Salom ja tikriausia buvo skai iusi moksleiviams Panev žio meno kuopoje, randame šitok poeto sp ding vaizd . «Kas yra poetas? — klausia ji ir pati atsako: — Tas, kuris galva virš minios iškil s. Tas, kuris tarp pilk žem s dulki auksu nušvintanti dulk . — Tas, kurio širdis — visa žmonijos širdis, tas, kurio širdis — mažiausio žem s vabalio širdis. Tas magas ir burtininkas, kuris supranta debes ir medži lap kalb — yra poetas »¹²⁹.

Jei prie ši vaizdži ir pla i definicij prid sime šitokias frazes, kaip «poeto uždavinys — atnaujinti pasaul », «poeto uždavinys b ti tautos vadu », suprasime, kad šitaip S. N ris piešia tok genij , arba tok romantišk poet , kokio žem je, tur b t, nerasime, bet kurio tolimu atošvais i m gino reikštis romantikas Adomas Mickevi ius. Tik Salom jos nupieštas atvaizdas niekuo nepanašus socialistin -marksistin poet , kuris juk turi b ti proletar klas s interes gyn jas bei vaizduotojas ; jis — klasi kovos skelb jas, paklusnus

¹²⁷ Ten pat.

¹²⁸ Ten pat, 393 psl.

¹²⁹ Ten pat, 117 psl.

tariamai proletarin s partijos nurodymams. Šitokiu N ries nupieštas poetas n ra, nes ir pati Salom ja tokia nebuvo, nors 1931 met pavasar ir vasar m gino savo talent prievartauti. Panev žyje ji nupieš romantišk poet -genij , nes tik šis turi daugiau ar mažiau galimyb i laim ti « amžinyb ». O S. Neryje gal niekada nebuvo toks stiprus nemaryb s ilgesys, kaip tada, nušvitus naujai meilei. « Kad bent gal iau palikti k nors gražaus, reikalingo, amžino, — raš ji savo dienoraštyje. — Sau nieko nieko nenoriu... Net meil s atsisaky- iau ... ir garb s — visko. Tik trokštu nemirtingumo »¹³⁰.

Šitaip simyl jusioje Salom joje prabilo ne tik pagrindinis žmogiš- kas polinkis bei ilgesys — nemaryb , bet taip pat galingos, gal genia- lios moterišk s s mon . Juk tada polemizuodama su savo kritikais, ji dienoraštyje nemenkai pasigyr , rašydama : « Jau iu, žinau, kad ir mirdama, aš savo lyrika dr siai galiu konkuruoti su kiekvienu Lietuvos poetu »¹³¹. Be abejo tai buvo S. N ries nerealios vaizduot s poskrydis, kyl s iš jos t vo paveld t ar jo kv pt ambicij . Šal- iau pagalvojusi, ji pati b t pama iusi, kad j toli pralenkia Mykolai- tis-Putinas, kad ji negali nurungti nei B. Brazdžionio, nei J. Alek- sandriškio, kad varžyb tegal t eiti tik su kitais poetais.

Ta iau pergryvendama nauj savo širdies pavasar , džiaugdama, kad jai « gyvenimas dabar tapo platesnis, gražesnis, turtingesnis »¹³², Salom ja mažiau padang mis skraid negu anks iau. Jos surreal jim liudija kad ir žvelgimas sav silpnybi bent dienoraštyje kai ji, jau pasiryžusi išvykti iš Panev žio, raš : « Aš juk amžina nenuo- rama — kaip tas paukštis, tik pabaidytas, ir skrenda kit viet . O jeigu aš bent kiek nor iau, gal iau b ti gera ir labai gera moky- toja. Tik mano tos fantazijos b ti vien rašytoja visk gadina »¹³³.

Iš tikr j tos jos fantazijos daug k gadino prieš tai ir nemažai gadins v liau, bet tai netinka laikotarpiui tarp 1936-1940 met , nes tuo laiku jos fantazij vadeles prilaik jos sužad tinis ir vyras Bernardas Bu as. Šis realistas (kai kas sako oportunistas) poet s žingsnius koregavo maloniu šypsniu, bet apgalvotai ir sistemiškai. T ano meto malon pakitim realum pasteb jo Salom joje ir jos gimnazijos laik draug rašytoja P. Orintait .

1936 met vasaros pabaigoje, kai S. N ris ir ir B. Bu as buvo pasiryž vykti Paryži ir ten registruoti savo civilin santuok ,

¹³⁰ Ten pat, 404 psl.

¹³¹ Ten pat, 405 psl.

¹³² Ten pat, 417 psl.

¹³³ Ten pat, 418 psl.

jiedu kur laik buvo apsisotj Kaune viename kukliame viešbutyje. Kol Bu as tvark vairius formalumus, Orintait lankydamo Salom j . Iš to laiko draug s atmintyje išliko šitoks sp dis apie poet :

« Tokia ji dabar buvo patapusi nat rali ir paprasta, kad jau ir kasdieniškiems dalykams tur jo d mesio ir žodži . Pasidar net daug domesn . Ogi anks iau b davo — tartum ne realus žmogus, tik kažkokia nepaliekama mimoza, vien svajon mis, poezijos fantazijomis ore plazdenanti. — J santyčiai buvo šveln s, kartais vaikiškai žaismingi — kaip tikr sužad tini ar jaunavedži . Elgesys lietuviško saikingumo papro i r - muose : be sentimentalum vaidybos, be gl bes iavim ir aik iojim [...] Net nema iau j dviej bu iuojantis — m s kartos skonis priva iai intymius dalykus viešumon vulgariai neišt kšdavo [...] Ir aš g r jaus kad toji neramuol poet s širdis, kuri tiek blašk si ir klaidžiojo — pagaliau apsisotjo saugiame uoste »¹³⁴.

1936-1937 metais Paryžiuje S. N ris mok si pranc z kalbos *Alliance française* kursuose, lank muziejus ir iš dalies šeiminkavo. Jos santuoka su B. Bu u buvo registruota Paryžiaus savivaldyb je 1936 m. gruodžio 12 d. Toje ceremonijoje iš lietuvi tedalyvavo tik rašytoja P. Orintait , kuri buvo atvažiavusi Pranc zij svarbiausia gydyti gerkl s. vestuves buvo kviestas ir kun. M. Vaitkus. Bet jis, nujausdamas, kad tos vestuv s tebus civilin s, jas nevažiavo. Jomis, kaip liudija Orintait , Salom ja buvusi patenkinta, nes santuoka « be bažny ios, be altori » Salom jai buvo « jau seniai sikaltas š kis, tartum *idée fixe*. Tai buvo tartum geismas pa iai sau rodyti savo dr s ir vali [...] Ji, regis, jaut si tuo gestu lyg kažin k laim jusi, kažkokio savarankaus žygio j g parodžiusi » — rašo P. Orintait¹³⁵.

Ta iau civilin santuoka be Bažny ios palaiminimo vis d lto atsiliep poet s dvasioje, keldama neramias mintis, nes, b dama n š ia Paryžiuje, ji paraš eil rašt *Nakt nyki* , kur apmastin jo pavainikio k dikio dali . Antra vertus, tais pa iais 1937 metais, tik keliais m nesiais v liau, Salom ja sukomonavo eil rašt *Prakeikimas*, kuriame vaizdavo nusikaltusi mergin dramatiškai išdidži : užuot prašiusi niršusio t vo atleidimo, ir nesulaukusi n vieno namiškio užtarimo, kad gal t v l gyventi « tarp prietar tamsi j raist », ji viena ver iau išeina audring tamsi nakt . Taigi šitie du eil rašiai išduoda dramatiškas mintis, kurias diktavo poetei Salom jai

¹³⁴ P. Or int ait , *K laum s l m* , Chicaga 1965, 59 psl.

¹³⁵ Ten pat, 206 psl.

Bu ienei jos naujas, katalikei dviprasmiš, stovis an 1937 m. pirmoje pus je.

T pa i met vasar iš Paryžiaus gr žusi Lietuv , S. N ris gavo mokytojos darb Kauno III gimnazijoje, kur ar iau tesusidraugavo su šitos gimnazijos inspektore Vanda Sruogiene-Daugirdaite, Balio Sruogos žmona. Per tuos trejus metus (1937-1940), kuriuos Salom ja Bu ien išdirbo šitoje gimnazijoje, jos gyvenime pažym tini bent penki momentai: s naus gimimas, valstybin s premijos už poezij laim jimas, ekskursija istorines vietas Vilniuje ir dalyvavimas Draugijoje Soviet S jungos taut kult rai tirti.

S naus gimimas 1937 m. ruden Salom jai Bu ienei buvo šalia poezijos rinkini jos moteriškos galios pademonstravimas. Tai pasteb jo kun. M. Vaitkus, lankydamas j dr. P. Mažylio klinikoje po gimdymo. Iš vienos pus s, jis mat jos suproz jim rašydamas : « Kur dingo m s poet Salom ja N ris, ta spalvingoji, ta ilgesio dukra, ta svaj paukšt » ? Bet, antra vertus, M. Vaitkus pajuto beveik išdid jos moteriškum iš šitokio pokalbio: « Paklausiau j , kaip jau ias, o ji tvirtai pareišk : puikiai ! ne vien fiziškai, ypa moraliai: jau iuos tokia laiminga, pagimdžius nauj žmog , miel s nel !

Dar paklausiau : ar skaudžia kaina pasigaminote t laim ? — Ji v l tvirtai pareišk : kas sopuliai, palyginus su tokiu džiaugsmu ? !

Jaus iaus labai laiminga, jei ir v l ir v l išgyven iau an kan i »¹³⁶.

Ta iau gyvenimo tikrov iš Salom jos-motinos pareikalavo nemažai j g ir judrumo. Jai reik jo auginti s nel Balanduk , kartais bud ti prie jo per nakt (kad ir pasidalinant su vyru), o rytais anksti b gti geležinkelio stotel , kad iš tolimojo Palemono priemies io laiku suskubt Kauno centr , gimnazij pamokoms. Matydama, kad šitokio tempimo ilgai neištur s, ji pasikviet iš t višk s jauriausi savo seser Onut , kuri apsi m auginti Balanduk . Tada N ris gal jo geriau atlikti mokytojos darb ir atsid ti šiek tiek poezijai.

Šito atsid jimo vaisius iš dalies pasirod 1938 metais lyrikos rinkiniu *Diemedžiu žyd siu*. Šitame rinkinyje, kur buvo daugiausia sud ti Panev žio ir Paryžiaus laik k rin liai, tebuvo vienas eil raš-

¹³⁶ M. Vaitkus, *Nepriklausomyb s saul j*, III d., Londonas 1969, 202 psl.

tis *Mažoji mano geiša*, kur poet pranašavo, kad iš Nagasakio kylantieji promet jai:

Mažoji siauraake,
Sugriauis ir tau vergij ! —
Raudonai saulei tekant,
Numirti jie nebijo ¹³⁷.

Nors buvo ten ir daugiau socialini eil raš i , ta iau rinkinio bendra nuotaika — ramesn negu *Per l žtant led* ir eil raš iai stipresni. Tur b t, už tai 1939 met pradžioje Salom jai buvo paskirta Lietuvos valstybin premija. Jei tada Neryje b t buvusios gyvos simpatijos komunistams kaip 1931-1932 metais, ji b t tur jusi tos premijos nepriimti, nes ji buvo išmokama tautinink autoritarin s valdžios, arba «kruvinojo » Smetonos vyriausy b s. Bet poet tada nerod joki protesto ženkl . Priešingai, ji premijos paskyrim sutiko džiaugsmingai.

Apie š Salom jos N ries laim jim pirmiausia sužinojo ne ji, bet jos gimnazijos mokytojai. Vienas j , lituanistas A. Kalnius apie tai rašo : « Mokytoj kambary S. N r labai nuoširdžiai sveikinome. Poet džiaug si premija, sak si gal sianti išsimok ti skolas ir nebereik si jai koki por met mokytojauti. Sveikinimus ji pri m labai kukliai, šypsodamasi, nerod jokio išorinio džiaugsmo pakilimo. Mums atrod , kad ji labiau patenkinta medžiaginiu, o ne literat - riniu laim jimu »¹³⁸.

Paskui, vasario 13 d. poet dalyvavo iškilmingame akte, kai kviestini sve i pilname teatre jai buvo teikta premija (5.000 lit). Nepaneig S. N ris n «buržuazinio » pro io nueiti tos dienos vakare bali , kuris buvo suruoštas laureatei ir sve iams *Metro-polyje*, geriausiame viešbutyje Kaune. Ne pasip timas tada Salom jai Bu ienei buvo galvoje, o kaip geriau suvartoti premijos pinigūs: jaukiai rengti namu ius, kuriuos buvo pastatydin s Palemone jos praktiškasis vyras, bent kiek atsilyginti seseriai už s naus auginim , pad ti namiškiams ¹³⁹.

Patenkinusi savo prigimt šeimos židiniu, motiniška meile ir r pes iais, S. N ris anuo metu tenor jo b ti tik poet be joki ypating politini spalv . Tai liudija jos dalyvavimas lietuvi spau- doje anais 1938-1940 metais. Pavyzdžiui, vien gražiausi savo

¹³⁷ S. N ris, *Raštai*, It., 191 psl.

¹³⁸ *Atsiminimai apie Salom j N r*, žr. *Literat ra ir kalba*, IV t., 177 psl.

¹³⁹ P. Or int ait , *K laum s l m* , Chicaga 1965, 79 psl.

eil raš i *Akmen lis turi šalt šird* poet atidav tuo pa iu laiku spausdinti dviem labai skirtingiems žurnalams — socialist *Kul- t rai* ir kataliki moter šviesuoli *Naujajai Vaidilutei* (1939 m.). Tuo laiku savo lyrikos k rin li S. N ris skelbdavo vairi kryp i lietuvi žurnaluose. Ypa pažym tinas poet s sugr žimas ateitinink leidžiam *Židinio* žurnal , su kuriuo ji buvo nutraukusi santykius 1931 metais. Tuo laiku, kai Salom jai teikiama valstybin premija, ji duoda *Židiniui* spausdinti vien fragment iš savo naujai parašytos poemos *Žal io pasakos*. To paties k rinio kitas ištraukas ji skelbia ir kataliki *Naujojoje Vaidilut je* ir *Dienovydyje* (grynai literat - riniame žurnale).

Kaip visi lig šiol paskelbti šaltiniai apie S. N r liudija, poet politika nuo 1934 m. beveik nebesidom jo, arba tik atsitiktinai. Ji pirmoje eil je buvo pedagoginio darbo nem gstanti mokytoja, svajinga sužad tin , jauna r pestinga motina ir savo širdies dain . Lietuvos valstybin premija buvo patenkinusi ir Salom jos ambicij pirmauti tarp lietuvi lyrik . Nors ta premija, kuria Lietuvos valstyb nor jo suteikti kasmet vienam savam rašytojui stambesn ekonomin param , nebuvo literat rinio meno kriterijus, ta iau vis d lto ji buvo oficialus rodyklis pirm sias rašytoj gretas. Šita premija taip pat iš dalies atneš poetei patenkinim jos troškimui pragyventi iš savo talento — 5.000 lit dovana tada sudar toki sum pinig , kiek S. N ris tegal jo uždirtbti per metus savo nem gstamu pedagoginiu darbu. Be to, premijuotas *Diemedžiu žyd siu* rinkinys, greit išspausdintas antruoju leidimu (1939 m. vasar), ir žurnal grobstomos jos baigiamos poemos *Žal io pasakos* arba *Egl s, žal i karalien s* ištraukos poetei neš naujo honoraro.

Sumin tos aplinkyb s paaiškina, kod l S. N ris tada buvo nuri - musi ir gal jo nebesidom ti «revoliucine » politika, nors socialiniams klausimams ji pasiliko jautri. leidusi šaknis k rybiškai, šeimyniš - kai ir ekonomiškai, Salom ja jaut si savo talento j gomis prikopusi stiprios moters stovio be jo efekting demonstracij .

Bet ar S. N ries ankstesni ieškojimai ir kovos iškilti pirm sias pozicijas sociališkai ir k rybiškai nesudar nuostolio jos patriotin ms nuotaikoms ? Ar «Rytai — Vakarai, gili Šiaur ir Piet s», kur nebus vietos skriaud jams, nebuvo išst m iš poet s širdies Lietuvos r pes i ? Juk peržvelgus rinkinius *Per l žtant led* ir *Diemedžiu žyd siu*, kur poetiškai prisimenami vairi krašt socialiniai reiškiniai, lyg ir mažoka savo t vynei vienos antros užuominos, tokios kaip « vargas vaikš ioja po sodži », arba « tai gimtoji žem tave šauks »¹⁴⁰.

¹⁴⁰ S. N ris, *Raštai*, It., 149 ir 176 psl.

Tiesa, kad patriotini jausm , susiet su Lietuvos praeitimi, tuose rinkiniuose n ra. Bet ten galima užtikti etnografini atspindži .

Kam S. N ries patriotizmui šito b t negana, tam jos jausmus atskleidžia jos kelion Vilniaus krašt . Tais paiais metais (1938), kai poet ruoš spaudai savo *Diemedžiu žyd siu*, Lenkija nuskriaud Lietuv savo kovo m nesio ultimatumu, priversdama Lietuv atsižad ti Vilniaus ir užmegsti diplomatinis santykius su Varšuvos valdžia. Šitaip užž lusi demarkacijos linija tapo valstybine siena, o nepriklausomos Lietuvos žmon s jau 1939 m. gal jo aplankyti Vilni ir kitas Lenkijos okupuotas Lietuvos žemes. Joms aplankyti t met liepos m nes buvo suruošta mokytoj ekskursija, kurioje dalyvavo ir S. N ris. Tas istorini viet lankymas stipriai jaudino poet s šird . Ekskursijai sustojus Vilniuje, Salom jai net ranka dreb jo, rašant vyrui atviruk , nes «taip jaudina mintis, kad esu Vilniuje », raš ji savo Bu ui¹⁴¹.

Kaip S. N ris atrod per an istorin s Lietuvos viet lankym , atskleidžia V. Sruogien savo prisiminimuose rašydama:

« Didelio sp džio man padar Salom ja laike mokytoj ekskursijos Vilni ir Vilniaus krašt liepos m n. 1939 m. Keliavom autobusu [...] Salom ja buvo beveik transe. Susikaupus, tyli lankydamo istorines vietas, pilis, rodosi, nor dama išlaikyti savyje kiekvien sp d , amžinti tai, k akys mat . Kiekvienas jautresnis istorijos prisiminimas j pravirkindavo. Ji vaikš iojo po švent j Lietuvos žem su giliu pietizmu, atsid rus Vilnijoje, lyg iš jo praeit , lyg toje praeityje gyveno. Su pagarbumu prisimindavo kur koks m s didis žmogus gyveno, kur jis veik , kur savo p dsakus paliko »¹⁴².

Šis stiprus emocinis S. N ries patriotizmas, kaip matysime v liau, poet ia klaidino, ia gelb jo.

Tuo tarpu 1938-1939 metais pavojus ir didžiosios negarb s šaknys mezg si kitur, b tent, Draugijoje SSSR taut kult roms tirti. Ši draugija buvo steigta su Lietuvos Užsieni reikal ministerijos pritarimu ir pageidavimu, kad b t akivaizdžiau matyti Lietuvos draugiškumas Soviet S jungos atžvilgiu. Šitos draugijos nariais buvo eil Humanitarini moksl fakulteto profesori , jos nariu tapo ir S. N ris, apsigyvenusi Kaune nuo 1937 m. Suprantama, kad SSSR taut kult roms tirti draugija dom josi ir diplomatin SSSR atsto-

¹⁴¹ S. N ris, *Raštai*, III t., 478 psl.

¹⁴³ V. Sruogien , cit. iš M. Krupavi iaus, *Salom ja N ris-Ba inskait* , žr. *Draugas*, 1964.VIII.29 d., kult rinis priedas.

vyb Kaune. Ji tos draugijos narius kviesdavosi pas save vakarieni , kavu i , film demonstravimams. Per šitokius pri mimus b davo aptariami taip pat draugijos veiklos reikalai.

Toki pri mim ir vakarieni Soviet S jungos atstovyb je 1939-1940 met s vartoje tur jo b ti nevienas, nes tada SSSR taut kult rai tirti draugija ruoš si lietuvi knygos parodai, kuri buvo atidaryta Maskvoje 1940 m. kovo 27 d. Be to anuo metu ta atstovyb buvo suinteresuota vaidinti bi iuliškum , nes netaip seniai (1939.X.10) Soviet S junga buvo privertusi Lietuvos vyriausy b pasirašyti tarpusavio pagalbos pakt , pagal kur Soviet S junga kai kurias Lietuvos vietas buvo vedusi raudonosios armijos gulas. Per šitokius pri mimus S. N ris jau buvo anks iau susipažinusi su atstovyb s šefu Pozdniakovu. Šis prie progos, žinoma, nepaigail davo savo kompliment pagars jusiai «pažangiai» poetei. P. Orintait yra ma iusi, kaip jis yra pademonstrav s poetei didel d mes ¹⁴³. Šitaip pamažu Salom ja sipainiojo sovietinio mandagumo tinkl , kuris 1940 m. liepos m nes jai tapo kilpa pasismaugti morališkai. Bet šito ji negal jo numatyti. Ir 1939-1940 m. s vartoje beveik niekas lietuvi nežinojo, kad komunist t vas ir mokytojas Stalinas per savo atstovus 1939.IX.28 d. jau buvo išsider j s iš nacionalsozialist tautos vado Hitlerio aneksuoti Lietuv drauge su Estija ir Latvija. Nežinodami šitos totalitarist klastos, daugelis lietuvi , j tarpe ir S. N ris, dar tik jo Soviet S jungos gera valia maž j taut atžvilgiu.

Bet, prieš pareinant prie Lietuvos okupacijos ir S. N ries didži j klaid , reikia atsakyti klausim , kiek poet s pos kis socialistus turi ryšio su komunist skelbiama teze, pagal kuri revoliucin s bangos pakilimas, kaip kompartijos veiklos vaisius, krašte pažadin s revoliucin s mon jim pažangesniuose asmenyse. Gal ši tez pritaikoma kai kuriais atvejais, bet Salom jos Ba inskait s gyvenimui 1930-1940 metais ji netinka. Juk 1930-1932 metais Lietuvoje jokios komunistin s bangos pakilimo nebuvo jau iama, bet tada S. N ris per socialistus prie komunistin s ideologijos (gal tiksliau nuotaikos) priart jo.

Tuo tarpu 1935-1936 metais, kai Lietuvoje buvo galima pasteb ti revoliucini reiškini (kinink maištavim Suvalkijoje, demonstracijas per Kraniausko laidotuves Kaune), S. N ris nuo komunist buvo nusigr žusi. Jos dienoraš io užrašuose n ra jokio p dsako apie min tus vykius. Tik eil raštyje *Kaimas laukia* kalbama apie kaimo vargus ir geresni laik laukim ; ta iau ar jis turi kok

¹⁴³ P. Orintait , *K laum s l m* , 84 psl.

nors ryš su Suvalkijos kinink streiku, niekas negal t pasakyti: joks liudininkas, kuris poet prisimena Panev žyje 1935-1936 metais, n žodeliu neprasitaria, kad ji b t bent kiek dom jusis anais « revoliucin s bangos » pakilimo reiškiniais. Nepasisekusi mokytoja Salom ja tada pergyveno nauj savo širdies sužyd jimo pavasar , pasukdama savo k rybin veikl «antirevoliucine» kryptimi: ji 1936 met pradžioje sueina vieš kontakt su katalik spauda, nes tuo laiku išspausdina savo keturius eil raš ius *Naujojoje Vaidilut je*, su kuria buvo nebendradarbiavusi jau penkerius metus.

Panašiai komunistin s veiklos atžvilgiu S. N ris laikosi 1939 m. ruden ir 1940 m. pavasar , kada Soviet S junga neva gr žino Lietuvai Vilni , bet ved Lietuv savo kariuomen s gulas. Aplink anuos soviet kariškus židinius 1940 m. pavasar buvo pasireišk komunistiniai bruzd jimai, nes buvo ruošiamasi Lietuvos okupacijai. Kad Salom ja b t dom jusis šitais «revoliuciniais» reiškiniais, jos raštuose n ra jokio p dsako. Priešingai, ji tuo laiku bendradarbiauja katalik spaudoje : savo tautosakin s *Žal io pasakos* fragment ji atiduota *Židinio* žurnalui, kuris j atspausdina 1940 m. geguž s-birželio numeryje.

Iš to seka dviejopa išvada. Viena, komunistin s tez s apie « revoliucin s bangos » pakilimus S. N ries gyvenimui negalima pritaikyti: ji ia atrodo kaip gryna fantazija. Antra, šitame poet s gyvenime 1930-1940 metais nematyti jokio nuoseklaus brendimo, kuris b t paruoš s jos suaktyv jim 1940 m. vasar , kada Salom ja prad jo viešai bendradarbiauti su komunistais. Ši jos veikla atsirado ne kaip brendimo išvada, bet kaip l žis arba sukr timas, kur pergyveno visi Lietuvos pilie iai, nes Soviet S junga sudav Lietuvai niekada dar nepatirt sm g , patvirtindama žmoni tada sukurt priežod : « Vilnius m s , o Lietuva rus ».

BENDRADARBIAVIMAS SU KOMUNISTAIS (1940-1945)

Pavekgtoje t vyn je

Kai liepos m nes 1940 metais lietuvi laikraš iai, lyg susitar , išspausdino savo skiltyse Salom jos N ries *Poem apie Stalin* , o daugelis tautie i prad jo už tai j pl sti, net vadindami j lietuvi tautos išdavike, n vienas j gal nežinojo, kad ji an panegirik buvo sueiliavusi ne savo iniciatyva. Nei ji pati, nei jos kaltintojai nežinojo, kad šitaip buvo vykdoma dalis plano, kur Soviet S junga buvo išvys iusi po slapt j protokol , pasirašyt 1939.VIII.23 ir

1939.IX.28 d. su hitlerine Vokietija. O tais raštais t dviej totalitarini valstybi agresoriai buvo numat pasidalyti Lenkij bei Pabaltijo valstybes ir tuojau m vykdyti savo k slus. Kad Stalinas jau tada buvo nutar s aneksuoti Lietuv , tai liudija 1939 m. leidimo sovietiniai kariški žem lapiai, kuriuose Lietuva jau buvo laikoma Soviet S jungos dalimi (*Litovskaja SSR*), nors tada Lietuvos vyriausyb tebuvo priversta savo teritorijoje apgyvendinti tik sovietin s kariuomen s gulas. An klast nuo pasaulio opinijos Soviet S junga vis steng si pridengti legalumo skraiste.

Bet, okupuojant Lietuv 1940 m. birželio 15 d., valstyb s prezidentas A. Smetona susp jo pasitraukti užsien , šitaip sutrukdydamas t legalumo vaidinim . Tada Soviet S jungos emisarai Kaune, Dekanazovas ir Pozdniakovas buvo priversti sudaryti neva vykdom valdži iš žinom lietuviams, daugiau ar mažiau kairi asmen , kaip J. Paleckio, V. Kr v s-Mickevi iaus, E. Galvanausko ir kit , kad Lietuvos gyventojai dar nepasteb t okupacijos. Bet nepra jus n m nesiui, kai sovietin s divizijos amaru buvo užpl dusios krašt , V. Kr v iš V. Molotovo Maskvoje išgirdo, kad Lietuva iš tikro numatyta okupuoti, ir iš ministeri atsistatydino prieš sušaukim Liaudies seimo, kuris tos inkorporacijos tur jo paprašyti. Tada aneksijai « pagražinti » ir lietuvi s monei klaidinti Sovietuos emisarai pasigedo patarnavimo kairi j arba « pažangi j » rašytoj —L. Giros, P. Cvirkos, K. Borutos, S. N ries ir kit .

Kaip S. N ris pajuto Pozdniakovo užnert kilp , poet v liau (kai gaudavo pl stam laišk) yra papasakojusi savo studentavimo laik draugui Ign. Malinauskui-Mal nui. Jis 1958 metais dar atsimin šitok Salom jos pasakojim :

«Praslinkus kuriam laikui po to, kai sovietin kariuomen už m Lietuv , prie m s namelio privažiavo puikus automobilis. j s žmogus padav man laišk el . Pozdniakovas juo kviet mane tuojau atvykti jo siun iamu automobiliu Soviet atstovyb , nes es s svarbus reikalas. To reikalo aš visiškai nenuvokiau ir nebuvo prasm s net j sp lioti [...] Atstovyb je mane pasitiko Pozdniakovas ir pareišk sav j pasitenkinim , kad aš tokia punktuoli. Atstovyb je jau radau Petr Cvirk , Liud Gir [...] Atvyko ir Kazys Boruta.

Pozdniakovas tuojau papraš visus prie kavos. Sus dome. Jau pa ioje pokalbi pradžioje Pozdniakovas pasi m žod ir tuojau išd st , kad šiandien esame pakviesti ypatingai svarbiam reikalui, b tent :

— Vra nutarta — 1. parašyti pla ioms lietuvi mas ms poem apie Stalin ir 2. parašyti eil rašt apie Lietuv , kaip socialistin respublik . Aš sitikin s, kad rašyti apie asmen yra daug patogiau moteriai, nes žvalga asmen esanti artimesn . Taigi, Salom ja parašysianti poem apie Stalin , o eil rašt apie Lietuv , kaip socialistini respublik nar ,

parašysi s poetas Kazys Boruta, nes jam, kaip vyrui bus nesunku pagauti ir šitas apibendrintas, objektyvuotas Lietuvos gyventojų džiaugsmo bruožas. Aš manau, kad mano mintijimo eiga yra logiška.

Visi dalyviai Pozdniakovo pasi lym nuplojo, o šis pak l taurel ir pasi l išgerti už b sim j Salom jos ir Kazio Borutos k rybos s km . Ir visi išg r . Tai atpasakojusi S. N ris kreip si Ign. Mal n : «Tai aš dabar tav s, Ignai, ir klausiu : ar bet kuris mano kaltintoj ir smerk j , b damas mano s lygose, b t kitaip pasiulg s ? Kod l gi niekas nenori suprasti mano situacijos ir man s pa ios ? »¹⁴⁴.

Kad j ia geriau suprast skaitytojai, reikia pridurti tris pa-stabas. Viena, reikia žinoti, kad sovietinio ministro rango pareig no nutarimas yra lygus sakymui. Antra, eil raš ius reik jo parašyti terminuotai, per vien par . Tre ia, ir tai svarbiausia, už nepa-klausym gr s areštas, nes tuo laiku visoje Lietuvoje jau siaut jo politin policija, klastingoji NKVD. Ji 1940.VII.12 d. prieš vadina-mojo Liaudies seimo «rinkimus» jau buvo negr žtamai uždariusi

kal jim daugiau t kstan io su politiniu stažu šviesuoli , kad jie eventualiai nepasireikšt opozicija prieš tariamus rinkimus pagal vien prokomunistin s raš . Taigi, Salom jai buvo ko dreb ti, verkti ir m ginti siteikti tironams.

Kadangi poetei apskritai stigo kritiško gyvenimo vertinimo, juo labiau jo pritr ko jai susijaudinus d l gauto mandagaus sakymo parašyti panegirik apie komunist t v ir mokytoj , kurio tik vard susirinkime garsiai ištarus, reik davo atsistoti. Daug kritiš-kesnis K. Boruta tuojau susivok , ko užtenka, kad prie jo nepri-kibt politin policija — jis savo sveikinim Liaudies seimui, vedan-iam socializm , sutrauk bene dvi-tris strofas. Iš tokios smulk-menos komunistai negal jo išvystyti jokios propagandos.

Tuo tarpu nekritiškoji N ris, besijaudindama ir Stalino super-liatyv hipnotizuojava, savo eil rašt išpl t iki 50 su viršum strof . Savo dydžiu rašinys tikrai tapo panašus poem , nors turinio atžvil-giu buvo daugiau ar mažiau publicistinis šlamštas, kuriame nestigo pasmerkimo tautinei Lietuvai ir buvo aps iai pagarbinim Stalinui. Suprantama, kad S. N ries *Poemos apie Stalin* pasirodymas (1940. VII.22-23) visuose laikraš iuose pritrnek ne vien lietuvi šviesuol . Net toks Salom jai palankus ir atlaidus asmuo kaip kun. M. Vaitkus nerado žodži jai vertinti.

Prisimindamas ano meto sp d , perskai ius « poem », jis rašo : « Na, to jau iš Saliut s neb iau tik j sis ! Taip pasišuninti ! Taip

¹⁴⁴ Ign. Mal nas, *Mano bi iul Salom ja N ris*, žr. *Aidai*, 1958 m. 6 nr., 271 psl.

nusilenkti ir pasižeminti prieš t krauger niekš , t pik iausi j
T vyn s prieš ir žudik ! tos t vyn s, iš kurios ji visk yra gavus,
k turi, kuri j motiniškai myl jo ir globojo, vertino, garbino, išaukš-
tino, apdovanojo ! ... Ne ! tai tiesiog nesuprantama padoriam žmo-
gui ! ... Nejaugi m s Saliute b t tokia »...¹⁴⁵

Nors S. N ries «poema», pritrenkusi kun. M. Vaitk ir kitus
j gerbusius tautie ius, buvo sukaustyta proginiais r mais bei poli-
tiniu žargonu, bet vis d lto joje buvo viena antra manoma eilut ,
o kartais ir visa strofa kaip ši:

Kal jimai saul pagrobia
Ir laisv v jel lauk .
Ten veidas išb la kaip drob ,
Nukrinta šarma ant plauk ¹⁴⁶.

Šitokie poetiniai trupin liai leido komunistams progin eil rašt
vadinti poema ir su jos pagalba iš S. N ries padaryti žymi deko-
ratyvin fig r , kuri tarnaut sovietinei propagandai. Jie per Visuo-
meninio darbo vadyb arba Elt išsiuntin jo *Poem apie Stalin*
visiems laikraš iams spausdinti privalomai ir už tai autorei užmok ti
honorar . (Šitok sakym buvo gav s *XX Amžiaus* dienraštis).
Tai, tur b t, buvo pirmas atvejis Lietuvos spaudos istorijoje, kad
už valdžios staigos privalomai atsi st eil rašt privat s laikraš iai
(toki tada dar buvo) tur jo apmok ti iš savo kišen s. Kitaip
jie pasieltgi nedr so. D l to Salom jai susidar toks stambus honoraras,
kokio ji anks iau negaudavo n už vis poezijos rinkin , nors jam
sudaryti reik davo 3-4 met laiko. O ia daugiau buvo laim ta per
vien par !

Vadinas, jaudinimasis, berašant « poem », apsimok jo su kaupu :
greta pinigų sušvito garb s nereg ta pašvaist . Juk jei visi Lietuvos
dienraš iai, proting redaktori vadovaujami, jai pritaria, spausdin-
dami jos k rin , tai reiškia, kad j skaito t kstan iai lietuvi , galima
sakyti, visa tauta, — tikriausiai galvojo Salom ja. Ji tapo dienos
didvyr . Šitaip per oficial j , visuomenei nežinom triuk komunistai
staiga išk l S. N r viešojo dramatiškojo gyvenimo blizges .

Kas, kad d l to tada prad jo ateiti vienas antras laiškas, kuriame
poet buvo pavadinta išdavike ! D l šito buvo galima trumpai užb gti
pas S. iurlionien ir ten išsiverkti¹⁴⁷. Bet to atšaukti nebebuvo

¹⁴⁵ M. Vaitkus, *Nepriklausomyb s saul j*; III d., Londonas, 204 psl.

¹⁴⁶ S. N ris, *Raštai*, I t., 463 psl.

¹⁴⁷ M. Vaitkus, *Nepriklausomyb s saul j*; 205 psl.

manoma. Net giliau apie tai pam styti nebebuvo laiko, nes sušaukditas Liaudies seimas vaidinim buvo «nutar s» t sti — paprašyti inkorporuoti Lietuv Soviet S jung , o komunistai buvo nuži - r j , kad b simo spektaklio puošmenai Maskvoje labai tiks S. N ris su savo *Poema apie Stalin* . Tod l poet buvo paskirta delegacij važiuoti parvežti Stalino «saul s » iš Kremliaus, kur ji, tautiniais drabužiais pasipuošusi, tur jo Aukš iausiame soviete perskaityti ištraukas iš savo poemos apie « genial j vad , t v ir mokytoj » . Juk ten jos balso ir « poemos» vertimo rus kalb klausys šimtai Aukš iausiojo sovieto nari , o per radij jos virpan ius žodžius gird s t kstan iai, gal net milijonai žmoni .

Šitokiai « pasaulinei» iškilmei besiruošiant, Salom jai tikriausiai virp jo širdis ir svaigo galva, nes skubiai reik jo š -t pataisyti « poe - moje », kad ji tikt versti rus kalb , reik jo susikalb ti su vert ju, susirepetuoti su aktoriumi, kuris skaitys eil raš io ištraukas rusiš - kai (o ji lietuviškai). Taigi skuba buvo didel . Kad Kremliuje klastin - gas spektaklis vykt sklandžiai, S. N ris Maskv išvyko dviem dienom anks iau negu visa paskirta delegacija, o Aukš iausiojo sovieto pos dyje rugpi io 3 d. 1940 metais poet savo rol atliko gerai. Šitaip Lietuvos pakasyn oficialioji diena tapo naivios S. N ries triumfo diena, o ji pati — beveik tarptautin dekoratyvin fig ra — totalitarinio režimo tautiška l lyt , sivaizdavusi didvyre.^{148 148}

¹⁴⁸ Vra duomen , kad visi « delegacijos » nariai, nusi sti Maskv « paprašyti » teisin s Lietuvos inkorporacijos Soviet S jung , gavo kiekvienas po 5.000 rubli . Jeigu šitoki Maskvos valdžios dovan b t pri musi Salom ja N ris, tai jos pa ios veiksmas (« poemos » skaitymas) Kremliaus Aukš iausiame soviete b t buv s, jos t vyn s Lietuvos atžvilgiu, panašus Judo Iskarijoto elges . Ta iau ir be to per savo *Poem apie Stalin* poet buvo pakankamai painiota rud j ir raudon j fašist bizn , per kur Lietuvos gyventojai neteko laisv s. Kad tai buvo tikras imperia - listinis biznis, geriausiai liudija jo eiga. B tent, su Ribbentropo-Molotovo paktu 1939 m. rugs jo 23 d. buvo grobik pasirašytas slaptas protokolas, kuriuo Suomija, Estija ir Latvija « pavedamos » Soviet Rusijai, o Lietuva — Vokie i Reichui. Po Lenkijos užkariavimo t pa i met rugs jo 28 d. slaptu protokolu už « gau - nam » Lenkijos sklyp Vokie i Reichas sutiko « užleisti » Soviet S jungai Lie - tuv , išskyrus jos žem s juost tarp Šešup s ir Vokietijos sienos. Bet 1940 m. birželio 15-17 dienomis raudonosios armijos divizijos už m ir š Lietuvos sklypel . D l to Vokietijos Führeris pareišk savo pretenzij . Joms patenkinti po ilg deryb 1941 m. sausio 10 d. buvo surašytas tre ias slaptas protokolas, pagal kur už an Lie - tuvos sklyp Soviet S junga sutiko Vokie i Reichui sumok ti 7.500.000 aukso doleri (arba 31.500.000 reichsmarki , t. y. kiek Jungtin s Amerikos Valstyb s buvo kadaise sumok jusios caristinei Rusijai už Aliask). Šit dviej totalitarini valstybi s moksl ir bizn maž taut likimu gerai pavaizduoja autentiški doku - mentai knygoje *Nazi-Soviet Relations 1939-1941*, Washington, Department of State, 1948, 78, 107, 267 psl.

Kad tada S. N ris buvo dirbtinai svaiginama, liudija ano spektaklio dalyvis Justas Paleckis, rašydamas : « Mes visi kartu su poete pergyvenome ir jaudinom s, o paskui didžiavom s ir džiaug m s tuo, kaip dr siai, ramiai ir jausmingai S. N ris skait savo k rin iš Kremliaus trib nos ir kaip j karštai sutiko daugtautinis tarybinis parlamentas »¹⁴⁹. O apie v lesn pos d J. Paleckis prisimena : « M s poete dom josi korespondentai, j fotografavo, jos pareiškimai buvo talpinami spaudoje »¹⁵⁰. Kremliaus vaidinimo proga, kalb damas apie S. N r, kitas spektaklio dalyvis A. Venclova pats vartoja svaigimo žod rašydamas : « Pirm kart pakliuvus ilgai svajot viso pasaulio darbo žmoni sostin, ji buvo apsvaigusi tada nuo gausyb s nauj sp dži »¹⁵¹. O gal anoji dekoratyvin garb b t apsvaiginusi net kritiškesn žmog už S. N r ?

Ta iau *Poema apie Stalin* ne tik politiškai paklaidino Salom j, bet taip pat svaigino profesiška, atverdama poetei galimybes pasipelnyti iš savo talento. Jau buvo sakyta, kad už savo panegirik komunist t vui ir mokytojui ji buvo gavusi iš lietuvi laikraš i didel honorar. Dar didesn atlyginim jai tur jo sumok ti *Spaudos Fondo* leidykla, kuri t jos eiliuot publicistik po dvej savai i išleido iliustruot Lietuvos oficialioms pakasynoms, rugpi io pradžioje. Maždaug tuo pa iu laiku ir Maskva išspausdino « poem » rus kalba. Šio leidimo honoraras, be abejo, buvo pats didžiausias.

Šie piniginiai « kelrodžiai » be žodži gund Salom j mesti nem gstatam pedagogin darb ir gyventi vien iš savo poezijos. Šitos senos svajon s realizavimas k l poet je entuziazm, pro kurio rožinius stiklus ji beveik nebemat didžiul s dramos, vykusios Lietuvoje 1940 met vasar ir ruden. At jusi atsisakyti iš mokytojos pareig pas tuometin Švietimo ministr A. Venclov, ji kalb jusi : « Aplink tiek naujo, jog galva sukasi... Rašyt, rašyt, štai ko aš noriu labiau už visk ... Kiek nauj tem ! Kokia puiki nuotaika. Aš jau iu, kad galiu padaryti kažk gero »¹⁵².

Kadangi tada mažai, arba nieko neraš kiti lietuvi poetai, vyresni, arba S. N ries amžininkai, nes juos sl g tas perversmas, kur lietuvi rankomis vykd rusai, nekritiškoji Salom ja tur jo progos sužib ti pirmo šviesumo dirbtiniu briliantu komunistin s publicistikos eiliuotoje gamyboje. Taigi, 1940 m. ruden ji paskelb

¹⁴⁹ *Rašytoj atsiminimai apie Salom j N r*, žr. *Literat ra ir kalba*, IV t., 255 psl.

¹⁵⁰ Ten pat.

¹⁵¹ Ten pat, 290 psl.

¹⁵² Ten pat, 288 psl.

vien po antros net tris socialistinio realizmo poemas: *Bolševiko keli*, *Lietuv gimt j žem*, *Keturis*. Be to ji tada išleisdino anks iau sukurtas dvi tautosakines poemas: *Našlait* ir *Egl*, *žal i karalien*. Šiuo pastaruuju leidiniu iš Pegaso pasag buvo ištraukti dvigubi aukso uknoliai: už ši poem šalia honoraro Lituanstikos institutas dar paskyr premij poetei kaip lietuvi literat ros ir kalbos populiariizatorei.

Kad an 1940 met ruden S. N ris buvo pasiekusi savo k rybos dugn, kaip 1931-1932 metais, prigaminama nemaža eiliuotos publicistin s makulat ros, to jai pasakyti niekas ndr so iš šalies. O komunistams d l to mažai skaud jo šird. Juk tai vis tiek buvo socialistinis realizmas. Tod l jiem buvo svarbiau, kad S. N ris rašyt, skelbdama j katekizmo id jas, ir šitaip dirbtinai kelt optimism, kai apskritai tautos gyvenim gaub vis tirštesn migla. Deja, šitos li dnos tamsos S. N ris nemat, arba nenor jo j pažvelgti, nes buvo draug apsvaiginta profesiškai ir ekonomiškai. Tai atskleidžia jos žodžiai, pasakyti A. Venclovai, gr žtant iš vieno mitingo 1940-1941 met žiem.

« Koks domus ir naujas darosi gyvenimas! — kalb jusi poet, — Seniai aš nejau iau tokio noro dirbti kaip dabar. Pirm kart prad jau gyventi rašytojo profesionalo gyvenim. Ir man patinka tai, kad nebereikia galvoti apie rytdienos pamokas, s siuvinis, o aš vis laik galiu m styti apie savo eil raš ius »¹⁵³. Ar bereikia siauresnio žvilgsnio? O gal tada didžiosios tautos daugumos drama Salom jai atrod tik individualios smulkmenos, mažiau reiškian ios negu jos eil raš iai? Tikriausiai, nes ji vis dar tebebuvo apsvaigusi nuo komunist kuriamo jos dekoratyvinio burbuliuoko.

Kai S. N ris Lietuvos pakasyn spektaklio Maskvoje ir profesinio « pasisekimo » Kaune buvo pakankamai apglušinta, komunistai suman iš socialistin s puošmenos padaryti politin fig r — «išrinkdinti» j deputate Aukš iaus soviet Maskvoje. Ar ji t rol lengvai prisi m, nežinia. Tik iš jos v lesni kalb aišku, kad kažin kas jai buvo pašnibžd j s aus, jog, tapusi deputate, ji, Stalino poemos autor, tur sianti progos Kremliuje pati sutikti komunist t v ir mokytoj ir su juo pasikalb ti asmeniškai. Taigi Salom ja sutiko tapti kandidate, nors ir numatydama nemalonius rinkiminius mitingus.

Bet šitie mitingai pasitarnavo poetei prablaivinti. Vežiojama po Aukštai i miestelius susitikti su savo tariamais rink jais S. N ris krat si nuo pareigos prabilti eilinius pilie ius kasdienine kalba.

¹⁵³ Ten pat, 292 psl.

Atrodo, kad ji šitaip elg si ne vien d l savo gimto jautrumo, bet ir d l to, kad ji nenor jo klausytojams meluoti ir veidmainiauti, kalb dama proza. Tod l ji savo mitingines kalbas stengdavosi užbaigti kokiui nors savo eil raš iu. Ji nujaut , kad poetinio pavidalo dalyk lis j pristato klausytojams ne kaip politik , bet kaip poet , kuriai leidžiama pastilizuoti ir pagražinti tikrov , kad ji neatrodyt nuogu melu, kurio S. N ris krat si nuo seniai.

Kad važin jimas po mitingus pad jo Salom jai Ba inskaitei-Bu ienei pabusti iš estetiškai profesinio svaigulio, galima spr sti iš A. Liepsnonio atsiminim apie poet s mitingines kalbas Zaras krašte 1941 m. sausio pradžioje. A. Liepsnoms apie tai rašo : « Kit dien [ji] buvo nuvykusi Dusetas, kur taip pat susitiko su valstie iais — rink jais. Ji sak si, kad jos kalb valstie iai sutik šiltai. Be to, valstie iai pateik jai klausim apie tr kumus tarybini organ darbe. D l ši tr kum S. N ris jaudinosi, galvojo apie j pašalinim »¹⁵⁴.

Ko taip jaudinosi tada poet d l kaimie i paklausim -prie kaišt , supras nesunkiai kiekvienas prisimin s, kad komunistui A. Liepsnioniui S. N ris negal jo savo tikr j min i pasakyti atvirai, nors ji buvo supratusi, kad jos prakalba atrod nereali ir melaginga : lietuviai kaimie iai klausim užuominomis buvo praskleid kampil augan io skurdo ir vergov s. Jie, be abejo, nebuvo dr s pasisk sti nei d l nusavintos žem s, nei d l dažn jan i «darbo žmoni Komitet » savivaliavim . Bet jie gal jo tur ti dr sos pasisk sti d l padidint mokes i , d l tr š ir kit kininkams reikaling preki išnykimo. Tada poet tikriausiai suprato, kod l jai tautie iai rašydavo anoni mini laišk su jos vieno eil raš io parodija: *Sudeginkit mane — kaip ragan* . Gal tada ir gim joje mintis tapti Lietuvoje poetine Joanna d'Arc, tuo žodžio ir veiksmo genijumi, apie kok ji buvo svajojusi Panev žyje.

Kad ir pažadinta iš dekoratyvinio ir profesinio svaigulio 1941 m. pradžioje, S. N ris-Bu ien , jau sovietin deputat , dar tebesivaizdavo esanti reikšminga moteris, paj gianti kalb tis su komunistin s imperijos viešpa iu, diktatoriumi Stalinu bei per j sušvelninti Lietuvos nelaimes. Kas prieš kelis m nesius nebuvo pavyk žymiai sva-resniam ir gudresniam V. Kr vei per V. Molotov , tai svajojo atlikti Stalino poemos autor per vis komunist garbinam «t v ir mokytoj », nors ano V. Kr v s demaršo bergždumo ji gal jo nežinoti. Šitokias S. N ries iliuzijas mums atskleid du asmens, kuriem ji savo mintis buvo d s iusi 1941 m. pradžioje.¹⁵⁴

¹⁵⁴ Ten pat, 244 psl.

Viena t buvo V. Sruogien , kuri susitikim Vilniuje atsimena šitaip :

« Salom ja jo pas mus, raudon žvaigžd prisiseigus. Nesp jome pasisveikinti, kai aš neiškentus jai r žiau :

— Kod l ateini pas mus su tuo ženkle ? Juk žinai, kaip mes jo neken iame !

Salom ja išraudo, pažvelg mane tiesiai akis ir tvirtai tar :

— Aš parašiau t poem , aš sutikau b ti atstove, aš važiuosiu

Maskv , nes man pažad ta duoti pasimatym su Stalinu. Aš jam pakakysiu, kaip rusai skriaudžia Lietuv .

— Kokia tu esi naivi ! — v l jai drožiu ; — nejaugi tu nežinai, kad visa bloga kaip tik iš Stalino ir eina ?

— Ne, ne ! Aš pas j ieškosiu teisyb s ! »¹⁵⁵

Tai išdidžios naivuol s kalba, nes poet nesuprato, nei koks klastingas tironas yra Stalinas, nei koks didelis nulis yra sovietin deputat . Ji Kaune su studij kolega Ign. Mal nu buvo kuklesn . Prie savo eventualaus demaršo pas Stalin S. N ris pri jo susigraudinusi, nes prieš tai buvo tiek verkusi, kalb dama apie Lietuvos nelaimes, kad jos nosin buvusi šlapia. Pa musi iš Mal no saus nosin , ji tarusi. «Aš dabar važiuosiu Aukš iausio sovieto pos d . Gal aš v l pamatysiu Stalin . Sakyk, Ignai — tu man visada geriausiai patardavai, — ko aš galiu j prašyti ? »¹⁵⁶. Ign. Mal nas atsak s, kad jis šiuo atveju blogiausias patar jas, nes ji nieko negalinti prašyti, ir Stalinas jos nepaklausysi s. Kai kalba nukrypusi k ryb , S. N ris pasakiusi, kad eil raš i politin mis temomis neberašysianti, nes jai užteks lietuvi tautosakin s literat ro tem .

Deja, jos gerus norus bent iš dalies klaidoms atitaisyti sugriov gyvenimas : Stalino ji nemat ir politin s poezijos nepaj g išvengti. Tiesa, po pra jusio rudens «rekord » 1941 met pirm pusmet poet nieko neparaš , pasitenkindama tik *Rinktine*, kur buvo sud ti jos seniau sukurti eil raš iai. Antr pusmet ji jau buvo atsid rusi II pasaulinio karo varguose, nes 1941 m. birželio 22 dien du totalitariniai «draugai» — hitlerin Vokietija ir stalinin Soviet Rusija — buvo susikib mirtin se imtyn se. Dirbtiniu b du išgarsinta poet ir sovietin deputat , S. N ris tada pajuto pavoj savo gyvybei. Vokie i l ktuvams apšaudant pakeles, su trej met s neliu ant rank ji pasitrauk iš Lietuvos Soviet S jung .

¹⁵⁵ V. Sruogien , cit. M. Kr upavi ius, *Salom ja N ris-Ba inskait* , žr. *Draugas*, 1964.VIII.29 d. kult riniame priede.

¹⁵⁶ I. Mal nas, *Mano bi iul S. N ris*, žr. *Aidai*, 1958 m. 6 nr., 274 psl.

Soviet i j o j e

Vargdama Rusijos gilumoje per ketverius karo metus, S. N ris-Bu ien mažai begal jo pareikšti savo valios. Ji dažnai kalb davo ir rašydavo, k jai liepdavo sovietiniai darbdaviai: ji važin davo mitingus, prabildavo per Maskvos radij , skaitydavo eil raš i neva lietuviško dalinio kariams. D l to dabar sovietiniai kritikai ir kompartie iai Lietuvoje S. N r aukština, vadindami j atkaklia kovotoja, heroini tem poete.

Bet iš tikr j taip nebuvo : didžios moters s mon joje tada beveik žlugo. Jai niekada nebuvo už j s noras sirašyti komunist partij , nors, Rusijoje gyvenant, jai tai b t buv naudinga. Anks iau kilusios abejon s d l sovietinio režimo socialumo, atsid rus Sovietuos gilumoje, poet s s mon je tik sustipr jo. Tie abejojimai ir pagilino S. N ries vairiop kan i . Bet kan ia d l savo asmenini sunkenybi , d l persiskyrimo su nam židiniu bei savo vyru, kan ia d l Lietuvos nelaimi ir t vyn s ilgesys išgelb jo poet s talent nuo išsibarstymo sovietini aktualij triukšme, kuriame karo aplinkyb s buvo privertusios j dalyvauti ir savo likim susieti su Soviet S jungos laim jimu, nes kitaip ji netur jo vil i sugr žti Lietuv .

Fiziniai ir moraliniai S. N ries kent jimai prasid jo su jos pab -gimu iš Lietuvos. Apie tai ji savo vyrui suglaustai raš : «Tik atsi-skyrus su Tavim, prasid jo m s «kryžiaus keliai». Vis savait buvome kelion je vienu du [su s neliu] tarp visai nepaž stam žmoni dien ir nakt mirties pavojuje, kol atvykom Maskv suplyš ir basi visai tuš iomis rankomis »¹⁵⁷. Šitaip suvargusiai nelai-mingai deputatei vis d lto nebuvo vietos apsigyventi Lietuvos atstovyb s namuose Maskvoje, nes ten jau buvo sik r galingesni ir komunistams reikalingesni negu S. N ris-Bu ien su mažu vaiku. Tod l Maskvoje ji atrod lyg apsvaigusi. « S. N ris kartais prablai-v davo, lyg užsimiršdavo, — liudija A. Staškevi t . — Ta iau jos juokas, jos šypsena buvo graudi, li dna »¹⁵⁸.

Šiek tiek fiziškai S. N ris atsikv p Penzoje, bet jos psichiniai kent jimai pasiliko dideli. Tai liudija A. Venclova. Apie tai J. Banai-iui raš¹²¹ ir pati poet : «Aš taip persi miau palikt ja Lietuva, artimaisiais žmon mis, kad vos apsigyniau haliucinacij pa i juo-džiausi ... Hamleto psichologij supratau»¹⁵⁹. Galima sp ti, kad d l

¹⁵⁷ S. N ris, *Raštai*, III t., 493 psl.

¹⁵⁸ *Atsiminimai apie Salom j Ner*, žr. *Literat ra ir kalba*, IV t., 201 psl.

¹⁵⁹ S. N ris, *Raštai*, III t., 485 psl.

savo abejoni ir susigriaužimo ji Penzoje net buvo atsid rusi nam arešte 1941 m. gruodžio mėnesį, nes min tame laiške J. Banai iui raš , kad por dien tur jusi išb ti savo kambaryje d l « dideli » šal i (žod dideli pažym dama kabut se). Tiesa, ji priduria, kad «vis dar tr ksta tai apsiauti, tai apsivilkti». Jei šie žodžiai n ra skirti užmaskuoti jos areštui, tai vis d lto jie atskleidžia S. N ries materialin skurd Penzoje.

Ir kaip tik šitokiame stovyje, per didelius šal ius, gruodžio mėnesį poet su mažu vaiku tur jo dangintis dar toliau Šiaur bei atsidurti tolimame Pauralio mieste, Ufoje. Gyvendama ten per šešis mėnesius, S. N ris jaut si tikra tremtin , kuriai visko stigo papras iausiam kasdieniniam gyvenimui. Žiemos šal iai buvo dideli, o «nebuvo galima gauti malk už jokių pinigų ». Duonos ji gaudavo dienai 450 gram , o jos s nelis tik — 400 gram . « Visk iki trupinio suvalgom », raš poet K. Korsakui¹⁶⁰. Ji negal davo išeiti iš nam , nes jos vaikas netur jo kuo šil iau apsivilkti, tuoj peršaldavo ir susirgdavo. Poet negaudavo n knyg , nes Ufoje nebuvo jokios bibliotekos. Tod l nenuostabu, kad viename eil raštyje S. N ris save klaus :

Kur atved t j s, kryžkel s,
Lietuvišk sm tkel ?¹⁶¹

Pasijutusi ištremtu lietuvišku sm tkeliu, S. N ris tesurado vien antr palank žod vadinam j brolišk respublik ken ian iam žmogui, bet nieko gero netur jo pasakyti savo artimajai aplinkai, kurioje ji buvo prisiglaudusi:

Aš neturiu n vieno žodžio
Tai stepi svetimybei¹⁶².

Ufoje S. N ris buvo tokia susigriaužusi, kad net atrod serganti. Prisimindamas j iš ano laiko, V. Vitkauskas rašo: « Poet s veido buvo aiškiai pastebima didel širdg la ir kažin kokios neaiškios, bet sunkios ligos simptomai. Jos akys paprastai atrod labai li dnos »¹⁶³.

1942 met vasar poetei pavyko išsprukti iš Ufos ir apsigyventi Maskvoje. Galima sp ti, kad šitoki privilegij gauti, jai buvo sunku, nes, sovietin s Lietuvos «prezidento» J. Paleckio patariama, S. N ris tur jo parašyti eil rašt *Maskva* (iš jus labai prast), tur jo

¹⁶⁰ Ten pat, 487 psl.

¹⁶¹ S. N ris, *Raštai*, II t., 419 psl.

¹⁶² Ten pat, 420 psl.

¹⁶³ *Atsiminimai apie Salom j Nr*, žr. *Literat ra ir kalba*, IV t., 198 psl.

sufalsifikuoti savo *curriculum vitae* (parašyti netikrą gimimo datą, Teologijos-filosofijos fakultetą pakeisti Humanitarini moksl fakultetu), apgailti, kad išauklėjimas trukdys susiformuoti pažiroms bei « pasirinkti tvirtą revoliucinį kelią » ir pasižadėti, kad « darbo žmoniai pasitik jį pateisinti bus skirta ir tolimesnė mano veikla »¹⁶⁴. Mums sunku suprasti, kodėl išgarsintai *Poemos apie Staliną* autoriui ir sovietinei deputatei prirėmė šitoki manevras. Bet jie tikriausiai ne iš gero jį buvo atlikę.

Gavusi leidimą apsigyventi Maskvoje, ši privilegija S. N. R. is turėjo išpirkti suaktyvintu propagandos darbu. Bet kadangi karo laiku jį eilėrašiai, matyt, nelabai tiko, J. Paleckis jį ragino rašyti prozą. N. R. is mągino, bet iš to nieko neišėjo. Kai buvo liepta parašyti repliką Lietuvos pasiuntinio ministerio P. Žadeikio pareiškimui Amerikos spaudoje dėl Lietuvos stovio, S. N. R. is prirašė tokią menkai politiška nieką, kad « prezidentas » Paleckis turėjo jį replikuoti ištaisyti, tiksliau sakant, beveik viską pats jį vardu parašyti¹⁶⁵.

Maskvoje poetei tuo geriau buvo negu Ufoje, kad turėjo pažįstamą, su kuriais ji galėjo kalbėti apie Lietuvą. Ir kas jai norėjo dėti malonumą, tas užvesdavo kalbą apie tarybų. « Okupuotos Lietuvos kančios buvo mūsų kasdieninė pokalbių tema, — rašo Ant. Venclova. — S. N. R. is akyse šiuo metu dažnai sužibėjo ašaros. Lietuvos, artimųjų ilgesys joje buvo virtęs tikra nostalgija, kuri neduodavo jai ramybės nei dieną, nei naktį »¹⁶⁶.

Ir 1944 metais, kai jau buvo matyti, kad sovietinė armija antrą kartą užims Lietuvą, S. N. R. is sielvartas nemažėjo. Ji griaužėsi dėl hitlerininkų žiaurių savivalių, dėl savo artimųjų (vyro, motinos) likimo, dėl Lietuvos tamsios ateities, bet niekam negalėjo pasakyti, kad nelinko Lietuvai pasilikti sovietiniame « išlaisvinime ». Tai matyti iš V. Žemaitės-Miceikienės prisiminimų. « Abi svajojome apie ateitį, — rašo ji. — Tačiau mūsų pašnekis pradžia ir pabaiga davė Lietuvai, išlaisvintą tarybų. — Jei nebūs laisvos Lietuvos, nebūs Salomėja, — lyg juokaudama kartą pasakė poetė »¹⁶⁷.

Bet iš tikrųjų tai nebuvo juokas, o tiesa. S. N. R. is per daug buvo suaugusi su gerosiomis lietuvių tautos tradicijomis, su jos humanizmu, su laisva Lietuvos valstybe, kurioje ji buvo išaugusi poetinė gėlė. Tremties kentėjimuose ji savo psichinius saitus su tarybų darbu buvo¹⁶¹

¹⁶⁴ S. N. R. is, *Raštai*, III t., 517 psl.

¹⁶⁵ *Rašytojų atsiminimai apie Salomėją N. R. is*, žr. *Literatūra ir kalba*, IV t., 258 psl.

¹⁶⁶ Ten pat, 307 psl.

¹⁶⁷ *Atsiminimai apie Salomėją N. R. is*, žr. *Literatūra ir kalba*, IV t. 205 psl.

pagilinsi. O gerai praktiškai pažinusi sovietinio režimo «laisv , gerov ir humaniškum », ji negal jo nenujausti, kas laukia j pa i bolševik «išvaduotoje» Lietuvoje, b tent, kan ia ir mirtis.

Užtenka paskaityti rinkiniuose nespausdintus S. N ries eil raš ius, parašytus per kar Rusijoje, kad pamatytume, kaip vis laik poet jaut si sužeista sieloje. « Širdy perd m žaizda ir skausmas »¹⁶⁸, raš ji Penzoje 1941 m. «Skaudžiai maudžia troškulys kr tin j, lyg žaizda išdeginta žarijom », kartojo ji Maskvoje 1944 m.¹⁶⁹.

T vyne, mano ilgesio t vyne,
Sapnuose sod žydin i ...
Širdy tave nešiojuosi — kaip min ,
Kaip sunk kryži ant pe i ¹⁷⁰.

Kas, paskait s dešimtis panaši pareiškim , nesupranta, kad S. N ries asmenin kan ia, sielvartas ir t vyn s ilgesys buvo pagrindin s j gos, kurios net politiniams jos eil raš i motyvams suteikdavo gyvyb s, tas teskait tik poet s raides, bet ne jos širdies kalbos prasm . O gerieji 1941-1944 met S. N ries eil raš iai, kurie turi šans išlikti, kaip *Gr šiu, Ateik, Prie šaltinio, Namo, Viltis, Kur baltas miestas, T vyn , Laiškelis, Tav s aš laukiau, Gr škit, Sugr žimas, Prie didelio kelio* yra išaug ne iš ko kito, kaip iš poet s asmenin s kan ios bei nostalgijos. Pasitaiko kartais nuoširdumo taip pat eil raš iuose su politin mis priemaišomis, ta iau jas pakelia iki poetinio lygmens nuolatinis pasl ptas noras ir viltis bet kokia kaina sugr žti Lietuv bei savo nam židin .

Prosovietiniai kritikai Lietuvoje nedr sta, arba negali pasakyti, kad 1941-1944 met S. N ries žvilgsnis karo vykius, kuriuos ji liet savo poezijoje, yra daugiau negu revizionistinis. Sovietinio totalitarizmo poži riu jis buvo eretiškas, nes aktualiuosius kruvinuosius reiškinius anais metais poet pirmiausia vertino pagal savo asmeninius, šeimyninius ir tautiškai lietuviškus interesus.

Vis jos min i , svajoni , troškim bei siekim pagrindinis esminis taškas yra Lietuva, jos gimtin , jos šeimos namelis, jos šeimos židinio žibur lis. Jie poetei — nedaloma brangenyb , o visas sovietin s karo mašinerijos triukšmas t ra tik antraeiliai, arba daugiau ar mažiau periferiniai reiškiniai, kurie tiek teturi prasm s ir

¹⁶⁸ S. N ris, *Raštai*, II t., 413 psl., eil raštis *V lin s*.

¹⁶⁹ Ten pat, 527 psl., eil raštis *Troškulys*.

¹⁷⁰ S. N ris, *Raštai*, II t., 617 psl.

vert s poetei, kiek jie palaiko jos vilt sugr žti namus iš Sovietuos. Kur sugr žimo viltis, arba t vyn s ilgesys nepasireiškia, ten ir S. Neries lyrika 1941-1944 m. laikotarpyje nusmunka iki nulio, iki plokščiausias retorikos, kaip tai liudija jos eil raštis *Maskva*.

Ir kada S. N ris vaizduoja kovojančius partizanus ir partizanes, ji kalba ne apie rusus, ginančius Sovietiją, bet apie lietuvius ir lietuves mirštančius gimtojoje žemėje dėl t vyn s laisvės. Ir pilkasis fronto kareivis poetei atrodo esantis lietuvis. Jis kovoja ne dėl Rusijos arba Sovietų Sąjungos, bet dėl savo mažytės t vyn s Lietuvos, kuri tik trumpą laiką tebuvo laisva tarp dviejų karų (dviejų tamsių debesų). Todėl eilėraštyje *Tarp dviejų debesų* ji rašo:

Šliaužte! — kai atsisakojos —
 Per pag, liet, v j ...
 mirt, žaizdas numojus,
 Jis vakaruosnajo,
 Kur žiba tolima žvaigždė —
 Jo Lietuva mažut ...
 Pirmyn už mylimą šalį —
 Laimėti ir nežėti!¹⁷¹

Išreikšti savo meilei ir ilgesiui Lietuvai S. N ris randa daug originalių vaizdų bei posakių, bet nieko panašaus ji nepajęgia išspausti nei Sovietijai, nei Rusijai, kurios žemėje ir sostinėje ji buvo prisiglaudusi 1941-1944 metais. Pagarbintoje Maskvoje ji nekartą jautėsi apsiašarojusia beteise, kurios skundą tegali suprasti tik jos gimtasis kraštas, kur ji norėtų prisiglausti balta snaige (*Beteis*). Visa tai neturi nieko bendro su teoriniu komunistų totalitarizmu, pagal kurį individo interesai turėtų išnykti, sutapdami su kolektyvo reikalais.

Tuo tarpu S. N ris poezijoje 1941-1944 metais tie asmeniniai interesai bei jausmai, dažnai neatskiriamai suaugę su Lietuvos ilgesiu, neišnyksta komunistų interesuose, bet užima centrines vietas. Tai « smulkios buržuazinis inteligentis » laikysena, pasakyti marksistas. Bet tie individualiniai jos jausmai bei interesai periferijoje sutapo su komunistų interesais, bent pirmoje eilėje kare prieš vokiečių nacius. Kadangi tik sovietinei armijai juos nugalėjus ir išvijus iš Lietuvos, Salomėja tegalėjo turėti vilties sugrįžti savo židint vynuogė, todėl poetė eilėrašiais palaikė ir kurstė karą, skelbė neapykantą bei kerštą prieš ruduosius vokiečius, paveldėjusius ritierius kryžiuočių žiaurumus. Tai paaiškina, kodėl jos eilėraščiuose karo temomis pasi-

¹⁷¹ S. N ris, Raštai, 11., 340 psl.

taiko nuoširdumo bei poezijos. Šit tem k rin liuose ji kartais pasako kompliment vienam antram komunistiniam stabui, vienam antram sovietiniam « šventam » reiškiniui. Antai, viename be vardo eil rašty ji raš :

Didis Stalinas laiko jau pergal s rakt ,
Greit ir Vilniaus Aušros mums vartus atdarys ¹⁷².

Ta iau šitoki « pasmilkym » bei nusilenkim karo meto eil rašiuose buvo mažiau negu S. N ries « poemose » bei kitokioje eiliuotoje publicistikoje 1940-1941 metais. Šito poet s darbdaviai negal jo nepasteb ti. Jie tikriausiai mat , kad S. N ries kv pimo centriniai šaltiniai prieštarauja sovietiniam totalitarizmui. Bet jie neužgniauž šit versmi , nes poet s nam židinio Lietuvoje aistringas ilgesys « didžiojo t vyn s karo » metais buvo naudingas sovietinei propagandai tarp lietuvi . V liau gr žusiai Lietuv ir netrukus mirusiai poetei už tas klaidas nebeteko atgailauti, kaip tai tur jo atlikti K. Korsakas.

Tikriausiai ir dabar komunistai mato, kad S. N ries poezija karo metais buvo iš esm s kv pta jos individuali kent jim su t vyn s ilgesiu (tai ypa ryšku eil rašiuose, nepaskelbtuose oficialiuose rinkiniuose). Bet jie visk apšaukia herojine poezija bei sovietiniu patriotizmu, nes S. N ries k rin liuose jiems užtenka « pasmilkym » frazeologijos bei kariškos butaforijos, to falšyvo realizmo, kur jie vadina socialistiniu realizmu.

Rusijoje priklausydama kiekviename žingsnyje nuo komunist malon s, S. N ris, suprantama, negal jo išdr sti net eil rašiuose visko pasakyti, k ji man apie rusus, komunizm , sovietin režim , nors karo maišatyje NKVD ir nebepaj g kontroliuoti pilie i min i . Bet viena aišku, kad sovietinio komunizmo brutalumas jai niekada nebuvo akivaizdesnis, kaip gyvenant Sovietijoje. Tada viename nespausdintame savo eil raštyje poet išdr so sau parašyti:

Audra ties j ra ! Lengva ž ti
Su vienab riu laiveliu.
Tai aš benam ir mažyt
Nuklydus tremtinio keliu [...]

Man tenka sm gis piktos rankos
Ir žodis priekaišto skaudus.
šalt m r atsitrenkus,
Iš savo sapno nubudau ¹⁷³.

¹⁷² S. N ris, *Raštai*, II t., 488 psl.

¹⁷³ Ten pat, 414 psl.

Tur b t, komunist barama d l savo židinio bei Lietuvos ilgesio ašar , S. N ris Rusijoje prad jo užmiršti sav j galingos moters rol ir pamažu atbusti iš estetiškai profesinio svaigulio. Jai prad jo darytis baisu skelbti neapykant ir kov , kuriuos kruvinas karas realizavo veiksmis. Viename nebaigtame eil rašty poet raš :

Man atsibodo nešioti pykt širdyje
Ir neapykantos raukšl m biauroti veid ¹⁷⁴.

Rusijoje S. N ris kritiškai svarst savo praeit su pos kiu socialis- tus, tai apgailaudama. Šit nuotaik atskleidžia jos Ufoje para- šytas eil raštis « Maironiui ». Prisimindama neva jo priekaišt poetei d l jos pos kio kair , ji klausia sav s, ar ji begal jo atsisakyti tal- kininkauti Lietuv už musioms komunistams:

Ar gal jau iš pusiaukel s sugr žti !
Ar gal jau — tais paiais keliais ¹⁷⁵.

Poetei buvo aišku, kad ji savo liaupsinimais *Poemoje apie Stalin* buvo perdaug užsiangažavusi sovietinio kumš io valdovams, kad b t lengvai paj gusi iš savo klaid išspainioti bei likti Lietuvoje per kar . D l šito S. N ris gailisi ir nusizemina, eil rašt *Maironiui* šitaip baigdama :

Aplink žem skridusi su v trom,
V l išgirsiu mylimus vardus.
Tik akmuo, paduotas duonos vietoj,
Bus man atpildas skurdus.

Ir nenoriu sau geresnio nieko,
Tik prie žem s prisiglaust brangios,
B ti t višk s arim slieku,
M lyna rugiag le rugiuos ¹⁷⁶.

Su savo klaid prareg jimu, «atsitrenkimu šalt m r » S. Neryje nyksta sivaizdavimas apie galing moter kovotoj . Lietuvos ir nam ilgesio kankinama, poet pasijuto silpna, klystanšios širdies

¹⁷⁴ Ten pat, 606 psl.

¹⁷⁵ Ten pat, 426 psl.

¹⁷⁶ Ten pat.

moteris, už kuri nepalyginamai galingesni gyvenimo aplinkybi
v jai. Tarp j Salom ja pasijunta lyg dulk :

Širdis mana
Audr daina,
Visiems tu v jams atvira —
Kaip j ra.
Ar ne dulk tu
Išnešta svetur ? ^{1,7}

Nors ia tik poetinis prisipažinimas prie silpnyb s, bet nuo karišk S. N ries eil raš i jis vis d lto nuima berojizmo spindes . Ne tiek id jinis valingas apsisprendimas poetei kv p kovos žodžius — kalb ti apie tankus, l ktuvus, granatas bei skelbti mirt fašis- tams — vokie i « ritieri kšunims », kiek ilgestinga baim nebesu- gr žti savo nam židin , nes t vyn s ilgesio liga «baigiu ia vysti, dži ti» prisipažino poet šiais arba panašiais žodžiais ne kart .

Taigi, klaid prareg jimas ir kent jimai karo metais Rusijoje sudauž S. Neryje galing moter , kokia ji reišk si 1931-1932 ir 1940 1941 metais. Per kar ji v l tapo dvilyp , kokia buvo jaunyst je : ia svajojanti apie didingas audras, kuriose grumiasi arai, arba kaip karo s kuriuose kaunasi lak nai-sakalai, ia v l baugiai užsidariusi savoje širdyje, menkut ir trapi kaip «Lietuvos lauk ramun l » (D. Tarabildien s žodžiai), kuri audros s kurys gali nurauti ir nunešti kaip dulk .

Karo aplinkybi nublokšta svetim pasaul S. N ris pajuto meil s ir tik jimo ilges . Ar jos širdis tada atsiv r giliam šauksmui Diev , mes nežinom. Bet yra negin ijamas liudijimas, kad ji atsi- skleid tylios atgailos svajone, kuri tur jo tapti realybe, sugr žus Lietuv . Apie tai byloja *Tolimo sapno* eil raštis, parašytas Maskvoje 1943 met pa ioje pradžioje :

Tarp žydin i kaštan
Raudona bažnyt l . —
Juk ia jaunyst mano,
Nejau ji gr žo v lei ?

Aš nedr si stov jau
Pilioriun prisiglaudus, —
O žmon s trankiai jo
Ir prie altoriaus spaud s.

¹⁷⁷ Ten pat, 460 psl.

Man s ia nepaž sta
 Pro geduling šyd ,
 Bet kojos žengt nedr sta —
 Tiek daug, tiek daugel klyd .

Sakykloj kalba — keista ! —
 Jisai — iš Galil jos :
 — Teb na jai atleista,
 Nes daug jinai myl jo !

Ir man be galo graudu —
 Malda širdy netilpo.
 Vargonai gaud , gaud ...
 Ir žvak s tirpo, tirpo ...¹⁷⁸.

Ar sutirpo abejoni ledai, kurie S. N r buvo atskyr nuo katalik religijos, iš vieno eil raš io sunku spr sti, o kitoki liudijim n ra ir, tur b t, nebus. Ta iau cituotame eil rašty negin ytina svajon melstis ir atgailauti nežymioje lietuviškoje bažnyt l je, kurioje niekas jos nepaž sta, kaip dabar Lietuvoje elgiasi daug lietuvi — gyvenimo ver iami bendradarbiauti su sovietiniu totalitarizmu bei jam «pasmilkyti», o paskui nežymiai atgailauti tolimoje bažnyt l je. Tokie lietuviai S. N ries *Tolim sapn* ir yra pavert daina, neoficialiai dainuojama tarp draug .

Kad šitame eil raštyje išreikšta atgailos svajon nebuvo tik momento poetinis pragiedrulis k rybin je nuotaikoje, galima sp ti iš kit S. N ries eil raš i t vyn s ilgesio tema. Juose save, sugr žusi

Lietuv , poet visada vaizduoja labai kukliai: rugiag le, snaige, sraige, arba net slieku. Tokia pat kukli ir *Tolimo sapno* atgailotoja : šydu veid prisidengusi, prie pilioriaus užsisl pusi, prie altoriaus arba Dievo stalo žengti nedr stanti, bet jos susigraudinusioje širdyje malda nebesutelpa. Aišku taip pat, kad ne komunistams šit eil rašt raš Salom ja. Pagaliau, baigiant kalb apie krikš ioni religijos atspind S. N ries poezijoje karo metais, reikia pridurti, kad Sovietijoje per kar sukurtuose eil raš iuose n ra poet s pasisakym prieš Bažny i ir kunigus. Tuo tarpu 1931-1932 met eiliuotoje publicistikoje tai buvo ryšku.

1944 m. ruden traukiniu parvykusi Lietuv , jos žem pa- bu iavusi pirmojoje geležinkelio stotyje, S. N ris buvo tokia, koki save vaizdavo *Tolimame sapne* : tyli, nežymi. Tiesa, per trejus su viršum met vairiausi tamp ji buvo išvarginta, o sugr žusi ¹⁷⁸

¹⁷⁸ Ten pat, 485 psl.

komunistai beveik buvo užmirš , beveik niekur jos nekvietai . Nors t vyriausybės poetas sutiko gyventi ir sveikti , bet neberado motinos , sesutės , daugelio pažįstamų bei draugų . Vieni buvo žuvę per karą , antri (jį tarpe jos motina , sesuo ir brolis) buvo pabėgę . Vakarais nuo « draugų išlaisvintojų » , o treči Salom jos vengė kaip išgąstą juosios komunistų bendradarbių .

Šitokia jos asmeninė situacija besibaigiančio kruvino karo ir kylančio lietuvių tautinės rezistencijos fone vertė poetą griaužinti ir liūdinti . Jos sielvartas dėl Lietuvos stovio buvo didelis . Tai paliudija ir jos nespausdintas eilėraščių *Raudokite, rudeniniai lietuliai ! J Salom ja baig :*

Gimta šalis pravirkdyta
Našlait — broli palikta.
Oi, gelia, slegia širdį la,
Tamsesn dar už naktį ¹⁷⁹.

Po keleto sunkių žiemos mėnesių 1945 m. pavasarį S. N. ris susirgo . Išleidusi eilėraščių rinkinį *Lakštingala negali neiulbti* , sirgudama , ji buvo liktuvu išvežta Maskvą kepenų židinio operacijai ir ten mirė liepos 7 dieną . Kokios buvo jos priešmirtinės mintys , kas jas atspindi ? Tiesa , M. Krupavičius savo straipsnyje rašo turintis patikimą asmenį , kuris liudijęs , kad prieš išvežimą Maskvą S. N. ris buvo pasikvietusi kunigė ligoninė ir atlikusi išpažint ^{180 181} . Tačiau , kol tiesioginis liudytojas tebėra nežinomas , abejonų sakramento atžvilgiu pasilieka . Tik viena aišku , kad poetas norėjo mirti Lietuvoje , tik Lietuvoje . Tai liudija visi , kurie jį buvo aplankę jos paskutiniomis dienomis . B. Girienė apie S. N. ris priešmirtinius jausmus Maskvoje rašo . « Mane pamačiusi , ji labai gaudžiai man verkė , glostyti mano veidą , rankas . Prašė vežti Lietuvą »¹⁸¹ . Šitaip gaudžiai toli nuo tarybų su užsienio poetu , kuri kadaise *Gyvenimo giesmę* dainavo :

Gyvenimas mano — vėjas palaidas !
Kaip sakalas skrieja per tyrus laukus.
Gyvenimas mano — pavasario aidas.
Gyvenimas mano — tai sapnas klaikus ¹⁸².

¹⁷⁹ Ten pat , 517 psl.

¹⁸⁰ Prcl. M. Krupavičius , *Salom ja N. ris-Ba inskaičiai* , žr. *Draugas* , 1964.VIII. 28-30 d.

¹⁸¹ *Atsiminimai apie Salomją N. ris* , žr. *Literatūra ir kalba* , IV t. , 195 psl.

¹⁸² S. N. ris , *Raštai* , I t. , 77 psl.

IŠVADOS

Atsistoj s prie Salom jos N ries karsto, ne vienas jos paž stamas tikriausiai b t mintimis klaus s : kur gl d jo pradai dram os šitos moters, kuri troško laim s bei gerov s ne tik sau, bet visiems žmo n ms, ypa lietuviams, — kokios buvo jos svyravim ir stambi j klaid priežastys ?

Atrodo, kad pirmoji ir gal pagrindin S. N ries nelaimi bei klaid priežastis gl d jo jos jautrioje prigimtyje. Labai imli kiekvienam sp džiui Salom ja pirmiausia vadovavosi jausmais ir vaizduote. Tai buvo jai naudinga kaip poetei, nedideli , spontanišk lyrikos k rini autorei, bet žalinga kaip asmeniui, turin iam apsispr sti ir veikti sud tingoje gyvenimo prozoje. Užgoždami poet s prot , kurio ji nesisteng tobulinti, tie jausmai ir vaizduot kliud jai blaiviai vertinti savo j gas, tikrov ir id jas. Ži r dama tai savo vaizduot s ir jausm žvilgsniu, per vis savo neilg gyvenim S. N ris buvo beveik nuolatiniame konflikte tarp savo išsvajoto pasaulio ir tikrojo gyvenimo, kuris sudaužydavo jos svajones, panardindamas poet nusiminim bei susigriaužimo negali . Perdidelis tik jimas intuityviu jausmu ir savo gyvenimo prasm s suvedimas beveik tik savo talent bei poetin k ryb iškreip poet s s mon je vertybi skal , kliudydami pla iau ir giliau dom tis gyvenimu bei jo problemomis. Nors joms Salom ja nebuvo abejinga, ta iau jas vertinti ji buvo nepaj gi.

Kad ir išaukl ta motinos katalikiškai, kad ir katalikiškose mokyklose iš jusi mokslus, S. N ris katalik religijos ir filosofijos problemomis rimtai nesidom jo, jomis savo asmenyb s nepraturtino. Jaunyst je ji gyveno jausmine ir tradicine krikš ionybe: draugyst su tikiniais katalikais jai reišk daugiau negu pati religija. Kai meil s svajon s sutikti tinkam partner katalikuose užgeso, šit bei kitoki nusivylim takoje S. N ries santykiai su katalikais atsipalaidavo, o kai pasitaikiusios naujos pažintys sustipr jo su netikiniais socialistais, poet nu jo *Tre io fronto* samb r , kuris j suartino su komunistais.

Tik ruošdamasi bendradarbiauti *Tre iame fronte*, S. N ris susidom jo socialist marksistine teorija. Ta iau giliau jos ji nepasivino, kaip anks iau ji mažai tebuvo pažinusi katalik socialin doktrin , nors vis laik buvo ir pasiliko jautri žmoni nelaim ms, socialin ms neteisyb ms, dvasiniam ir ekonominiam skurdui. Visoje S. N ries poezijoje bei jos dienoraš io užrašuose nerasime n vieno posakio, kuris liudyt jos teorinio marksizmo pasisavinim , bet lygiai nesutiksime toki posaki , kurie liudyt krikš ioniškos filosofijos bei

sociologijos pažinim : teoriniai klausimai jai ir jos poezijai buvo per sunk s. Jai teorijos užteko tiek, kiek jos gird jo draug bei paž s- tam tarpe, arba skait laikraš iuose, ypa dailiosios literat ros k riniuose. Poetei taip pat ner p jo n partijos, nes n vienai j nepriklaus .

Už teorijas ir partijas Salom jai buvo svarbiau žmon s, peizažai bei vaizdai ir kitoki patir i sp džiai, kuriuos jai pateikdavo vairios gyvenimo aplinkyb s, arba tie vaizdžiai, kuriuos jai pad - davo susikurti vaizduot iš užuomin ir bendr posaki . Vaizd bei sp dži ji troško ir jais jaut si stipri. Juos kurdama ir organizuo- dama eil raš ius jausm poveikyje, ji tik josi tapti pirmaujan ia galinga moterimi, jaudinan ia t kstan i žmoni širdis bei juos palenkian ia savo poezijos balsui. Tai iš t vo pasisavintos ambicijos atošvaist . Bet už šito vaizduot s miražo dažnai sl p si trapi jausm , abejojanti, ken ianti, atramos ieškanti, silpna moteris, tartum tuo liudijanti savo motinos kuklum . Tokia dvilyp Salom ja buvo jaunyst s metais, kai dirbo su katalikais, tokia ji pasiliko ir subrendusiame amžiuje, kai bendradarbiavo su socialistais ir komu- nistais.

Skirtumas tik tas, kad S. N ries brandžiojo amžiaus eil raš iuose labiau matyti pastangos gryn lakštingalos giesm paversti gr s- mingu kalenimu aro snapu. Tiesa, kad šie triukšmingieji dažniausiai b davo proginiai, arba pragyvenimo reikalui parašyti «revoliuci- niai » bei kariški eil raš iai. Jie ir poezijos turi mažiausiai, arba net visai nugrimsta prozin retorik . Kur S. N ris nesistengia b ti galinga, sav s neprievartauja ir kit žmoni nekursto, bet dainuoja nat raliu balsu savo širdžiai artimas temas — mergait s svajones, jaunos moters džiaugsmus bei skausmus, ilges ir vilt , kan i ir mirt , tie eil raš iai turi šans išlikti ilgesniems laikams. Ta iau poet daug j g išeikvojo ir nemažai tautie i suklaidino, kurdama savo talentui svetimus politinius eil raš ius, nes per savo naivum buvo patekusi takon negailestingos totalitarin s partijos, kuri težino tik savo geležinius interesus.

Prisiminus ia S. N ries klaid , kai ji savo lyrik atv r politikai, kuriai ji netur jo nei gimt gabum , nei praktinio pasirošimo, reikia pakaltinti ir bendr m s laik rašytoj tendencij savo talentus paversti profesija bei pragyvenimo šaltiniu. Suprofesindami savo pašaukim , ypa pašaukim lyrinei poezijai, m s laik rašytojai j degraduoja prieš savo nor , patys patekdami oportunisto bei konformizmo keli . Bet iš tikr j tas rašytojas, kuris nori pragy- venti iš savo talento, ir dar neblogai pragyventi, tur t b ti labai

stiprios valios asmenyb , kad neprad t pataikanti miniai, arba prab gan ios politikos gali nams. Deja, Salom ja N ris — stipri jausm ir vaizduot s moteris — nebuvo stiprios valios asmenyb . Bet savo klaid priežastis ji pasteb davo. Vien blaivi valand (1936.V.13) ji prisipažino : « Mano fantazijos b ti vien rašytoja visk gadina». Bet po kiek laiko tai užmiršusi, kaip daugelis ši laik rašytoj , S. N ris tenor jo b ti tik poete, sau pragyvenim užsidirbti savo lyrika bei kitokiu literat riniu darbu.

Ši Salom jos silpnyb komunistai žinojo. Jie taip pat numat , kad, pagerbdami jos talent ir parodydami pas juos galimyb iš literat ros pragyventi, jie emocing j poet pakreips oportunisto keli . Jiems nebuvo svarbu, kad oportunistui pasidavusi S. N ris prirašys nemažai poetini niek . Jiems labiau r p jo, kad ji rašyt prosovietin mis temomis, puldama tikrus ir tariamus priešus, nesigail dama pagyr tiems «neklaidingiems» ir gali nams, kuriuos pavergtieji širdyse keik . Pagerbta ir pama iusi, kad iš politiškai nudažyt savo eil raš i ji pakankamai uždirba pinigų ir tariamos garb s, S. N ris raš ir eiliavo — 1940-1944 metais priedavo tiek publicistiškos mišrain s net poem vardais, kad jai b t buv g da, jei t savo produkcij ji b t gal jusi pažvelgti blaiviai ir iš laiko perspektyvos.

Bet 1940 m. vasar ir ruden , kada ji tos eiliuotos prosovietin s produkcijos dav , tur b t, daugiausiai, S. N ris buvo taip gudriai propagandos apsvaiginta, kad reik jo keletu m nesi , kol ji prareg jo komunistini sp st pavoj savo talentui ir žad jo politini eil raš i neberašyti. Šito savo nusistatymo ji dar m gino laikytis, atsidusi per kar Rusijos Penzoje (ji tada sak si rašanti lietuvi liaudies motyvais, kaip 1941 m. pradžioje buvo žad jusi lgn. Mal nui). Bet gyvenimo sunkenyb s per kar svetimame krašte (Penzoje jai buvo sunku gauti nusipirkti kilogram bulvi) ir komunist para ginimai greitai v l privert S. N r išpardavin ti savo talent , rašant eil raš i sovietinio karo temomis. Šitas savo talento išpardavin jimas lietuvi tautos paverg jams — ateistams yra juodžiausia d m S. N ries gyvenime. Kad greta jos buvo stipresni vyr , kurie mažiau ar daugiau panašiai elg si kaip ji, tik pailiustruoja, kaip m s laik rašytojai neatspar s pagundai savo pašaukim paversti savo pragyvenimo profesija.